

BİLİMSEL EKSEN

SCIENTIFIC AXIS - НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

Kış / Winter / Зима 2011 ■ Yıl /Year/Год 1 ■ Sayı /Number/Число 3
ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

QUARTERLY SOCIAL EDUCATION JOURNAL SUBJECT TO INTERNATIONAL PEER REVIEW
ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
ISSN: 1309-5811

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. – Konur Sokak 66/9 Bakanlıklar-ANKARA

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor

Ответственный секретарь

Erhan İVGİN

Editör/ Editor

Руководитель работы

Ömer ÜNAL

Genel Koordinatör / Director / Директор

Erhan İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Doç. Dr. Nezaket HÜSEYNOVA

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редакция

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY•Prof. Dr. Taciser ÖNUK•Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU
Prof.Dr. Naciye YILDIZ•Prof. Dr. Tülay UĞUZMAN•Prof. Dr.Kurtuluş KAYALI•Prof.Dr.Özkul ÇOBANOĞLU

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Konur Sokak No: 66/9 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) – Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: hayrettinivgin@gmail.com – erhanivgin@gmail.com

www.bilimseleksen.com

Fiyatı / Price / Стоимость

10 TL (Yurt içi / для граждан Турции)

15 \$ / 10 Euro (Yurt dışı / для граждан
других стран)

Abone Bedeli / Subscription Price

Стоимость подписки

40 TL (Yurt içi / для граждан Турции)

60 \$ / 50 Euro (Yurt dışı / для граждан
других стран)

Baskı Tarihi/ Press Date

20 Ağustos 2011

Baskı / Pres / Типография

BRC BASIM

Samanyolu Cad. No: 35 İskitler/ANKARA

Tel: 0090.312.384 44 54

Temsilcilikler / Representative / Представители

AZERBAYCAN

Doç. Dr. Nezaket HÜSEYNOVA

e-mail: nezaket_h@yahoo.com Tel: 00994503441135

AZERBAYCAN

Dr. Meyser KAYA

e-mail: tarzenkayaturk23@gmail.com Tel: 00994503290442

KKTC

Doç. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK

Tel: 00905394132608 – 00905428803008

RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİONA

e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0037744217234

TÜRKİYE

İbrahim İMER

e-mail: i.imer@hotmail.com Tel: 0090546.491 24 15

Bilimsel Eksen dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале Научный Меридиан следует оформлять материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Hakem Kurulu

Editorial Board

Консультативный совет – Редколлегия

- Ord. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Nahçıvan Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Ord. Prof. Dr. İsmayıl HACIYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi / AZERBAYCAN)
Ord. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)
Ord. Prof. Dr. Vasıf MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Cumhuriyet Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali UÇAN (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU (Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Byoungduk SOHN (Chongshin University / KORE)
Prof. Dr. Edip GÜNAY (İstanbul Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA (Akademia Nauk / RUSYA FEDERASYONU)
Prof. Dr. Erman ARTUN (Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülsen DEMİR (Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR (Erciyes Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hayrettin RAYMAN (Bozok Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ingeborg BALDAUF (Humboldt Universität zu Berlin / ALMANYA)
Prof. Dr. İsmail ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Maimunah ISMAIL (Universiti Putra Malaysia / MALEZYA)
Prof. Dr. Maria ÇIKİA (Akademia Nauk / GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Maria Pia PADANI (Università 'Ca' Foscari Di Veneza / İTALYA)
Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU (Uludağ Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muzaffer TUFAN (İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Natalie O. KONONENKO (University of Alberta / KANADA)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necati DEMİR (Cumhuriyet Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ (Pristine Üniversitesi / KOSOVA)
Prof. Dr. Norbert FIRIES (Humboldt Universität zu Berlin / ALMANYA)
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Pavel DOLUKHANOV (University of Newcastle / İNGİLTERE)
Prof. Dr. Reşat GENÇ (Gazi Üniversitesi-em. / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi-em. / TÜRKİYE)
 Prof. Dr. Shih-chung HSIEH (National Taiwan University / TAYVAN)
 Prof. Dr. Suphi SAATÇI (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / TÜRKİYE)
 Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştine Üniversitesi / KOSOVA)
 Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Üniversitesi-em / TÜRKİYE)
 Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi-em. / TÜRKİYE)
 Prof. Dr. Umay GÜNAY (Girne Amerikan Üniversitesi / KKTC)
 Prof. Dr. Walter ANDREVS (University of Washington / ABD)
 Prof. Dr. Wan-I LİN (National Taiwan University / TAYVAN)
 Doç. Dr. Cabbar İŞANKUL (Özbekistan İlimler Akademisi / ÖZBEKİSTAN)
 Doç. Dr. Çulpan ZARİPOVA ÇETİN (Muğla Üniversitesi / TÜRKİYE)
 Doç. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Giresun Üniversitesi / TÜRKİYE)
 Doç. Dr. Gloham VATANDOUST (American University of Kuwait / KUVEYT)
 Doç. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK (Lefke Avrupa Üniversitesi / KKTC)
 Doç. Dr. Nezaket HÜSEYNOVA (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
 Yrd. Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Üniversitesi / TÜRKİYE)

Not : Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

İÇİNDEKİLER
CONTENT
СОДЕРЖАНИЕ

Kırşehir Tematik Halk İnançlarının Genel Türk Halk İnançlarındaki Yerine Dair Bazı Notlar

Remarks On Kırşehir Thematic Folkloric Beliefs In The Light Of General Turkish Folkloric Beliefs

Некоторые Наблюдения По Поводу Тематических Народных Верований Города Кыршехир В Системе Общeturкских Народных Верований

Dr. Yaşar KALAFAT9

Personality

Şahsiyet

Личность

Behruz Elmamuz İMAMVERDİOĞLU21

Ağıt ve Türkülerimizde Bu Dünyadan Öte Dünyaya Göç

In Our Requiems And Folk Songs Immigration From This Works To The Hereafter

Причитания И Переселение Из Этого Мира В Мир Потусторонний

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI - Demet GÜLÇİÇEK25

A Survey And Analysis On Man's Spirit And Body In Leipzig's Philosophy

Leibnitz Felsefesine Göre Beden ve İnsan Ruhunun Tetkiki-Tahlili

Анализ Тела И Души Человека По Философии «Лейпциг»

Zahra HASSANİ36

Azerbaycan Bestekârlarının Eserlerinde “Rehab” Makamı

On “Rehab” Mugham In The Activitils Of Azerbaijani Composers

Макам «Рехаб» В Произведениях Азербайджанских Композиторов

Banövşe RZAYEVA40

Designing A Model To Iranian Prosperous Organization Managerial Grid

İranda Gelişen ve Varlı Olan Organizasyonlara Şebeke Modellerinin Tablolaştırılması

Таблица Моделей Сети В Мероприятиях, Развивающихся В Иране И Являющихся

Предметом Их Городости

Ghader Vazifeh DAMİRCHİ- Jafar PAKNAZAR46

Подход К Обучени Иностранному Языку, Как Средству Межкультурной Коммуникации

Kültürlerarası İletişimin Arası Olacak Yabancı Dili Öğrenmeye Yaklaşım

The Way Of Studying Foreign Language, As An Eguipment Of Inber Cultural

Communication

Altın Musagalıkızı İBREAVA58

Social Society, Humanity And Animates Against The Dangerous Of Oil Spreading On The Water And Forecast It By Means Of Neural Networks Neyron Şebekeleri Aracılığıyla Petrolün Su Yüzeyinde Yayılmasını Engellemek, Toplum Hayatı ve Çevre Kirliliğine Engel Olmak Предотвращение Распространения Нефти На Поверхности Воде С Помощью Сети Нейронов, Предупреждение Загрязнения Окружающей Среды И Жизни Общества Yashar Abbas Ghasemi HABASHI	65
Сөзтүсінілім Процестерін Модельдеу Konuşmayı Anlama Süreçlerini Modelleme Speech Understratanding Representation Process Моделирование Процесов Понимания Речи Doç. Dr. Kuralay U. AİTMUKHAMETOVA	72
India-Kazakhstan Economy Cooperation Hindistan-Kazakistan Ekonomik İşbirliği Экономические Взаимосвязи Между Индией И Казакистаном Kenjebek GABDULLIN - Janat MOMINKULOV	77
Nasrettin Hoca Fıkralarında İnsan İlişkileri ve Empati Human Relations In Nasreddin Hodja Jokes And Emphaty Взаимоотношения Между Людьми И Сопереживание В Анекдотах Ходжи Насретдина Yrd. Doç. Dr. Nevin AKKAYA	83
Investigation System Of The Central Library And “RFID” Technology Of The Tabriz University Tebriz Üniversitesi’nin Merkez Kütüphanesinin “RFID” Araştırma Teknolojisi Поисковая Система И Рфид Технология Центральной Библиотеки Тебризкого Университета. Nasrin Mitra DADASHI	93
Қазақ Және Орыс Тілдерінде Салыстырмалық Қатынастар: Оларды Аудару Тәсілдері Kazak ve Rus Dillerindeki Karşılıklı İletişim: Onları Çevirme Yöntemleri Comparative Relations In Kazakh And Russian Languages: Methods Of Their Translation Doçent Bakıt AKBUZAUOVA	98
Social Participation Of Females In Iran İran Sosyal Gelişimine Bayanların Katılımı Роль Женщин В Социальном РазвитиИ Ирана Fariba EBRAHİMİ	104

The Project Of "Eurasian Union" And Its Implementation In The Form Of Integration Processes «Avrasya Birliği» Projesi ve Entegrasyon Süreçleri Şartlarındaki Gerçekleştirilmesi «Евразиялық Одақ» Жоспары Және Оның Интеграциялық Үрдістер Сипатында Жүзеге Асуы Проект «Евразийского Союза» И Ее Реализация В Виде Интеграционных Процессов Yrd. Doç. Rayhan O. SADIKOVA	114
Türkçe'de Deyimler Phrases In Turkic Поговорки В Турецком Языке Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU - Vefa HASANOVA	123
Legal Analysis Of Mental Constituent Underlying Deliberate Murder In The Islamic Republic Of Iran İran İslam Cumhuriyetinde Kasten Adam Öldürmenin Hukuki Tahlili Юридический Анализ Психического Элемента В Нарочном И Убийстве В Исламской Республике Ира Ali SHAHBAZİ	133
Trablusgarb ve Balkan Savaşları Öncesinde Girit Sorunu Kuzey Azerbaycan Basınında Krit Problem On Wars Of Trablis And Balkan In The Press Of North Azerbaijan Периодическая Печать Северного Азербайджана И Критский Вопрос Перед Траблиской И Балканских Войн Samir BAŇŞALİYEY	142
Indices Of Drought Tolerance In Corn Hybrids In Moghan Muğanda Kuraklığa (Susuzluğа) Dayanabilen Tahıl Hibridlerinin Göstercileri Показатели Засухостойких Посевных Гибридов В Муганде Shahram MEHRİ - Hamdollah Kazemi ARBAT - Farhad Farah VASH Ali Reza Tari NEJAD	147
Arasbaran Forest And Its Biodiversity Arasbaran Ormanı ve Biyolojik Özellikli Лес «Арасбаран» И Его Биологические Особенности Mir Mahmood HOSSEINI- Gita EINOLLAHI - Mir Mohammad HOSSEINI	153
Prof. Dr. Ahmet Temir'in ІІ. Dünya Savaşı Sırasında Ziyaret Ettiği Alman Esir Kamplarındaki Türk Esirlerle İlgili Raporları Reports By Prof. Dr. Ahmet Temir Related To Turkish Prisoners In German Prison Camps Prepared After His Visit To Such Camps During The ІІ. World Bank Репорты, Связанные С Турецкими Военнопленными Зафиксированные Профессором Ахметом Темиром При Посещении Немецких Концлагерей Вол Время Мирово Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY	158

KIRŞEHİR TEMATİK HALK İNANÇLARININ GENEL TÜRK HALK İNANÇLARINDAKİ YERİNE DAİR BAZI NOTLAR

REMARKS ON KIRŞEHİR THEMATIC FOLKLORIC BELIEFS IN THE LIGHT OF GENERAL TURKISH FOLKLORIC BELIEFS

НЕКОТОРЫЕ НАБЛЮДЕНИЯ ПО ПОВОДУ ТЕМАТИЧЕСКИХ НАРОДНЫХ ВЕРОВАНИЙ ГОРОДА КЫРШЕХИР В СИСТЕМЕ ОБЩЕТЮРКСКИХ НАРОДНЫХ ВЕРОВАНИЙ

Dr. Yaşar KALAFAT*

Özet

Halk inanmaları derlemelerinde monografi derleme dönemi büyük ölçüde tamamlanmış olmasına rağmen derlenen inanmaları ortak paydaları, arka planları, bağlantıları ve diğer ilgili disiplinlerdeki yerlerine yeterince işaret edilememiştir. Bu hal onların kimliklendirilememelerine yol açabilmektedir. Esasen alandan derleme ilgili edebiyatla anlamlandırma ve nihai değerlendirmeye tabi tutmak çok farklı metotların belki de disiplinlerin alanına girer. Bu çalışma, Kırşehir’den alandan derlenilmesi Aşur Ülger tarafından yapılmış diğer iki safhası tarafımızdan ikmal edilmeğe çalışılmış bir denemedir.

Anahtar kelimeler: Halk inanmaları, Kırşehir, değerlendirme, deneme, alandan derleme

Abstract

Despite the fact that in the scope of folkloric belief compilations, monographic compilation period has been completed to a great extent, joint denominators, their background, connections and their coverage in other relevant disciplines have not been touched upon sufficiently. This may lead lack of their identification. In fact, compilation work carried out in the field, to put meanings in terms of the relevant literature and to make a final assessment enter in very different methods and possibly in the field of very different disciplines. The findings in our research have been developed from Kırşehir field work.

Key words: folkloric beliefs, Kırşehir, compilation through field work, assessment

* Halk Bilimi Araştırma Merkezi Başkanı, Ankara/TÜRKİYE

GİRİŞ

Bu irdeleme denemesi Aşur Ülger'in bir çalışmasından¹ hareketle yapılmıştır. Anılan çalışma esas alınarak o çalışmaları bazı halk inanç temaları diğer Türk kültür bölgelerinde ve Türk kültürlü halklardaki benzerleri ile sayılar, renkler, iyeler, bitkiler, hayvanlar, büyüler, ekmek, tuz, gelin günler, yağmur, kişiöglü ve diğerleri başlıkları altında karşılaştırılmaları cihetine gidilmiştir.

METİN

Eserdeki formel sayılardan;

“Doğum yapan kadın kırk gün dışarı çıkmaz çünkü kırk basar” “bebeğe kırklı iken su verilmez onun suyunu melekler verir.” “Beş taş denilen oyun kıtlık getireceği inancı ile oynanmaz”, “iki minder üst üste konulup oturulur ise iki evlilik yapılacağına inanılır” “kına üstüne kına yakan kadının eşi iki evlilik yapar”, “erkek çocuğunun tek eline kına yakılır iki eline kına yakılan çocuğun çift evlilik yapacağına inanılır”²

Kırk basması, kırkı çıkmadan eşikten dışarıya çıkarılmaması hatta akşamdan sonra giysilerinin eşiğin dışında bırakılmaması, kırkının dökülmesi gerektiği, kırk basmaması için bir seri inanç içerikli uygulamanın yapılması Türk kültürlü halklarda çok bilinen inançtır.³ Keza bebeğin bilhassa kırkı çıkmamış bebeğin melek sayıldığı, melekleri gördüğü onlara güldüğü, onlar tarafından korunduğu inancı da çok yaygındır.⁴ Kırk formel sayısı inanç kültürümüzde geniş ve köklü bir yer tutar geleneksel inanç sistemimizde, tasavvuf anlayışımızda, farklı tarikatlarımızda bu sayı geniş yer tutar ve doğaldır ki, yazılı ve sözlü kültürümüzde geniş yer utar⁵ Keza beş sayısı da öyledir. İzahı Beşer'den iltisaklanarak da yapılabilirken bu sayı da sayısal bir kod oluşturmakta etrafında “Beşler” “Beş Kardeşler” gibi inanç içerikli isim birleşimler oluşturmaktadır⁶ Taş etrafında oluşan halk inançları bilinirken taş bereket ve beş taş oyunu bereket bağlantısı incelenmeğe muhtaçtır.

Tek ve çift sayılı olmak da halk inançlarımızda önemli bir yer tutmaktadır ve bize göre yeterince irdelenilmemiş bir konudur. Sayıların tek veya çift olması ile düğün ve cenaze ikramlarında gayip âlemine mesaj verilir. Keza grup halinde yapılan sünnet işleminde sayının çift veya tek oluşu üzerinde durulur çifte tamamlamak

¹ Ali Ülger, **Hatırladım, Kırşehir'den Anlatılar, Masallar, Rivayetler**, Anadolu Folklor Vakfı Yayınları, Ankara, 2010

² A.g.e. .

³ Behiye Köksal, “Köroğlu destanında Kırklar Motifi” **Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu**, Bolu 17-18 Ekim 2009; Yaşar Kalafat “ Halk İnançları İtibariyle Doğu Anadolu ve Ortatoroslarda Kırk Motifi” **3. Alanya Tarih ve Kültür Semineri (12–13 Kasım 1993 Alanya)** Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri, 1995 sh. 265–270

⁴ A.ge.

⁵ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançları İzleri**, Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar

⁶ Ali Ülger, **Hatırladım, Kırşehir'den Anlatılar, Masallar, Rivayetler**, Anadolu Folklor Vakfı Yayınları, Ankara, 2010

için horoz kesmek gibi yöntemlerle kan akıtmak suretiyle çift olması sağlanmak istenir. Bu tür misalleri artırmak mümkündür.⁷ Kına ve minder örnekleri bu konuda çok önemli bulgulardır. Halk inançlarında kafasında iki iv merkezi olan çocukların büyüdülerinde çift evlilik yapacaklarına inanılır.

Eserdeki formel renklerden

“Karga öterse **kara** haber gelir”, “Kara kedi görmek uğursuzluktur.”, “Nazar değmesin diye yüze kara sürülmesi gerektiğine inanılır.”, “Nazar değmesin diye çocukların omzuna iğde ağacından bir parça ve **mavi** boncuk dikilir.”, “Mavi gözlünün gözü çok değer”, “Nazara karşı kurşun dökülür Eritilen kurşun nazar değenin heykeli gibi belli olur.” “Nazar değene üzerlik yakılır, giriş kapısına üzerlik asılır.” “Nazarlıklarda iğde dalı kullanılır” “Nazarı deyeceğinden şüphelenilen kimse görününce korunmak için kişinin kendisine çimdik atması gerektiğine inanılır” “Nazar değene tuz çevrilir” “Ekin tarlalarının ortasına cılk (bozulmuş) yumurta gömülür ki nazar değmesin” “Tandıra kapatılan kara saç gece alınıp verilmez ki kara haber alınıp verilmemiş olsun. Zaruret var ise içerisine kül konur”⁸

Kara’nın yön tanımlaması, büyüklük tanımlaması gibi anlamlarının yanı sıra inanç içeriği bakımından yas, ölüm gibi anlamları da vardır.⁹ Kara haber verici olarak bilinen bazı hal ve hareketler ölüme yol açtığına inanılan güçleri görebilmeleri ile izah edilir. Deprem türünden bazı olayları bazı hayvanatın duyuları sezmeğe görmeğe müsaittir. Karga, Kara Kedi, Baykuş bu münasebetle zikredilebilir. Kırşehir’in Pıstıllı Hikâyesi’nde devden kurtulmak isteyen Pıstıllı “Allah’ım beni ya bir **kara taş** eyle ya da bir **karakuş**” diyecektir.¹⁰ Halk inançlarımızda alın karanın ağın özel mesajları vardır.¹¹

Kişioğlunun da nefhinden kaynaklanan kişiden kişiye göre değişebilen gözlemindeki şua ile olumsuz tesir de yapabilen bir gücünün olduğuna dair bir inanç vardır. Bu gücün mavi gözlülerde daha fazla olduğuna ve mavi rengin bu güce karşı koruyuculuğa inanılırken bu gücün göy/mavi ile ilişkilendirildiği bilinmektedir. Nazar olarak bilinen bu inanç mala ve cana da zarar verebilmekte ve korunma çareleri arasında kurşun dökmek ve üzerlik tütsülemek de yer almaktadır.¹²

⁷ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançları İzleri**, Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar

⁸ Ali Ülger, **Hatırladım, Kırşehir’den Anlatılar, Masallar, Rivayetler**, Anadolu Folklor Vakfı Yayınları

⁹ Yaşar Kalafat “Türk Halk İnançlarında Kara” **Uluslararası 4. Türk Kültür Kongresi Bildirileri**, Ankara sh. 274–284; **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Ağustos 1999 S. 152 sh. 17–21; **İslam ve Kültür Araştırmaları**, Sofya, 1999 S. 4 sh. 398–409; **Erciyes Aralık 2002 S. 300 sh. 30–34**

¹⁰ Ali Ülger, **Hatırladım, Kırşehir’den Anlatılar, Masallar, Rivayetler**, Anadolu Folklor Vakfı Yayınları, Ankara, 2010

¹¹ Yaşar Kalafat, “Türk Kültür Coğrafyasında Renkler”, **IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu**, 19–20 Haziran 2008 Ahlât- Bitlis

¹² Yaşar Kalafat, “Akşehir Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda **Od/Ateş/Ocak İyesi**” **I. Uluslararası Selçuklu’dan Günümüze Akşehir Kongresi ve Sanat Etkinlikleri (20–21 Kasım 2008)**, Ed. Y. Küçükdağ-M. Çıpan, Konya, 2010, s. 121- 139

Tuzun nazardan koruyucu ve kurtarıcı etkisi olduğuna inanılır. Tuz nazar bağlantılı çok sayıda inanç ve uygulama vardır. Tuz bizzat nazar kırıcı olarak bilirken birçok nazarlıkta a yer alır. Üzerliğin yakılmasında tuza da yer verilir.¹³ **Tuz Çevirme** bunlardan birisidir. Nazar aldığına inanılan kimsenin başı etrafında etmek çevirmede olduğu gibi tuz dolandırılıp bu tuz bir fakire sadaka olarak veya hayvanlara verilir.¹⁴

Yumurta etrafında da çok sayıda inanç toplanmıştır. Yumurta nazar bağlantılı inançları gelin yeni evine geleceği zaman eşikten içeri girmeden evvel o evin duvarına yumurta vurularak kırılır.. Tarlanın sürülmesine ilk başlandığı gün çifti sürececek olan öküzlerin anlına atılarak yumurta kırılır. Sirke, hamur, yoğurt mayası gibi artımı simgeleyen nesneler gibi yumurta da gelece komşuya verilmez.¹⁵

Tandır sacı’nda hikmet aranılması od/ocak kültü ile izah edilebilir. Nitekim **kül** sönmüş oddur. Akşam faktörünün izahı ise bize göre “gün” kültü ile ilgili olmalı. Zira kara iyeler gün battıktan sonra daha etkili olurlar şeklinde bir inanç vardır.¹⁶

İyelerle ilgili formel inançlar

“Evdeki eşik, kapı, direk bıçakla oyulmaz. Oyulursa eve alacaklı gireceğine inanılır.” “Kapı eşiği kutsaldır, kirletilmez girerken ve çıkarken besleme çekilir.” “Yeni doğan bebeğin göbeği kesilir eşiğin dibine gömülür ise evcil olur” “Boş beşik sallanılmaz sallanılır ise bebeğin öleceğine inanılır.” Zemheri (Ocak) ayında çocuklar gece dışarı çıkarılmaz, **Karagöncüloz, Seyyidivakkas/Seyit Vakkas** isimli varlıkların çocukları kaçıracağı söylenir.” “Kaynar su yere serpilir ise cin çarpar.” “Yüz felci geçirmiş kimselere cin çarpmış denir” “Ateşe su dökerken ‘destur’ denilmese cin çarpar.” “Koyun melek, keçi şeytandır, cin keçi kılığında gözüktür.” “Soğan sarımsak yakılmaz yakılır ise şeytanın parası çoğalır.” “Gece soğan, sarımsak sabun tuz ne alınır ne de verilir. Alınır verilir ise acı habere işaret eder” “Gece ıslık çalmak şeytan çağırmak anlamına gelir”.¹⁷

Halk inançlarımızda cin şeytan ve peri karmaşası hala sürmektedir. Halk bu tanımlamayı “aslı cinlerden olup sonra şeytanların başı olan iblis” olarak yapmıştır. Bu yapılanmaya tanınan. Bir de iyelerden kara iyeler eklenilmiştir Evin koruyucu iyesinin eşiğin altında yaşadığı inancı vardır Onu hoşmut etmek hışmından kaçmak

¹³ Yaşar Kalafat, “Bahçelievler Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Üzerlik İnancı ve Uygulamalar” **Kodlar ve Kültler 1, Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları**, Berikan yayınları, Ankara 2009 s. 55–77

¹⁴ Yaşar Kalafat, “Van Gölü Havzası Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Tuz İnancı” **V. Van Gölü Sempozyumu**, Van 2009

¹⁵ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançları İzleri**, Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar

¹⁶ Yaşar Kalafat, “Bingöl ve Yöresi Örnekleri İle Halk İnançlarında ‘Cini Başına Çıkarmak’ Deyimine Dair”, **II. Bingöl Sempozyumu 25–27 Temmuz 2008, Bingöl**

¹⁷ Ali Ülger, **Hatırladım, Kırşehir’den Anlatılar Masallar, Rivayetler**, Anadolu Folklor Vakfı Yayınları,

için eşitli inançlar ve bunlara bağlı uygulamalar vardır.¹⁸ Eşikte oturulmaz, eşikte dikilinmez. Evin, hanenin, ocağın kutsallığı eşikle başlar. Eşiğin geçilmesi ile dostluk başlamış olur. Korunulan alana girilmiş olunur. Kara iyeler eşiğin dışında kalır inancı vardır. Al karısı türünden güçlerden korunmak eşiğin önünde ateş yakılır erkek at kişnetilir.¹⁹

Halk inançlarında sahiplilik, sahiplenmiş olmak türünden inançlar vardır. Görünmeyen bazı güçlerin cemadat, nebatat insanat ve hayvanattan bazı şeyleri sahiplenebileceğine sahiplerinden alabileceklerine inanılır. Sahipliler çok kere tekin olmayan nesnelerdir. Bunlara destur denilmeden besmele çekilmeden sahibi ikna edilmeden adeta yaklaşılmaz. Beşiğin sahibi onun ait olduğu bebektir. Beşik bebeği ile sallanır. Boş beşik sallanır ise görünmeyenlerce beşiğin sahiplenebileceğine bu halin bebeğe zarar verebileceğine inanılır. Çocuk kaçırmayı ile bilinen kara iyeler tatar Türk halk inançlarındaki örnekleri ile bir hayli tasnif edilebilmişlerdir. Türkiye ve Türk dünyası halk inançlarında kara iyelere dair birçok çalışma yapılmakta olmakla beraber öylesi bir ansiklopedik lügat yapılamamıştır. Karagunculoz, Seyyidivakkas/Seyit Vakkas Anadolu halk inanç coğrafyasında gösterdiği özellikler itibariyle kara iyelerdir.

Kara iyelerin isimleri çok kere yerel olmaktadır. Aynı iye farklı bölgelerde değişik isimler alabilmektedir. Onların isim almaları girdikleri şekillere, gösterdikleri fonksiyonlara, kendileri ile ilgili anlatılara sahneye çıktıkları ortamlara göre değişmektedir.²⁰ Veya değişebilmektedir. Suyun bilhassa kaynar suyun ateşe ve eşikten dışarı besmelesiz dökülmek istenilmemesi bu varlıkların felç yapma gibi zararından korunmak içindir. Soğan ve sarımsağın bu varlıklara ait gümüş ve altınlar olduğuna inanılır.²¹ Isık çalmanın bilhassa gece ısıklı çalmanın sakıncası ısığın bunlara ait bir anlaşma aracı olarak kabul görmesindendir. Ayrıca kara iyelerden birisi gece sapa yerlerde yalnız dolaşan kimselere çeşitli donlara girebilirken çok kere keçi görünümüne girdiğine de inanılır. Koyunun halk inançlarındaki imajı melek olduğu şeklindedir.

Bitkilerle ilgili formeller

Süpürge dik konmaz, süpürgeğin etrafındaki su etrafa saçılmaz saçılırsa” şeytanın çocukları çoğalır”, “akşam ev süpürmek iyi sayılmaz. Ev süpüren kişinin kısmetini dışarı attığına inanılır” “**Ceviz ağacı** diken kimsenin ömrü kısa olur”,Bardağın dibinde çay otu parçaları görünür ise eve misafir geleceğine inani-

¹⁸ Yaşar Kalafat, “Bingöl ve Yöresi Örnekleri İle Halk İnançlarında ‘Cini Başına Çık-mak’ Deyimine Dair”, **II. Bingöl Sempozyumu 25–27 Temmuz 2008, Bingöl**

¹⁹ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançları İzleri**, Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar

²¹ Yaşar Kalafat “Türk Halk İnançlarında Sarımsak ve Soğanla İlgili Hususlar” **II. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri Sempozyumu; Türk Halk Kültürü Üzeri-ne Araştırmalar**, Ankara 2001 sh. 85–90; Erciyes, Haziran 2002 S. 294 sh. 18–20

lır.”, Nazar değmesin diye çocukların omzuna **ığde ağacından** bir parça ve mavi boncuk dikilir.²²

Süpürge etrafında bir kod oluşturacak kadar inanç birikmiştir. Hayatın bütün safhalarında süpürge ile ilgili inançlar vardır.²³ Süpürge geleceği tahminde, kara iyelere karşı korunmada, bereketi celp etme ve benzeri hallerde inançla ilişkilendirilmiştir.²⁴

Ceviz ağacı ve ölüm ilişkili halk inancı oldukça çoktur. Nahcıvanda ceviz ağacı dibinde uyuyanın öleceğine inanılır. Ceviz yaprağının güvelere karşı koruyucu gücüne inanılır. Ceviz ağacının gündüz karbondioksit verdiği inancı yaygındır. İğde dalından nazarlıklarda yararlanmak Doğu Karadeniz’de de yaygındır.

Hayvanlarla ilgili formeller

“**Karga** öterse kara haber alınır.”, “Bacasına **baykuş** konan evden ölü çıkacağına inanılır.”, “**Tavuk horoz** gibi öterse hemen kesilmesi gerekir.” “Yolculukta önüne **tavşanın** çıkması iyi sayılmaz.”, “Kız çocuğunun dökülen dişi **ineğin** altına atılır ki doğacak buzağı dişi olsun, erkek çocuğun dişi atılır ise erkek olur.”, “**Köpeğin** uzun uzun uluması iyi sayılmaz.” “**Kara kedi** görmek uğursuzluktur.”, “**Koyun** melek, **keçi** şeytandır cin keçi kılığında gözüktür.” “**Kurbağa** ve **tosbağa**ya el değerse, sigil yapacağına inanılır.” “**Kelebek** eve gelince ruhtur haber alır diye inanılır öldürülmezler.”, “**Kelebek** türü böceğin evde perşembe akşamı gezinmesi ölen ev akrabasının ruhu diye algılanılır.”, “**Yılan** öldürülüp yakılır ise yağmurun yağacağına inanılır.”, “Kuraklığı önlemek için su kuyusuna **atın** kafatası kemiği atılır..” Cuma günü **at** nalı bulmak uğur getirir inancı vardır.”, “Evde **karıncanın** gezmesi bereket işareti olarak algılanır.”, “Gündüz masal anlatılmasının komşunun **eşeginin** ölümüne yol açacağına inanılır.”²⁵ Türk halk inançlarında yeterince incelenememiş olsa da evcil ve yabani hayvanların mistik boyutlarına dair inançlar vardır.²⁶

Karga Türk kültürlü halklarda daha ziyade Nevruz’da tuzlu gliğin taşınacağı yönden hareketle genç kızların kısmetinin tahminindeki rolü ile bilinir. Baykuş mezarlığın ve ölümün simgesi olarak bilinir. Tavuğun horoz gibi ötmesi, Köpeğin kurt gibi uluması gözlerine görüldüğüne inanılan kara iyelerle izah edilmektedir. İnek, hayvancılıkla geçinen Özbekler gibi Türk toplumlarında üremeği simgeler İnsanoğlunun öldüğü zaman bilhassa iyi olduğuna inanılıyor ise ruhunun ağzından

²² A.g.e

²³ Yaşar Kalafat, “Antalya Yöresi Örnekleri İle Türk Kültür Coğrafyasında Süpürge İnanıcı”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, 22–23 Kasım 2007, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayına haz. Doç. Dr. Mustafa Oral, Antalya, 2008, s.259–266

²⁴ Refiye Okuşluk Şenesen, “Çukurova halk Kültüründe Süpürge ile İlgili İnanışlar ve uygulamalar”, II.Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi, 19-25 Nisan 2010

²⁵ A.g.e

²⁶ Yaşar Kalafat, “Türk Halk İnançlarında Hayvan”, **Av. Süleyman Kazmaz Armağanı**, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, Ankara, 2009, s.261–293

kelebek gibi çıktığı inancı Bulgaristan Türklerinde de vardır.²⁷ Öldürülmüş yılının yakılması ile yağmurun yağması arasında ilişki kurulması inancı Azerbaycan Türk kültür coğrafyasının da bazı kesimlerinde vardır. At nalının bereket ve nazar ile ilişkilendirmesi inancı çok yaygındır. Karınca bereketin simgesi olarak bilinir. Masal ile eşek bağlantısını ilk defa görmekteyiz. Masal anlatımı geceye mahsus bir olgu iken kara iyelerin etkinlik dönemlerinin daha ziyade gece olması arasında bir ilişki kurulabilir

Büyü içerikli formeller

Bir çocuğun elbise söküğü üzerinde iken dikilirse aklı da dikilir. Dikilmesin diye alınca saman çöpü yapıştırılır.”, “Ay tutulunca, davul ve teneke çalınca, silah atınca ay açığa çıkar.” “Bardak kırılınca kaza bela önlenmiş sayılır, ayna kırılır ise uğursuzluk bereketsizlik geleceğine inanılır.”, “Elini koynuna sokup bekleyen birinin nasibi kesik olur.”, “Kol ve bacaklarda yel ağrırlarını önlemek için, düğümlenmiş dua okunmuş ip bağlanır ki Makasın ağzı açık kalırsa düşmanlar dedikodunu yapar.” “Gelin olan kızın babasının evinden çivi alınır, gelin gittiği evin ortasına çakılır. Bu işlem çivi gibi tutsun diye yapılır “gelin ve damadın ağzına tatlı olmaları için şekerli su verilir”,” gelinin çeyizine iğne gibi batmasın diye iğne konulmaz”²⁸

Üzerinde sökülük dikilen kimsenin aklının da dikileceği inancı çok yaygındır. Bunun önlenilmesi için çok kere giysili kimsenin ağzına ip türünden bir şey konur. Bilhassa kişi giysili iken düğmesi dikilmek istenilmez. Giysiler düğmeli iken düğmeleri açılmadan baştan sıyrılarak çıkarılıp giyilmesi doğru bulunmaz. Düğme dikerek düğüm atarak büyü yapılır. Kollarını göğsünde parmaklarını kendi aralarında bağlı tutmak da bu kapsamda algılanır. Bu yöntemlerle iyilik ve kötülük için büyü yapılabilirken büyü bozulması için de bunlar yapılır. Halk inançlarında bu uygulama “bağlama” ve bağ çözme” olarak bilinir. Damadın bağlanması, kurtağzının bağlanması, sıtma hastalığının bağlanması bıçağı ve makasın açık veya kapalı olması bu kapsamda algılanabilir.²⁹

Ay tutulunca ses çıkarılması ile gelin eşikten girerken tabak kırılması suretiyle ses çıkarılmış olması veya tahta türünden nesnelere vurularak şeytan kulağına kurşun denilmesi kara iyelerin gürültüden kaçtıkları inancı ile ilgi olmalı.³⁰ Gelin kızın arkasından su testisinin kırılması da bu türden bir inancın sonucudur. Bazı

²⁷ A.Tacemen, **Bulgaristan Türkleri Mevsim Törenlerinin Silsilesi**, Kayseri, 1992

²⁸ Ali Ülger, **Hatırladım, Kırşehir’den Anlatılar, Masallar, Rivayetler**, Anadolu Folklor Vakfı Yayınları,

²⁹ Yaşar Kalafat, “Alanya Yöresinde Kilit-Bağ Kilitlemek – Bağlanmak” **Alanya, Tarih ve Kültür Semineri III**. 1999.1997.1998.1999.2001, Alanya 2004, sh. 492–496; **Erdem Türk Halk Kültürü Özel Sayısı III**. Eylül 2001 S. 39 589–597

³⁰ Yaşar Kalafat, “İstanbul Örneklemleri ile Türk Kültürlü Halklarda Ses Orucu”, **7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, 06–10 Ekim 2009 Ankara**

yörelerimizde düğün evinde oyun esnasında testi kırılır. Bardağın kırılırken ses çıkarması da bu inanç bütünü'nün bir parçasıdır.³¹

Çivi çakmak Türk kültürlü halklarda sabitlemek inancı ile ilgili olmalı. **İğne** sançmak da aynı bütünü'nün bir parçasıdır. Yatır gönderlerine adak bezi bağlandığı gibi çakılır da. Yedi Uyurlar Mağarasının duvarına çivi çakarak diş ağrısının duracağına inanılır. İmtihan sınıfının kapısına, kız istenilen evin kapısına büyü niyeti ile iğne saplanır.³² Bazı yörelerde gelin kızın yeni evini benimseyip sık sık çıkıp gelmemesi için cebine taş konur ve” taş gibi yerinde ağır ol “enir. Ölen bir kimsenin hortlamasını önlemek için son kaldırıldığı yere **taş** konulduğu olur.

Ayna etrafında da bir kült oluşmuştur. Ayna ile fala bakılır, gece aynaya bakılmaz, Kur'an okunan evde ve cenaze çıkarken aynaların üzeri örtülür veya ters çevrilirler. Kırkı çıkmamış bebek ve annesi aynaya baktırılmaz. Kırık ayna kullanılmaz. Ayna sadece arkası sırlı bir cam değil, sırlar içeren bir nesnedir. Gelin sandığına, bohçasına muhakkak ayna konulur gelin baba evinden aynayla çıkarılır yeni evine ayna tutularak getirilir.³³

Gelinin ve damadın ağzının tatlandırılması çeşitli şekillerde olur. Çok kere **şerbet** içirilmeleri ile sağlanır. Tatlılık hayırlı işlerin mutluluk ve acılık da kederli olayların yas emaresi olarak kabul edilir.³⁴

Ekmele ilgili tespitler

Ekmele yapılan tandırın üzerine kapatılan kara saç gece komşuya verilir veya alınır ise kara haber alınacağına inanılır. Mecburiyet var ise içerisine kül konur” “gelinin babasının evinden tuz, şeker ve ekmele alınır. Bunlar gelinin yeni evi ile kaynaşma olsun diye yeni evin ekmeğine, şekerine ve tuzuna karıştırılır.”, “Ekmele yapıldıktan sonra ekmele sacı hemen kaldırılır. aksi halde gelinin kaynanasına karşı geleceğine inanılır.”, “Ekmele yapılacak ekmele sacının altındaki taşların birleştirilmeleri halinde, hasret çekenlerin çabuk birleşeceklerine inanılır.”, “Evirgeç ile oklava birbirlerine çarparsa hasret çekenler kavuşur inancı vardır.”

Ekmele etrafında oluşan inançlar da bir kült oluşturacak kadar çokturlar. Ekmele nimetlerden adeta Kur'an la eş tutulur. Her ikisinin de üzerine yemin edilir. Ekmelele ilgili olarak buğday, un, hamur gibi ekmeğin safhaları, ekmeğim hazırlandığı kap-kaçak alet ve edevatta, pişirildiği ocakta kutsiyet aranır. Bütün ekmele çeşitleri ile ve hayatın doğum evlilik ve ölüm gibi safhalarında ekmelele ilgili inançlar vardır. Ekmeğin taşınması, masaya konulması, kesilmesi, kırıntılarının muhafazası

³¹ Yaşar Kalafat “Türk Halk İnançlarında Özellikle Toroslarda Kara İyeler İle İlgili Halk İnançları” **Güneyde Kültür**, Haziran 1995 S. 76 sh. 21–26

³² Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançları İzleri**, Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar s.398

³³ Yaşar Kalafat “ Halk İnançlarında Hususiyle Tahtacılar Ayna” **1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo –Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu (26–27 Kasım 1993 Antalya)** Ankara 1995 sh. 75–107

³⁴ Yaşar Kalafat, “Halk İnançlarından Geleneklere Karşılaştırmalı Bolu-Bakü Düğün Uygulamaları”, **Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarihi ve Kültürü Sempozyumu**, Bolu 17–18 Ekim 2009

ile ilgili inançlar vardır. Azerbaycan’da gelinin başına bereketi artsın diye ekmek kırılır. Halk hayrat kültüründe “**Askıda ekmek**” diye bilinen bir yöntem vardır. File içerisine koyanı belli olmayan ihtiyaçlıların alması için bırakılan ekmektir. denir.

Tuz ile ilgili tespitler

“**Tuzu** yere dökenin öbür dünyada kirpikleri ile toplamak zorunda kalacağına inanılır”, “Nazar değene tuz çevrilir”, “Gelinin babasının evinden getirip yeni evindeki yiyeceklere kattıkları nesnele arasında tuz da vardır” “Gece soğan sarım-sak soğanla gibi tuz alıp verenin acı haber alacağına inanılır”³⁵

Tuzla ekmek çok kere birlikte ortak inanç oluştururlar **Tuz** da nimettir. Tuza da yemin edilir. Tuzun da ekmek gibi dostlukların sürekliliğinde önemine inanılır. Tuz da ekmek gibi bereketi simgeler. Tuz da ekmek gibi Al Karısı türünden görünmeyenlere karşı koruyucudur. Onun da halk inançlarında bir kült oluşturduğu söylenebilir. Gelin kızın eski ve yeni evindeki yiyecekleri karışması bereket, rızık inancı ile ilgili olabilir. Bu bir nasip taşıma işlemi olarak algılanabilir. Verimli tarlanın tohumundan yeni ekilecek tarlanın tohumuna katılır. Bazı yörelerde de köyün tohumluklarından birer nispet alınıp sembolik ortak tohum karışımı yapıldığı olur.

Gelinle ilgili inançlar

Gelin kızın baba evinden alınmış çivi yeni evini benimsesin diye yeni evin ortasına çivi çakılır,, “Gelin ve damadın ağız tatlılıkları için şerbet içmeleri sağlanır”, “Gelin kaynanasının sözünden çıkmaması için onun kollarının veya bacaklarının arasından geçirilir”, “gelinin eski ve yeni evlerindeki tuz, ekmek ve şekerin karıştırılmaları sağlanır.” “Gelin kızın kötü huylarının babasının evinde kalması için arkası sıra “su testisi kırılır.”, “Gelin olanın, askere gidenin, gurbete çıkanın ardı sıra yolculuğu rahat olsun, geride bıraktıklarını unutmasın diye ayna tutulup su dökülerek uğurlanırlar.”, “Gelinin çeyizinin içerisine yeni evinde batıcı olmasın diye iğne konulmaz.”, “gelinin çabuk çocuk sahibi olması için damatla birlikte yeni evlerinde ilkin yumurta yemeleri sağlanır.”, Gelinin ayakkabıları darlık çekmemesi için kendisi ile birlikte gönderilmez daha sonra gönderilir.”³⁶

Gelinin kaynanasının kolunun veya ayaklarının arasından geçmesi bir âlem değiştirme olayıdır. Gelinin kızlık dönemindeki baba evi âlemi geride kalmış yeni bir âleme girilmiş ve yeni bir koruyucunun korumasına altına girilmiştir. Yeniden pehlivan ile yenilen pehlivanın kol altından geçmesi de bu tür bir inancın sonucudur. Yenilen yenenin korumasına altına girer yeni âlemde yer alır. Delikli taştan geçmenin de mahiyeti bu olmalı. Rahatsızlık veren kara iye taşın öteki tarafında kalırken diğer yakada kalan kesim taşıdaki güç tarafından korunmaktadır³⁷

³⁵ Ali Ülger, **Hatırladım, Kırşehir’den Anlatılar, Masallar, Rivayetler**, Anadolu Folklor Vakfı Yayınları,

³⁶ A.g.e

³⁷ Yaşar Kalafat “Türk Halk İnançlarında Özellikle Toroslarda Kara İyeler İle İlgili Halk İnançları” **Güneyde Kültür**, Haziran 1995 S. 76 sh. 21–26

Halk inançlarımızda ayakla birlikte ayakkabı da bir kod oluşturmuştur. Ölü evini tanıtmak için ölenin ayakkabısı kapının önüne uçları dışarı bakacak şekilde konur. Ayakkabının ters dönmesi uğursuzluk işaretidir. İstenilmeyen misafirin ayakkabısına tuz konur. Rüyada ayakkabının ayağı sıkması sıkıntı olarak yorumlanır.³⁸

Günlerle ilgili formelleri

Kelebek ve benzeri böceklerin evlerde **Perşembe** geceleri görülmesi ölen bir yakının ruhu olarak algılanır”, “**Salı** günü yola çıkılmaz”, “iki **bayram** arası nikâh kıyılmaz”, “Çocuğu ölen anne **bayram** günü dikiş yapar ise çocuğuna iğnenin batacağına inanır.” “**Cuma** günü at nalı bulmak uğur getirir inancı vardır”, Gün gece ilişkisi itibariyle gece sakız çiğnenmez, gece aynaya bakılmaz, gece eşikten dışarı çöp türü şeyler dökülmez,, gece komşuya muayyen şeyler verilmez³⁹

Perşembe günleri ile Cuma akşamlarının kutsallığı çok kere birleşmiştir. Salı sallanır diye bilinir ve Salı gün bir işe başlanılmaz bazılarına göre dinî bayramlar Cuma gününe rastlar ise Cuma da bayram sayıldığından iki bayram arasında nikâh kılınmayacağı dar vakte nikah sığdırılmasın diye bu inanç benimsenmiştir.

Yağmurla ilgili İnançlar;

“Ölen kimsenin defin esnasında ayak bağları çözülmezse yağmur yağmaz.”, “Yağmurun yağması için su kuyusuna at kafatası atılır.”, “Yılanın öldürülüp yakılması halinde yağmurun yağacağına inanılır.”, “Dolu yağarken güneş görmemiş demirin eşikten dışarı atılması halinde dolunun kesileceğine inanılır.”, “Su ile ilgili diğer inançlarda, “Ayakta su içilmez.”, “Mercimek tarlasının ortasına **sam yeli** yakmasın diye su konur.” Gelin kızın kötü huylarının babasının evinde kalması için arkası sıra “su testisi kırılır.”, “Gelin olanın, askere gidenin, gurbete çıkanın ardı sıra, yolculuğu rahat olsun geride bıraktıklarını unutmasın diye ayna tutulup su dökülerek uğurlanırlar.”⁴⁰

Gün görmemiş nesnelerde hikmet aramak demirde olduğu gibi su için de geçerlidir. Nahcivanda nevrüzda gün görmemiş suda hikmet aranır sağlık ve bereket için evlerin dört bir köşesine serpilir. Birçok dini uygulama gün doğmadan yapılır.

Ölüm Emaresi olarak bilinen inançlar;

“Ölen bir kimsenin eti katılaşmıyor ise onun ardı sıra bir kimsenin daha ölebileceğine inanılır.”, “Ceviz ağacı eken kimsenin ömrünün kısa olacağına inanılır”, Çok ağlayan çocuğun ebeveynlerinden birinin ölebileceğine inanılır ve bu ölümün önlenilmesi için onun ağzına hafifçe vurularak ‘kendi başını, kendini ye’ denir.” “Rüyasında **dişi** kırılan veya diş çektiren kimsenin ailesinde birisinin ölebileceğine inanılır.”, “Her insanın bir yıldızının olduğuna yıldızı kayan kimsenin ölebileceğine inanılır.”, “Gündüz masal anlatılmasının komşunun eşeğinin ölümüne yol açacağı-

³⁸ Yaşar Kalafat “Türk Dünyasında Karşılaştırmalı Ayak ve Ayakkabı İle İlgili İnançlar” **Türk Folkloru**, Mart 1999 s. 96 sh. 15–16

³⁹ Ali Ülger, **Hatırladım, Kırşehir’den Anlatılar, Masallar, Rivayetler**, Anadolu Folklor Vakfı Yayınları,

⁴⁰ A.g.e

na inanılır.” Ölümle ilgili olarak ayrıca; “ölen kimsenin yatağı yıkanmadan kullanılmamalıdır. O yatakta ölenin canı kaldığına inanılır”, “Ateşe atılıp yakılan kemiğin ölülerin kemiklerinin sızlamasına sebep olur”, “Gece sakız çiğneyen kimse ölü eti çiğnemiş olur”, “Ölünün defininde toprak atılan kürek yere konur yerden alınır”,⁴¹

Ölüm içerikli Kırşehir’de yaşayan define toprak atılması ve diğer inançlar Türk kültürlü halkların tamamen ortak inançlarıdır.⁴²

Küçük çocukların melek oldukları gelecekteki olayları görebildiklerine inanılır. Ölecek bilhassa babanın bebek tarafından bilindiği bu nedenle ağılanıldığına inanılır. bebek yaşta ölen çocukların anne ve babalarını cennetin kapısında beklediklerine inanılır.. Ölüm habercisi olarak en fazla bilinen vasat görülen rüyalarlardır. Birçok rüya görene göre değişmekle beraber ölüm habercisi olarak bilinir. bu konuda da birçok ritüel istik/ayınle ilgili uygulamalar yapılır. Mesela rüya suya anlatılır, yastık ters çevrilir. Ayetelkürsü okunur. Hayır, işlenir fakir sevindirilir.⁴³

Kişioğlu İle ilgili inançlar;

“Çocuğun dökülen dişi eğitim görmüş bir kimsenin cebine konulur ise iyi tahsil alabileceğine inanılır.” “İlk çıkan diş için diş hediği yapıp yakın çevreye dağıtılır.”, “Yeni doğan bebeğin göbeği kesilir eşiğin dibine gömülür ise evcil olur.”, “Gece tırnak” kesmek günahdır, gündüz de kesilmiş olsa kesilen tırnaklar taş kovuşuna konur, toprağa gömülür. “Tırnağını ateşe atan cehenneme gider inancı vardır.”, Kadınların tarak artığı saçları, kapı süvelerinin balamir denilen kısmına sokulur, dışarıya saçılan saçın sahibinin başının ağrıyacağına, ömürlerinin kılacağına inanılır. Daha sonra toplanan bu saçlar, hayvan bağlamada örme ip olarak kullanılır.⁴⁴

Halk inançlarında kişioğlunda da özel bir kuvvenin olduğuna kişinin cinsiyetine yaşına özel hallerine göre bu kuvvenin şekillendiğine inanılır.⁴⁵ Bu kuvvenin istenilmesi halinde bazı özel uygulamalarla aktarılabileceğine inanılır. Bu kuvveden yararlanılmak istenilir veya zararından korunmak istenir. Ölünün yatağının yıkanmadan kullanılmaması gerektiği inancı bunlardandır. Eğitimli kimsenin cebi-

⁴¹ Ali Ülger, **Hatırladım, Kırşehir’den Anlatılar, Masallar, Rivayetler**, Anadolu Folklor Vakfı Yayınları,

⁴² Yaşar Kalafat, “Ağrı Yöresi Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Toprak Kültü”, **II. Uluslararası Ağrı Dağı Sempozyumu**, Editör Oktay Belli, İstanbul, 2009, s. 323–330

⁴³ Yaşar Kalafat “Anadolu ve Yakın Çevresi Türk Halk İnançlarında Ölüm Veya Halk İnançlarımıza Göre Yatır Ziyareti” **Geçmişten Günümüze Mezarlıklar Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu**, (18–20 Aralık 1998 AKSM –İstanbul) İstanbul 1999 sh. 239–271

⁴⁴ Ali Ülger, **Hatırladım, Kırşehir’den Anlatılar, Masallar, Rivayetler**, Anadolu Folklor Vakfı Yayınları,

⁴⁵ Yaşar Kalafat “Halk İnançlarımızda Göğe Kaldırma Dini Pratiği, Damadın Göğe Kaldırılması” **3. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri**, Ankara 1997 sh. 133–140

ne konulan **dişten** hikmet beklenilmesi de bunlardandır. Diş, tırnak, göbek bağı, bebeğin eşi, saç gibi artık aksamlarla ilgili inançlarda bu hususu takip etmek mümkündür. Halk tefekküründe “**İnsan artığı** mübarektir çöle atılmaz”, “İnsan Allah’ın yeryüzündeki halifesidir İnsandaki esmail hünsayı fark etmiş olsa idi şeytan isyan etmezdi”,⁴⁶

Saç etrafında da Türk kültür coğrafyasında bir hayli inanç birikmiştir. Kadın saçlar saçılmaz, saç kullanılarak büyü yapılır. Kişioğlunun kutunun saçların dibinde olduğuna inanılır. Saçın taranma şekline ve örüklerden hareketle medeni hali anlatan mesajlar verilebilir. Yaslarda saç yonularak acının derecesi anlatılmış olunur.⁴⁷

Diğer inançlar;

Bir konu konuşulurken hapsi olan birisi veya okunan ezan şahit olarak gösterilebilir.” “Gözün seğirmesi, kulağın çınlaması, ayağının altının elinin içinin kaşınması ayağını sürüterek yürümüş olmak, ayakkabının ters dönmüş olması, oturan kimse- nin ayaklarının üzerinden geçmek, geleceği anlamlandırmada fal gibi değerlendirilir.” “Yemini geçersiz kılmak için baş üstünde çöp kırılır”⁴⁸

Ezanın “okunan ezan hakkı” şeklinde şahit gösterilmesi veya ezana ant içilmesi çok yaygındır.⁴⁹ Baş üzerinde **çöp kırılması** tespiti bizim için yeni olmuştur. Azerbaycan’da Türk halk inançlarında gelinin başında ekmek kırılır,⁵⁰

SONUÇ:

Halk inançlarındaki bir kısmı biat, şirk ve hurafe de olan inançlar bizim ortak paydalarımızdandır İnanmalarla inançlar ve inançlarla da din muhakkak aynı şeyler değildir. Ancak bunların tespit edilmeleri tasnif edilmeleri anlamlandırılmaları günümüzü ve geçmişimizi anlayıp anlamlandırma adına önemli hususlardır..

⁴⁶ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançları İzleri**, Ankara 2010, 6. Bsk. Ankara Berikan yayınlar

⁴⁷ Yaşar Kalafat “Balkan Türklerinden Örneklerle Halk İnançlarımızda Saç” **I.Uluslar arası Balkan Türkleri Sempozyumu** 28–29 Eylül 2001 Prizren, Balkan Türkoloji Sempozyumu Bildirileri yayına hazırlayanlar, Prof. Dr. N. Hafız, Prof. Dr. T. Hafız BAL_TAM Prizren 2006 sf. 308–314; **Erciyes**, Ocak 2002 S. 301 sh. 15–16,

⁴⁸ Ali Ülger, **Hatırladım, Kırşehir’den Anlatılar, Masallar, Rivayetler**, Anadolu Folklor Vakfı Yayınları,

⁴⁹ Yaşar Kalafat, **İslamiyet ve Türk Halk İnançları, Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları**, Berikan yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı Ankara, 2009

⁵⁰ Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Yukarı Elleri, V-VI Lalezar**, Ankara, 2008

PERSONALITY

ŞAHSİYET

ЛИЧНОСТЬ

Behruz Elmamuz İMAMVERDİOĞLU*

Özet

Makalede; şahsiyet (kişilik) ve onun biçimlenmesi araştırılmaktadır. Çeşitli teorilerin, fikirlerin şahsiyete (kişiliğe) etkileri ortaya konuyor.

Freud, Neo-Freudians, Skinner, Albert Bandura, Valter Mischel, Julian Rotter gibi teori ve teorisyenlerin, şahsiyetin biçimlenmesinde önemli rolleri olmuştur.

Anahtar kelimeler: psikoterapi, şahsiyet (kişilik), sosyal-psikolojik anlam, teori ve metodlar

Abstract

They investigated personality and to his forming in the information. Attitude is learnt of the different theories, thoughts to the personality.

From these theories, Freud, Neo-freudians, Skinner, Albert has Batırdıra, Valter Mischel, Julian to the important role in forming of the Rotter, personality.

Keywords. **Psychodynamic**, personality, Behavioral Perspective, Social Learning

Psychodynamic Approach

Personality refers to distinctive, enduring characteristics or patterns of behavior. An individual's personality reveals itself through consistent behavior in a variety of situations. This chapter describes different theories that have attempted to explain personality and its development.

Psychodynamic theories (also called psychoanalytic theories) of personality descended from Sigmund Freud and his theory of personality.

For most psychodynamic theorists, personality is mainly unconscious. That is, it is beyond our awareness. In order to understand someone's personality, the

* Department of Management and Accounting, Parsabad Branch, Islamic Azad University, Parsabad, IRAN; BDU-nun psixologiya kafedrasının aspirant.

symbolic meanings of behavior and deep inner workings of the mind must be investigated. Early experiences with parents shape personalities, according to psycho-dynamic theorists.(1s55)

-Freud's Theory Sigmund Freud psychodynamic approach to personality developed as a result of his work with adult patients who had psychiatric and emotional problems. Freud's theory emphasized three main points:

1. Childhood experiences determine adult personality.
2. Unconscious mental processes influence everyday behavior.
3. Conflict causes most human behavior.

according to Freud, each adult personality consists of an **id**, **ego**, and **superego**.

According to Freud, the **id** is unconscious and has no contact with reality. It works according to the **pleasure principle**—the id always seeks pleasure and avoids pain. The id contains the **libido** or sexual energy.(3s25)

The ego evolves from the id and deals with the demands of reality. It is called the executive branch of personality because it makes rational decisions. The reality principle describes how the ego tries to bring individual id demands within the norms of society. The ego, however, cannot determine if something is right or wrong.

The superego is capable of determining if something is right or wrong because it is our conscience. The superego does not consider reality, only rules about moral behavior. According to Freud, behavior is the outcome of an ongoing series of conflicts between the id, ego, and superego. Conflicts dealing with sexual and aggressive impulses are likely to have far-reaching consequences because social norms dictate that these impulses be routinely frustrated. Freud considered personality to be like an iceberg—most of our personality exists below the level of awareness just as most of an iceberg is hidden beneath the surface of the water. Freud referred to the hidden part of our personality as the unconscious. Even though Freud felt that many thoughts, memories, and desires were unconscious, they nonetheless influence our behavior.(4s54)

The conscious part of our personality consists of whatever we are aware of at any particular point in time. The preconscious, according to Freud, contains material that is just below the surface of awareness but can be easily retrieved. An example of preconscious awareness would be your mother's birthdate. You were not thinking of your mother's birthdate but can if you need or want to.

Defense mechanisms are unconscious methods used by the ego to distort reality and thereby protect us from anxiety. Anxiety can result from the irrational, pleasure demands of the id or from the superego causing guilty feelings about a real or imagined transgression. Common defense mechanisms are:

Rationalization

Creating false but plausible excuses to justify unacceptable behavior. Example: Reducing guilt for cheating on your taxes by rationalizing "everyone does it."

Repression

Pushing unacceptable id impulses out of awareness and back into the unconscious. Sometimes called "motivated forgetting."

Example: Having no memory of an unpleasant experience.

Reaction Formation

Behaving in exactly the opposite of one's true feelings. Example: A mother who feels resentment toward a child may be overly cautious and protective.

Regression

Reversion to immature patterns of behavior. Example: Temper tantrums.

Projection Attributing one's own thoughts, feelings, motives, shortcomings, etc. to others. Example: A wife who constantly suspects her husband of having an affair because unconsciously she has thought of having an affair.

Displacement shifting unacceptable feelings from their original source to a safer, substitute target. Example: You are mad at your boss, but you do not yell at your boss; instead you become angry with a family member when you return home. (2s35)

Sublimation

A useful, socially acceptable course of behavior replaces a socially unacceptable or distasteful impulse. Example: A person who feels aggression due to a lack of control plays an aggressive game of basketball with friends every other day.

Intellectualization

By dealing with a stressful situation in an intellectual and unemotional manner, a person detaches himself from the stress. Example: A person who has lost a family member due to illness will willingly speak of the medical terminology of the illness but will not discuss the emotional aspects of the illness. (8s41)

Denial Denying that a very unpleasant thing has happened.

Example: A person with severe stomach pains, possibly an ulcer, refuses to see a doctor because he feels it is only indigestion.

-Stages of Psychosexual Development

Freud believed that we go through five stages of psychosexual development in forming our personalities. Each stage represents a different **erogenous zone** or part of the body where pleasure originates.

Freud's Psychosexual Stages

Stage	Age	Erogen Zone	Description
Oral	0-18 months	Mouth	Stimulation of mouth produces pleasure; enjoys sucking, biting, chewing. Weaning is major task or conflict.
Anal	18-36 months	Anus	Toilet training is major task. Expelling and retaining feces produces pleasure.
Phallic	3-6 years	Genitals	Self-stimulation of genitals produces pleasure. Oedi-

pal (for boys) and **Electra** (for girls) conflicts occur— children have erotic desires for opposite-sex parent as well as feelings of fear and hostility for same-sex parent.

Stage	Age	Erogen Zone	Description
Latency	6-12 years	None	Sexual feelings are repressed. Social contacts beyond immediate family are expanded.

AĞIT VE TÜRKÜLERİMİZDE BU DÜNYADAN ÖTE DÜNYAYA GÖÇ

**IN OUR REQUIEMS AND FOLK SONGS IMMIGRATION FROM THIS
WORKS TO THE HEREAFTER**

**ПРИЧИТАНИЯ И ПЕРЕСЕЛЕНИЕ ИЗ ЭТОГО МИРА В МИР
ПОТУСТОРОННИЙ**

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI - Demet GÜLÇİÇEK****

Özet

Göç tüm toplumları ve toplulukları etkileyen, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Geçmişte de günümüzde de insanlar; çeşitli sebeplerle ölümü, bu dünyadan öte dünyaya göç olarak görmüştür. Bu anlayışını, ağıt ve türkülerde çokça dile getirmiştir. Ölümün göç olarak algılanışı tüm Türk yurtlarında da gözlenmektedir.

Türklerin varlığını kanıtlayan ilk yazılardan bugünkü eserlerimize, ağıt yakan-türkü söyleyen bu konuda en bilgili kişiden, halkın içinden sıradan birine kadar, ölüm bu dünyadan öte dünyaya göç olarak görülmüştür.

Makale; halk şiirinden (ağıt, türkü) örnekler vererek bu konuyu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Göç, ölüm, ağıt, türkü, öte dünya

Abstract

Migration, affecting all societies, is a phenomenon associated with human being history. While some migrations which are constived with the reason of wars are emphasizing, personal migrations display the extent of personality of migration. One of the most important ways of migration is migration from real life to other real life.

* DEÜ Buca Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Bölüm Başkanı, mehmet.yardimci@deu.edu.tr/TÜRKİYE

** Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, dgulcicek@mehmetakif.edu.tr/TÜRKİYE

The social extent of migration is dealt with different ways in our literature. Migration, the great migrations in West Trakya the matter of workers who goes to Germany with people migrating Bulgaria become issue to the novels and stories. The social extent of migration is dealt in Bekir Yıldız's "Turkish in Germany" and İlhan Tekeli's "Migration and More".

Also the social extent of migration is retold in prayers and songs as migration from real world to other world. While migrating, there are two places one of it, is left place and the other one which will be gone. Death is also a migration being from this real world to other world. From Yunus Emre's times to these days, many poets

*"Bu dünyaya gelen göçer
Gelen göçer konan göçer"*

see "the death issue" as "migration", like in these ways above, and often retell. In our elegy, people migration from this world to other world have been remembered and their hysterics have been retold. In this implication:

*"Ben gelende bizim eller yaz idi
Ettiğimiz cilde ile naz idi
Cehiz düzemedim ömrüm az idi
Göçtüm gömlek ile şallarım yoktur"* (Kağızmanlı Hıfısı-Ağıt)

folk songs, in these ways as in the examples above, the issue of migration from this world to other world will be issue with different aspects.

Key words: Immigration, death, requiem, folk song, the hereafter

Göç, tüm toplulukları etkileyen, insanlık tarihiyle özdeş bir olgudur. Doğal afetler, ekonomik sıkıntılar, savaşlara bağlı olarak can güvenliği nedeniyle oluşan göçler göçün toplumsal boyutunu vurgularken, iyi bir yaşam beklentisi vb. nedenlerle oluşturulan göçler, göçün bireysel boyutunu sergiler. Göçün bireysel boyutunun en önemli yanı ise, fani dünyadan gerçek dünyaya göçtür.

Göçün toplumsal boyutu edebiyatımızda çeşitli biçimlerde işlenmiştir. Destanlarda göçler köklerinden koparılma olarak oldukça işlevli bir biçimde ele alınmıştır. Acılı anılarla yaşanan muhaceret, Batı Trakya'da 93 Harbi denilen Abdülhamit dönemindeki büyük göçler, 1980'li yıllardaki Bulgaristan'dan yapılan toplu göçler ve Almanya'ya giden işçilerin durumları roman ve öykülere konu olmuştur. Bekir Yıldız'ın Türkler Almanya'da, İlhan Tekeli'nin Göç ve Ötesi gibi kimi eserlerde göçün toplumsal boyutu işlenmiştir.

Toplumun en önemli parçası olan, geleceği kuracak çocukları, göçün nasıl etkilediği çocuk edebiyatı yazarlarınca konu edilmiştir. Gülten Dayıoğlu'nun Geriye Dönenler, Geride Kalanlar gibi eserlerinde Almanya'ya yapılan toplu göçlerin çocuklar üzerindeki sancıları dile getirilmiştir.

Göç olgusunun bireysel boyutu ise, bu dünyadan öte dünyaya göç olarak, ağıt ve türkülerde özgün söyleyişlerle ifade edilmiştir. Göç, bir yerden başka bir yere temelli yerleşmektir. Göç ederken geride bırakılan, terk edilen bir yer ve yeni gidilecek bir başka yer vardır. Tıpkı ölüm olgusunda olduğu gibi. Ölüm de, geçici olan bu dünyayı terk edip, öteki dünyaya göç etmektir.

*“Bu dünyaya gelen göçer
Gelen göçer konan göçer”* (YARDIMCI,2009:31)

*“ Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber verirler
Üzerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler ne bir haber verirler”*(TANSUĞ,1991:216)

diyerek bu dünyadan göçü en doğal ve içten söyleyişlerle anlatan Yunus Emre’den, “Sarayname” adlı eserinde dünyayı bir kervansaraya benzetip konanın göçtüğünü söyleyen Kaygusuz Abdal’a;

*“ İsmi âzam duasıdır
Hergiz usanılmaz imiş
Uçtu bülbül kafesinden
Göçen canlar dönmez imiş”*(YARDIMCI,2009:129)

dörtlüğü ile başlayan, Yunus Emre’ye yaptığı naziresiyle Pir Sultan Abdal’dan;

*“Karacaoğlan der ki konup göçersin
Ecel şerbetini bir gün içersin
Sırat köprüsünü elbet geçersin
Amelin eline verilir bir gün.”*(YARDIMCI,2009:200)

diyen Karacaoğlan’a ve

*“Can kafeste durmaz uçar
Dünya bir han konan göçer
Ay dolanır yıllar geçer
Dostlar beni hatırlasın”* (ÖZTELLİ,1983:237)

diyerek gönlümüze seslenen Aşık Veysel’e kadar pek çok aşığımız, ölüm olgusunu göç etmek olarak görmüş, bunu özgün söyleyişlerle dile getirmiştir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde göç etmenin bir anlamı olarak da, ölmek sözcüğü verilmiştir. Sözlükte kavramı açıklamak için verilen Bedri Rahmi’nin “*En güzel halk türküleri çok sevilen bir insanın ansızın göçüp gitmesiyle kopan bir feryattır.*” deyişi, hem göç olgusunun ölmek sözcüğünün karşılığı olarak dilimizde yaygın kullanıldığının göstergesi olmuş; hem de türkülerimize, ağıtlarımıza kaynaklık eden ana duygulardan birinin, bu dünyadan öte dünyaya göç olduğunu ortaya koymuştur.

Pınarbaşı’nın Karamanlı köyünden, dört bacının bir erkek kardeşi olan Yusuf ‘u rüyasında iki kara yılan sokar. Bu sırada uyanır ki susuzluktan yanmış. Karısına der ki: “Kalk anamgilden bana biraz su getir!” Kadın utanır ve gitmez. Yusuf: “Karı, etme eyleme! Hiç olmazsa anamı babamı çağır.” diye yalvarır. Anası ile babası

gelirler ki oğlan ölmüş. Yusuf'un anası bu acıyla oğluna ağıt yakmış ve ölümünü göç etmek olarak dile getirmiştir.

*"Gutnu döşşek gutnu yorgan
Beledim guzum beledim
Sabahanan er göçürdüm
Meledim guzum meledim"*(GÖRKEM,2001:270)

Anadolu'nun sevdaları dillere destandır. Nice halk hikâyesine, şiirlere kaynaklık etmiştir. Aynı şekilde, sevdaların kaybedilmesiyle oluşan yürek yangını türkülerde, ağıtlarda, hikâyelerde dile getirilmiştir. Bir genç, nişanlısının ölüm haberini alınca şu acılı sözlerle ağıt yakar:

*"Çekmem gasevet gavili
Sürmedim dünya demini
Hatice deyin çağırdım
Vermedin hatın sesini"*

.....

*"Hatice evinden göçmüş
Anası bohçasın açmış
Şunu dayım alsın demiş
Bohçasın derbeder"* (ŞİMŞEK,1993:169-170)

Ölüm şiirlerimizde her zaman göç etmek olarak ele alınmamış, bazen de göç sözcüğünü karşılayan; *gitmek, terk etmek, yolcu etmek* sözleriyle ifade edilmiştir. Ölümle bir yere gittiğine inanılarak, gidenin geri dönmesi için yalvarılmıştır.

*"Mızıka çalındı düğün mü sandın
Al beyaz bayrağı gelin mi sandın
Yemen'e gideni gelir mi sandın
Dön gel ağam dön gel dayanamiram
Uyku gaflet basmış uyanamiram
Ağam öldüğüne inanamiram"* (ELÇİN,1990:63)

Göç etmek, bir daha geri gelemeyecek kadar uzaklara gitmek olarak görüldüğü için, bazı ağıtlarımızda göç ediyorum, ölüyorum demek yerine gidiyorum, gelmem geri denmiştir.

*"Al yaprak örttü ölümü
Dünyadan kesti ömrümü
Gidiyorum gelmem geri
Çok yaşasın kalan geri"*(BALI,1997:67)

Eceli biten bu dünyadan elini eteğini çeker ve öbür dünyaya gider. Bu gidiş bazen de Tanrı tarafından alınıp götürülmek olarak ifade edilmiştir.

*"Çalılar çiçek açmış dallar götürmez
Yollar pıtırak olmuş kervan götürmez
Gadir Mevla'm alup gittiğini getirmez
Yavrum yavrum yavrum yavrum"* (ELÇİN,1990:123)

Bir adam hanımının ölümü üzerine ağıt yakarak ona şöyle seslenir:

“Bunu bana niye yaptın
Kocanı evini terk ettin
Sen sözünde duruyon da
Ben onnara teslim ettim”(ŞİMŞEK,1993:93)

Ağıdı yakan kişi annesinin hastalanması üzerine dört bacısıyla beraber 15'er gün sırayla annelerine bakarlar. Annesinin yanında 15 gün kaldıktan sonra evine dönen şahıs, bir gün annesinin ölüm haberini alır ve annesinin göç ettiğini düşünerek onu yolcu ettiğini söyler.

“Üç oğlu var beş de gızı
Yetim goydun hepimizi
Gedin Haydar'ı getirin
Yolcu etsin hocanın gızı”(ŞİMŞEK,1993:133)

Yine ölümü göç olarak gören Ahmet Şentürk, annesinin ölümünden duyduğu üzüntüyü Anaya Ağıt'ında dile getirirken, bu göçü ifade etmek için şunları söyler:

“Bir hayalet gibi, korkunç ve sessiz
Yürüyen kim, kimin titrek adımlar?
Gelimli-gidimli dünya çaresiz
Mezarlık yolunda kalabalıklar...(ŞENTÜRK,1996:9)

Mezarlar ve mezar taşları döneminin inancını, adet ve sanat anlayışını gösteren unsurlardandır. “ Mezar taşı sözü geleneğinin ne zaman ortaya çıktı bilinmemektedir. Ancak 8. yüzyıldan kalma Orhun ve Yenisey mezar taşlarındaki kalıplaşmış sözlere bakarak, bu geleneğin adı geçen tarihten çok daha önce başladığı anlaşılmaktadır.”(BOYRAZ:2003)

Bahsedilen bu dönemlerden günümüze kadar, pek çok mezar taşı sözü, ölüm olayının göç olduğunu dile getirmiştir. Mezar taşlarının gerek yazınsal özellikleri, gerekse üzerindeki yazıları zengin iç dünyamızın, hayat, talih, kader anlayışımızın aynalarıdır. Mezar taşları, bu dünyadan öte dünyaya göçün, bu dünyada kalan kânitleridir.

Yaşlıların taşlarında kişilikleri, hizmetleri, özverileri; gençlerinkinde yaşamaya doymamışlığı ve özlemleri vardır. Kimisi ecelinden, kimisi umulmadık bir olaydan göçüp gitmiştir.

“ Bir kuştum uçtum yuvadan
Bir an ecel şerbeti içtim
Bir anda kervan idim
Göçtüm yuvadan”(1984)

“Gel mezarıma unutma beni
Dünyaya her gelen göç eder
Allah'a emanet eyledim seni”(1965) (BOYRAZ,2003:148-151-161)

“Dünyaya doyamadım
Bir nefes alamadım
Göçtüm gittim dünyadan
Yaşasın çocuklarım”(1955)

“Bu dünyadan göçer olduk
Kalanlara selam olsun
Ahret hakkını helal edip
Diyenlere selam olsun”(1994)

“Ey fani
Dünyadan göçtüm diye
Yas edip ağlamak niye
Rabbime kavuşmuş canlar
Hep bir olur Fatiha diye”(2001) (BOYRAZ,2003:177-179)

Okuyanı derin üzüntüye sürükleyen mezar taşları sözlerinde, örneklerimizde olduğu gibi, kişinin bu dünyadan göç etmesi sonucunda, zaman zaman geride kalanlardan dua beklendiği dile getirilmiş, zaman zaman da onlar için uzun ömür dilenmiştir.

“Beni ölü gören ve ağlayan dostlarıma
Sakın beni gerçekten ölmüş sanma
Sanmayınız ölüm azap çekmektir
Ölüm sadece bir evden başka eve geçmektir
Azığınızı alın ve yola hazırlanın
Eğer aklınız varsa başka şeye kanmayın
Biz gittik sırada siz varsınız” (İmam Gazali 1999)(BOYRAZ,2003:137)

İmam Gazali'nin bu mezar taşı sözleri, söylemek istediğimiz şeyin tanımını yapar niteliktedir. Aynı zamanda, insanın neden ölümü göç olarak gördüğünün ipuçlarını vermektedir. Ölümün bir yok oluş olduğunu kabul etmek istemeyen insanoglu, onu bir başka yere gitmek olarak gösterir.

Bu dünyadan yok olmayı düşünmek, insanda kaygı uyandıran duygusal bir durumdur. İşte bu gibi durumlarda, psikolojide yapılan tanımlara göre insan, egosunun yardımıyla savunma mekanizmalarını kullanır. Bu savunma yollarından biri de “soyut kavramlara bürünme”dir. Kişi, kendinde kaygı uyandıran ölüm olgusunu, soyut kavramların ışığında görür ve gerçekte ilişkisini kesme eğilimi gösterir. Mezar taşı sözümüzde ölüm, yok olmak değil, başka dünyaya gitmektir, göç etmektir. Bu yüzden giderken yanınıza azığınızı alınız diyen mantıkta, ölüm gerçeğini kabullenmeme soyutlaştırma görülmektedir. Belki de eski Türklerdeki kurganlara ölüyü eşyalarıyla ve sevdiği yiyeceklerle gömmeye inancı da bu mantıktan ileri gelmektedir. Günümüzde bazı yörelerimizde halen yaşayan bu inanış, ölümün bir başka yere gitmek olarak görüldüğünün kanıtıdır.

Sedat Veyis Örnek'in "Anadolu Folklorunda Ölüm" adlı eserinde yaptığı saptamaya göre halen Sivas'ın İmranlı ilçesine bağlı Kevenli köyünde, ölenin sağlığında kullandığı saat kösteği, sigara tabakası; mevsim kış ise yatağı yorganı ile(üşümesin diye) gömüldüğü bilinmektedir. Urfa'da, kadın ölünün ziynet eşyaları ve gelinliği ile gömüldüğü bilinirken, Bergama köylerinde ölünün bütün eşyasının, ölüyle birlikte mezara konulduğu tespit edilmiştir. Tüm bu örneklerden de anlaşıldığı gibi ölüm, Anadolu'da yaşamdan silinmek ya da bir son olarak görülmemektedir. Ölüm, bir göçtür ve yeni bir yerde yeni bir hayatın başlangıcıdır. Geride kalanlar da, öte dünyaya gidenin orada mutlu yaşamasını sağlamak, ölenin oradaki işlerini kolaylaştırmak için, üstlerine düşen son görevi yapar, mezara ölenin eşyalarını bırakır, mezara para saçarak vb.

Ölüm, zaman zaman örneklerimizde olduğu gibi, insan psikolojisinin etkisiyle gerçekten bu dünyadan yeni bir yaşayışa göç olarak görülse de genellikle ölümün yokluğa yapılan bir göç olduğu bilincine varılır. Acı veren bu durumun etkisiyle de içli söyleyişlerin yer aldığı ağıtlar dillerden dökülür.

Kağızmanlı Hıfzı, kendisinin ve tüm akrabalarının çok sevdiği amcasının kızı Ziyade'nin genç yaşta ölümü ile yazdığı ağıtta önce:

*"Aç mısın yok mudur ekmeğin, aşın
Odan ne karanlık yok mu ateşin
Hanidir güveyin hani yoldaşın
Yeşil başlı sunam göllerin hani"*

gibi dörtlüklerle Ziyade'ye seslenir, acısını dile getirir, sonra da Ziyade'nin ağzından yüreğimize işleyen şu dörtlüğü söyler:

*"Ben gelende bizim eller yaz idi
Ettiğimiz cilve ile naz idi
Cehiz düzemedim ömrüm az idi
Göçtüm gömlek ile şallarım yoktur"* (ÖZDEMİR,2001:231-233)

Ölen yavrusunun yüreğinde açtığı yarayı dile getiren ana yavrusunun ölüsüne göç der ve şu acı sözleri söyler

*"Göçü kaldırdım yurttan
Gelen ağlar geçen ağlar
Elbet bir devasız dertten
Dolan göz bir zaman ağlar"* (BALI,1997:252)

Aşık Kerim'in ağıdı, emanet olan bu canın Tanrı tarafından bir gün geri alınacağını söyler, bu yolla dünyadan göç edildiğini dile getirir, giysilerini geride kalanlara emanet ederek onlarla vedalaşır.

*"Âlem Fahrı göç eyledi fenadan
Esvaplarım sizin olsun elveda
Böyle yazmış yeri göğü yaradan
Esvaplarım sizin olsun elveda"*

*“Azraile emrolundu Hudadan
Selam etti yeri göğü yaradan
Bir gün göç oldu dar-ı fenadan
Esvaplarım sizin olsun elveda”* (BALİ,1997:259-260)

Kadirli’nin Ekşiler köyünden bir kadının iki oğlu, Poyraz ve Dede, köylülerle geçinemez. 1910 da Ali Atılğan’ın rivayetine göre, Musa adlı biri, iki kardeşi vurur. Oğullarının ölümü üzerine bu ağıdı anası yakar:

*“Bu vakit adam mı göçer
Yaz gelsin göçek yiğenim
Ağ Boyazım Gara Dedem
Golundan uçtu Doğanım”* (KEMAL,1992:110)

Yağcı köyünde, iki aylık çocuğun ardından yakılan ağıdın, babasının deyişi bölümünde, çocuğun ölümünün onları yaktığı, çok ağlattığı söylenirken ölüm olayı şu şekilde ifade edilmiştir.

*“Şehre doktora götürdüm
Bulamadı derman ona
Karnı şişmiş davul gibi
Kucağımda göçtü dünyadan”* (ELÇİN,1990:140)

Ağıtlar her zaman anonim olmayıp ferdi ağıtlar da yer almaktadır. Ferdi ağıtlar, aşıkların yaktığı ağıtlardır. Âşık Gülhânî’nin görev uçuşu sırasında şehid düşen kardeşi Gazî için yazdığı ağıt bunun en güzel örneklerinden biridir. Âşık Kardeşinin bu beklenmedik ölümünü, göçüp gitmek olarak görmüş ve duygularını dile getirmiştir.

*“Gülhani ’yim sarılmaz ki yaramız
Söndü ocağımız yanmaz çıramız
Göçüp gittin uzak kaldı aramız
Kayıp oldu gitti izin kardeşim”* (ELÇİN,1990:230)

Mehmet Gülseren’in kendisine canından can verdiğini söylediği annesi Hacer Gülseren’e yaktığı ağıt bu dünyadan göçü anlatan ferdi ağıtların bir başka örneğidir.

*“Göçtün bu dünyadan boş kaldı yerin
Bıraktığın acı derindir derin
Dileriz Mevladan Cennettir yerin
Başka yere layık göremem anam...”* (GÜLSEREN,1996:10)

İnsan zihninde korku uyandıran varlıklar, kavramlar, olaylar, durumlar gerçek adlarıyla söylenmeyip, güzel adlandırma yapılarak söylenir. Azrail’e ölüm meleği diyen anlayış ölümü göç etmek, öleni de göç olarak algılar ve bunu ağıt ve türkülerimize taşır.

*“Mademki bu alem ölümlü dünya
Yare ikrarını ver de sonra göç
İmtihana tabi tutan yar Mevla
Azgın yaraların sar da sonra göç”* Ali Rahmani (KOÇHAN,1995:22)

Sevgisi kuvvetli kişiler, sevdiğinin uğruna ölümü bile göze alır. Şu dörtlüğü-müzde sevgi uğruna ölümün göze alındığı, göçerim diyerek ifade edilmiştir.

*“Yar elinden zehirlenir ölürüm
Serim sağ oldukça vaz mı gelirim
Ya sen benim ya ben senin olurum
Göçer der vaz gelmem billah yar senden”* (KOÇHAN,1995:10)

Yunus Emre’nin dediği gibi, bu dünyadan genç göçenler erken biçilmiş gök ekin gibidir. İnsanı derin üzüntüye sürükler. Genç ölen biri için yazılan

*“Mezarımı derin edin
Su serpin serin edin
Dünyadan genç göçenlerin
Ahretini mamur edin.”* (ÖRNEK:102)

biçimindeki ağıt genç göçenin duygularını sergiler.

Dini- tasavvufi halk edebiyatı ürünlerinden olan devriyeler, evrenin ve insanın Tanrı’dan çıkıp tekrar Tanrı’ya dönmesi felsefesini konu edinir.

“Devir konusuna göre; vücudu mutlak olan Allah’tan ayrılan ruh, dünyaya inince önce cansızlara girer. Sonra bitkilere ve en son insanlara geçer. İnsan-ı Kâmil’den ayrılıp indiği büyük ruha yani Allah’a kavuşur.”(YARDIMCI,2002:451) İşte bu kavuşma anına kadar yani İnsan-ı Kâmil olana dek, bazen dokuz, bazen de yedi kez bu dünyadan öte dünyaya gidip gelindiğine inanılır. Bu her gidiş geliş de göç olarak görülmüş ve Alevi- Bektaşî nefeslerinde sıkça kaleme alınmıştır.

*“Şimdi Hamdülilâh Şîrî dediler
Geldim, gittim zâtın hiç bilmediler
Sırrımı kimseler fahmetmediler
Hep mahluk kuluna kardaş idim ben.”* (YARDIMCI,2002:453)

dörtlüğünde Şîrî Baba bu geliş gidişleri ifade etmiş, bu dünyadan sürekli göç edip geri geldiğini anlatmak istemiştir.

XVI. yüzyıl Bektaşî âşıklarından Azmî, Tanrı’yı Kervan’dan er göçüren şahsiyete benzetmiş ve şunları söylemiştir.

*“Şânına düşer mi noksan görürsün
Her gönülde oturursun yürürsün
Bunca canı alup gene verirsün
Götürüb getiren kervancı mısın”* (KOCA,1990:185)

Geda Muslî, bu dünyadan göçüp geri geldiğinin anlatıldığı devriyelerin en güzel örneklerinden birini vermiştir.

*“Geda Müsli ider niçin ölürüz
Evvel âhır aslın böyle biliriz
Biz göçeriz gâh bu mülke geliriz
Meyyit bizim, giden bizim, sal bizim”* (KOCA,1990:219)

Ölümün bu dünyadan öte dünyaya göç olarak görülmesi sadece Anadolu topraklarında değil, ortak kültürü paylaştığımız ve bu yolla aynı düşünce tarzına sahip olduğumuz tüm Türk yurtlarında görülmektedir.

Kıbrıs'da bulunan bir mezar taşında geçen şu dizeler bu dünyadan göçü şu şekilde ifade etmektedir;

*“Mal mülk servetim ah diye diye
Ecel şerbetini elimle içtim
Bu dünyadan göçtüm vah diye diye
Geride kalanlar hıçkırır ağlar”...(BAĞIŞKAN,1997:333)*

Aynı düşünce tarzı Kosova Türk halk edebiyatı metinlerinde de yer almaktadır. Bazen bu dünyadan göç olarak geçen ölüm bazen de:

*“Bir sazım var altı telden bağlama
Ben gidersem garip anam ağlama
Anacığım beni yoldan ayırma efem.
Konma da bülbül konma mezar taşıma
Bu gençlikte seveda geçti başıma. (HAFİZ,1985:103)*

gibi bu dünyadan gitmek olarak ele alınmıştır.

SONUÇ

Geçmişten günümüze insan çeşitli nedenlerle ölümü bu dünyadan gerçek dünyaya göç olarak görmüştür. Bu anlayışını da en çok ağıt ve türkülerde dile getirmiştir. Ölümün göç olarak algılanışı tüm Türk yurtlarında gözlenmektedir.

Ölümün göç olarak görülme sebeplerini şu başlıklarda özetleyebiliriz:

- 1) Ölümün bilinmezliği karşısında hayatın devam edeceği inancının oluşması.
- 2) Ölümün yok oluş olarak görülmek istenmemesi ve savunma mekanizmasının etkisi sonucu ölümün kabullenilmemesi ve çözülemeyen bu yok oluşun bir başka yere gitmek olarak görülmesi.
- 3) Dinin etkisiyle gelişen cennete- cehenneme gideceği anlayışının göç olarak görülmesi.
- 4) Tasavvufun etkisiyle Tanrı ile dünya arasındaki geliş gidişlerin devir olduğu inancının olması ve bu inancın Tanrı'dan dünyaya, dünyadan Tanrı'ya göç olarak yansıtılması.

Bunların yanı sıra yaptığımız incelemelere göre göç daha önce belirttiğimiz gibi “gitmek, gelip-gitmek, terk etmek, yolcu etmek, uçup gitmek vb.” olarak da ifade edilmiştir.

Sonuç olarak Türklerin varlığını kanıtlayan ilk yazılardan bugünkü eserlerimize, ağıt yakan- türkü diyen bu konuda en bilgili kişiden, halkın içinden sıradan birine kadar ölüm bu dünyadan öte dünyaya göç olarak görülmüştür.

KAYNAKÇA

BAĞIŞKAN,Tuncer(1997).Kıbrıs Türk Halk Biliminde Ölüm.Ankara:Milli KKTC Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.

BALİ,Muhan(1997).Ağıtlar.Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.

BOYRAZ,Şeref(2003).Türkiye’de Mezar Taşı Sözleri. Ankara: Akçağ Yayınları

ELÇİN,Şükrü(1990).Türkiye Türkçesinde Ağıtlar.Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.

GÖRKEM,İsmail(2001).Türk Halk Edebiyatında Ağıtlar Çukurova Ağıtları.1.Ankara:Akçağ Yayınları

GÜLSEREN, Mehmet; KEYHIDIR, Hilmi; ŞENTÜRK, Ahmet (1996). Malatya Ağıtları. Malatya

HAFIZ,Nimetullah(1985).Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri. Piriştine.

KEMAL,Yaşar(1992). Ağıtlar.İstanbul:Toros Yayınları

KOÇHAN,Lokman(1995).Halk Şiirinde Ölüm(BitirmeTezi).Malatya:İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

ÖRNEK,S.Veyis.Anadolu Folklorunda Ölüm.Ankara:Ankara Ün.v.Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

ÖZDEMİR,Ahmet(2001).Öyküleriyle Ağıtlar II. Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖZTELLİ,Cahit(1983).Halk Türküleri Evlerinin Önü.İstanbul:Özgür Yayın.

ŞİMŞEK,Eσμα(1993).Kadirli ve Osmaniye Ağıtları.Antalya.

TANSUĞ, Sabiha(1991). “Yunus’un Ölümü Dile Getiren Şiirleri” V. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri ve Sevgi Yılı Kongresi(14-16 Şubat).Eskişehir

YARDIMCI,Mehmet(2009).Yaşamları Sanatları ve Şiirlerinin Yorumlarıyla Âşıklarımız.İzmir:Ürün Yayınları.

YARDIMCI,Mehmet(2002).Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri.Ankara:Ürün Yayınları.

A SURVEY AND ANALYSIS ON MAN’S SPIRIT AND BODY IN LEIPZIG’S PHILOSOPHY

LEİBNİTZ FELSEFESİNE GÖRE BEDEN VE İNSAN RUHUNUN TETKİKİ-TAHLİLİ

АНАЛИЗ ТЕЛА И ДУШИ ЧЕЛОВЕКА ПО ФИЛОСОФИИ «ЛЕЙПЦИГ»

Zahra HASSANI*

Abstract

In general the followers of spiritualism believe that there are indeed spirit essences , and existence of elements is a manifestation of spirit essences . And they convinced that Leibnitz was the first founder of spiritualism , He believes that there is no existence but spirit in the world and every spirit is an element that called ‘ man’s substance ‘ . Leibnitz has drawn his idea to the existence of God in any philosophical debates .

Key words : Leipzig ,existence of spirit , element God , human being (man)

Özet

Dünyadaki ruhbilimciler; modern spiritizmin (ruhbilimci) kurucusunun Leibnitz olduğunu kabul ederler. Leibnitz felsefesine göre dünyada madde yoktur ve dünyayı ruh idare etmektedir. İnsanın yapısını da ruh oluşturmaktadır.

Spiritizmin devamlıları ruhbilimcileri şüpheli bir yaklaşımla ruh mahiyet itibariyle mevcuttur ama elementlerin (maddenin) varlığı da ruh maliyetinin tezahüründen ibarettir.

Makalede; Leibnitz felsefesinden hareket ederek beden ve insan ruhunun tetkiki ve tahlili ortaya konuyor.

Anahtar kelimeler: Leibnitz, ruh, element, insan varlığı ve bedeni

Introduction:

Man moves and feels by body and thinks with soul origin of body originates in earth and when A man dies , his body is analyzed and changed to same primary elements that are formed . It’s necessary to say , between scientists and philosophers always were disputed about soul , and now , no one doesn’t reach

* Islamic Azad University, Astara Branch, Department of Education, Astara/IRAN

decisive and clear result about it , until they have unity in their words . and as in this essay try to research view of one of religions that investigated about nature of body and body's dimension and man's soul and was known as believers of soul's birth . As this religion believes that soul's essences actually exist and know that the existence of bodies is manifestation of soul's nature .

Discussion:

The philosophical's view that can belong to soul's birth , is plato's opinion about ideas that is at the above of changeable world , and marked things are shadows of its ideas . (1,p.230.236-237) . Therefore , they think that body affects on self , we decisively cannot know him , the part of soul's birth adherents . therefore the first found founder of soul's birth religion is Leibnitz . he just believes soul in the world and thinks that every soul is the vast existence that called , individual's essence or Monad . (2,p.85) . In each philosophical subject leipzig's opinion ends God existence . Where perception of individual's essence have countless life and of lower ranks until perception of full absolute that belongs to just God's nature , where propound essences relation together that is by the former harmony that God specifies, in all of these cases observe that ends his opinion to God existence.

Leipzig in his philosophy , proves unlimited , learned , able , disciple and unique God . (3,p.101_103) . Leibnitz idea isn't the fact of dimension body , even if be the fact of dimension body , with attention to essence is extensive and dimension is not extensive , the body cannot be essence . he doesn't believe that the soul's fact is science or perception , because A person who sleeps or swoon , is a live and science are from soul's relics and aren't the fact of it . The fact is not dimension body and the soul's is not science and perception , too . these two don't include , but are one unique fact . Fact means that includes act and what has act and effect , is force and effort . whenever this force , its act moves and be such these , is body , and when it comes out as science and perception . is soul . (4,p.82_83).

Leipzig think , this matter is clear that fact is uniquely and vast creatures is in the world , too . With attention to fact is uniquely these vast should be explained in this way : unique fact changes to parts that all of the world create of that . Parts don't have dimension , but they are reasonable and have a fact . Because each one of them is a force that causes relics , and has life . Leipzig believes that these parts are extensive existence essence . therefore , Leibnitz has seen that a man has soul and life that don't have a dimension , but have a source of relics and force . So he believed that either there are soul and self in a man or there are soul and self in all of the creature with different ranks , and the fact are the same and he called that , "individual essence " .He has believe that the fact is force and force means that its relics is obvious , but itself is not obvious and material with deliberation to every things that be said , prove the fact of body of every matter is not material and dimension is a result of essence existence and the fact of essence is not dimension , means that each one of individual essence does not have dimension but when they gather together , they create dimension's imagination in a man mind . as each one of numeral uniques is not alone vast , but when they gather the vast seems clearly .

(4,p.85-86) . each individual essence is a world for it self . what are in all of the world essence , each one of the world essence , are , in each essence , each one of essences are the whole mirror of view all world . It seems that all of the world is reflected in it , of course , each essence appears just part of the as much as its aptitude that is its present perception . the gathering of these individual essences make the natural fact that their appearance representation are the nature creatures , and actually they are opposition of those essences . among the collection of their essences that are in man , creature and plant , one of them is superior than the other and is ruler . it is called soul or self and the other is subjected to its will . that form the body of that person . each member of body's members and each part of that member has individual essence that it rules to the other individual essence , that ruler's essence is the soul of that member or part and this ruler's individuals have different degrees that soul or self of that person is superior of all that is the ruler of its whole existence . (4,p.88-89). Each one of individual essence , itself is small world that there are perceptions of all other individuals in it . as it clearly has some that are potential and ambiguous and some are actually but whatever be in its existence . some things don't enter it of out and some things don't go out it , it means , it don't has a door and window . (4,p.90). each unique is reflected the world in itself , of course this reflection is not that reason that the world affect in that unique , but its reason is that God has given to unique , such a nature that get potentially such a result . there is "a virtual harmony " between changes of one unique and another unique . (5,p.805). Leibnitz believes : mounads don't affect on together and any mounad or a individual essence cannot be a cause or effect of othe. He says , every, is a unique that doesn't have any door and widow . he announced against of some one's opinion who believed reflection of the world in must exist relationship between that reflection of simple material in complex mental don't result from effects of material in menta, perhaps it is as the result of agreement and harmony that have been between form th . this order is known to " previous harmony"

God has created that . (5 ,p.214o). Of subjects collection that Leibnitz said about harmony of , we can summarize his opinion in summary that : from the first , God has made all of as he has specified for him a creation of one individual essence or of fature events that at the present tense can not announce of that . So that each individual essence with the state of another individual essences is proportional and harmonious in the other word . God's activity return to the beginning of world creation that at the same time , exists previous harmony and soul and body are two watch , in spite of the fact that they are separate and independent of each other that show one time . Because God has regulated that two so that each two work comfort mable with each other . malebranche and leipzig , both of them believe : neither body can causes that soul thinks nor soul can causes that body thinks , but man's thought are due to alsolute's thought means God and God moues bodies.

Creatures don't affect on each other and God is real effect.(6,P.229-30). then the real causality awe God . he is reality agent that are for the preservation of simultaneous and harmony between actions which are in creation . so ranks set

continually , harmony's creation of previous foundation at the begining in the in said of different creation . But , with attention to leipzig view about .

Conclusion :

Man's soul and body , should admit that his opinion have wrongs that we can introduce philosophy wrongs of leipzig at the following :

A) privation of man's freedom and authority: This claim that God has set for good in its existence ' the collections of perceptions that needs , and has harmonized , regulated movements of body and self such as the movements of two watch by watch maker , it is necessary that man's foreedom and authority is taken away and now leipzig ' himself try to support from an thority and oppression's privation .

B) Perceptive affects . on perception: With believe to individual essences have not door and window and any unique are not the couse for another unique and more over each individual essence are the all perception of another individuals in him . it is a view point for the whole of the world , it is necessary that perception's thing always affect on perceptive's thing . if individoul essences don't affect on each other , then how all of perceptions of another individual are in each individual essence . at the end , in the leipzig phiosophy relation of monad with each other and with , ruler monad that are soul , has remain a unsolved problem .

C) Responsibility privation of man: This subject that God has set all of the future modes in monad , in fact , it destory the mon's responsibility in frent of the people and weaken the ranks of morol .

D) God is the pretext for the explaining of relation of spiritual and material affairs : Leipzig's philosophy about relation of soul and body me similar to malebranche's philosophy . in each philosophy , God is just the pretext for the explaining of relations of spiritual and material affairs . they have just one different that these .

These philosophy have just one different with each other, that Malebranche says : " God harmonize the moves of self and body in any case " . But Leipzig believes that God great harmony between movements of essences of bodily and spiritual individual and and it is not necessary that in all of the condition take care of this harmony .

REFERENCES

1. نارمت 1344 ، مود دتج ، اپورا رد تمکح ری س ، یلع دمحم ی غورف
2. نارمت 1365 ، مود دلج ، برغ هفسلف خیرات ، دنارترب ل سار
3. نارمت 1367 ، مود دلج ، برغ و قرش هفسلف خیرات ، یل اپورس ناتش یرکادار
4. نارمت 1371 ، مود دلج ، گرزب هفسالف ، مردنآ نوسرک
5. نارمت 1362 ، هعی بطل دع بام ای ی مومع هفسلف ، لپ هی کلوف
6. نارمت 1361 ، تقیقح ش موژپ ای هفسلف ، نیول
7. نارمت 1357 ، هعی بطل دع بام ، ناژ ل او

AZERBAIJANI BESTEKÂRLARININ ESERLERİNDE “REHAB” MAKAMI

ON “REHAB” MUGHAM IN THE ACTIVITIES OF AZERBAIJANI COMPOSERS

МАКАМ «РЕХАБ» В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ

Banövşe RZAYEVA*

Özet

Makalede; Üzeyir Hacıbeyli'nin bestecilik ekolünün kurallarına dayanarak Azerbaycan bestecilerinin eserlerinde “Rehab” makamıyla yazılmış ürünler bilimsel ve teorik yönünden incelenmiştir. Azerbaycan bestecilerinin notaya aldıkları “Rehab” makamının nota yazılarının ayrı ayrı şekilleri kıyaslanarak araştırılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Makam, “Rehab” bestesi, Üzeyir Hacıbeyli, Azerbaycan bestecileri.

Abstract

This article deals with scientific and theoretical analysis of the works written by Azerbaijani composers based on “Rehab” mugham and on the basis of the rules of school of Great Üzeyir Hacıbayov at the same time various variants of notes have been analyzed in comparison.

Key words: Mugham, based on “Rehab”, Üzeyir Hacıbayov, Azerbaijani composers

* Nahçıvan Devlet Üniversitesi/AZERBAIJAN

Azerbaycan'da profesyonel müziğin temalcisi Üzeyir Hacıbeyli, çalışmasında, o sıradan kendinin yayınladığı “Azerbaycan temel halk müziği eserinde bestecilerin muğamlardan faydalanma kaidelerini ilmi-teorise bakımdan araştırmıştır. Kendisi, ilk kez olarak eserlerinde muğamlardan çeşitli amaçlarla faydalanmıştır.

Ünlü besteci “Muzikte halkılık” adlı makalesinde kaydetmiştir; “Azerbaycan müziğini inceledikte, ondan faydalandıkta Azerbaycan müziğinde olan ve büyük önem taşıyan canlı muğamlara özellikle ilgi çekilmelidir. Çaba gösterilmelidir ki, bu “muğamlar” kendi önemlerini kaybetmesinler”. Besteci kaydediyordu ki, devamlı olarak bestecilikte muğamlardan faydalanarak çeşitli janrlarda eserler bestelemekle muğam sanatını daha da geliştirmiş oluyoruz.

Üzeyir Hacıbeyli'nin çalışmalarında muğamlardan faydalanmanın birkaç yönü ile tanışıyoruz. O, “Leyla ve Mecnun” operasının konusuna, suretlerin ruhuna uygun muğam kısımlarından “desgahlardan, tasnif ve renklerden yetenekli biçimde faydalanmıştır ” “Leyla ve Mecnun” operasına ünlü besteci muğam kısımlarını ilave etmiş ve muğamlardan alıntılar yöntemini kullanmıştır. Ünlü besteci muğamdan faydalanma yöntemine dayanarak yazıyordu: “Şarkıcıların söyledikleri muğam ladinin konusu dışından uzaklaşmamakla impovize ile uğraşanlara çok özgürlük veriliyor ki, onlar kendi ifa yeteneklerini geniş biçimde geliştirebilsinler. (4, s.195-200). Bellidir ki, her bir şarkıcıda fazla impovize etmek olanağı vardır. Üzeyir Hacıbeyli'nin çalışmalarında muğamlardan geniş biçimde faydalanma kuralları, onun muğamların kompozisyon özelliklerine ve gelişme kaidelerine dayanarak yeni eserlerin yaranmasından oluşuyor.

Ünlü bestecinin yaratıcılığında muğamların tonuna dayanarak orjinal müziğin bestelenmesi, eserin yapısında muğamın yansıtılması büyük önem taşır. Örneğin: bestecinin birinci ve ikinci fantezeleri.

Azerbaycan bestecilerinin yazdıkları senfonik, öylece de vokal ve kora eserlerinde muğamlardan çeşitli biçimde faydalanma ilğini çekiyor. Bu yönde bir çok araştırmacıların araştırmalarına, incelemelerine rastlıyoruz. Bunlardan Memmedsaleh İsmayılov'un “Azerbaycan halk müziğinin janrları”, R. Zöhrabov'un “Muğam eserlerinin bölümleri (5, s.218)”, öylece de Elmira Abbasova ve Nariman Memmedov'un “Muğam ve Azerbaycan senfonizmi” adlı makalesi özellikle ilgi çekiyor. Bunun dışında besteci yaratıcılığı ile bağlı araştırmaların bir kısmında bu konu göz önünde bulundurulmuştur.

“Rehab” muğamı Azerbaycan bestecilerinin yaratıcılığında, konu ile bağlı araştırmalarımızda senfonik muğam janrı özellikle ilgi çekiyor. Bellidir ki, bu janrın ilk yaratıcısı Azerbaycan bestecilik ekolünün seçkin temsilçilerinden Fikret Amirov olmuştur. Onun bestelediği “Şur” ve “Kurd-Ovşar” senfonik muğamlarını, 1948.yılıda ve sonraki senelerde bestelediği “Gülüstan”, “Bayatı şiraz”, Niyazi'nin “Rast”, Süleyman Aleskerov'un “Bayatı-Şiraz”, Vasif Adıgüzelov'un “Segah”, Tofik Bakıhanov'un “Rehab”, “Neva”, “Humayun”, “Şahnaz”, “Düghah” senfonik muğamlarını örnek olarak söyleyebiliriz.

Muğamların senfonikleştirilmesi ile hâlâ 1920.yıllarda Müslüm Magamayev ve Asef Zeynallı uğraşmışlar. Fakat, onlar muğamları bir muzik epizotu gibi kullanmışlar. Fikret Amirov ise bağımsız muğamlardan yeterince faydalanarak, özel senfonik eserler yazmıştır. Sonraki senelerde bu janra başvuran Tofik Bakuhanov olmuştur. Besteci yaratıcılığında çağdaş ifaçılık deneyimi ile kıyaslamada az başvurulmuş, onları kendi bestecilik yöntemine uygun senfonikleştirmiştir. Besteci, muğamların ilkin ifaçılık yönünü senfonik müzikte korumağa çaba göstermiştir.

T. Bakuhanov “Rehab” senfonik muğamını 1994.yılda yazmıştır. Besteci, senfonik muğamlar, o sıradan “Rehab” muğamı üzerinde çalışırken onun babası Ahmet Bakıhanov’un tarafından notalaştırılmış geleneklerden yararlanmış, çalışmaları için temel oluşturmuştur. Besteci, kendi senfonik partisyonunu bu nota yazılarına dayanarak tertip etmiştir (2, s.67).

Besteci T. Bakuhanov’un “Rehab” senfonik muğamını şu bölümler oluşturuyor. “Rehab rengi”, “Berdaşt”, “Amiri Rehab”, “Şikesteyi-fars”, “Şikesteyi-fars rengi”, “Muberrige”, “İrak”, “Geraı”, “Nasihi”. Besteci adları geçen renk, şübe, kısımları sırasıyla birleştirmeye becermiştir.

T. Bakıhanov kendi yazdığı “Rehab” senfonik muğamında da muğamın yapısının kısımlarını korumuştur. Fakat burada besteci, muğamın parçalarından yaratıcı biçimde, kendinehas üsüllerle faydalanmıştır. Yani, burada bağımsız imrovize biçimli muğam bölümleri şarkı-dans gibi bölümlere, özellikle renkler sıralanır. Bununla beraber “Rehab”ın geleneksel yapısı senfonik muğamda olduğu gibi korunmuştur.

Besteci, “Rehab” muğamının tüm yapı ve “lad” düzlüş özelliklerini korumuş, rapsodi biçimde bir kompozisyon yaratmıştır. Sonucta besteci, senfonik muğamı söyleyen, senfonik orkestranın tüm olanaklarından ve çeşitli, türlü polifonik, armonik yöntemlerden faydalanarak, yani çok sesli ifa yöntemini yaratmıştır.

Ahmet Bakıhanov’un ifaçılık geleneğine uygun “Berdaşt” ve “Amiri” bölümleri ayrı – ayrı ifa edilir. N. Memmedov’un nota yazısında da “Rehab”ın “Berdaşt” ve “Amiri” kısımları aynı sıra ile ifa ediliyor. Öylece de kemançı A. Memmedli’nin muğam toplusunda sunulan “Rehab” muğamı böyle biçimde verilmiştir. T. Bakuhanov’un senfonik muğamları Azerbaycan müziğinde önemli bir olay gibi değerlendirilmiştir. T. Bakuhanov’un senfonik muğamının partisyonuna gözatalım.

Senfonik muğamın başında “Rehab” rengi orkestranın ifasında ağac ve telli çalgılarla Moderato tempinde, mühteşem, tenteneli ifa ediliyor. Kısımın lad (makam) ton alakaları olduğu gibi sunulmuştur.

Öbür kısım “Berdaşt”tır. Bu kısım bir oktava yukarı sesleniyor. Sonra aşağı doğru iniyor. Rehab muğamına has çalarlar, özellikler açıkça belli oluyor. Geleneksel muğam ifaçılığında “Berdaşt”, “Amiri” ile başlasa da, “Rehab” senfonik muğamda bu bölümler ayrı ayrı sunulmuştur.

Senfonik muğamda ifa farklıdır. Eğer “Berdaştı” tüm orkestra ifa ediyorsa, “Amiri”de ifa arılışır, fakat “klarnet” ekibinde ve bakır nefesli çalgıların ve telli çalgıların pizzikato seslenmesi eşlik ediyor. Onu da kaydedelim ki, A. Bakuhanov’un ifaçılık geleneklerinde “Berdaştı”, “Amiri” kısımları ayrı ayrı ifa ediliyor. N. Memmedov’un nota yazısı da aynı biçimde sunulmuştur. Böylelikle, her iki kısmın müzik materiallerinin araştırılmasında melodik yapının farklı olması belirleniyor. Her iki kısımda aşağıya ve yukarıya doğru dalgalanma tercih ediliyor. Kemancı Akrem Memmedli’nin, seçkin muğam uzmanı Kamil Ahmedov’un kendine has notaya aldığı “Rehab” muğamında bu iki kısım beraber ifa olunur. Rahab kısmi muğamın temeli olmakla, tonu korur ve lad-makam sisteminin temelini oluşturuyor.

Senfonik partitürde “Rehab” kısmının melodik-ritmik yapısının zenginleşmesine eşlik ediyor, renkle bitiyor. “Diger kısmı Şikesteyi-fars”dır. Bu segahda kurulan bir kısımdır. Muğamın geleneksel kompozisyon yapısında yeni lad-ton ortamı yaratıyor “Şikesteyi-fars” kısmı oynak, dans özelliğine sahiptir. Burada temel konu ağac ve telli çalgıların ifasında sunulur.

Rehab sinfonik muğamın diger kısmı, “Müberrağ”dır. Bu kısımda melodi daha zengindir, melizmler kullanılmıştır. Burada temel konu flüt ve klarinetin unison seslendirilmesi istinat perdesinde sunulur. Burada melodi geliştirilerek kısmen genişlenir ve tüm orkestra ile beraber ifa olunur. Böylelikle, en yüksek doruk noktası yaranır.

“İrak” kısmı muğamın gelişmesinde önemli çağrı, azamet, ihtişam, tentene biçimli ortama sahiptir. Besteci, tüm musikili-ifadeli yöntemleri müziğin ihtişamlı, ifadeli amacını açmağa yönetmiştir.

Muğamın “Pencigah” kısmı daha yüksek regstrde (ses perdesinde) ifa olunur. Telli çalgıların ifasında sıçrayışla melodinin ifası sonucunda yaranan aralıklar birinci cümle kvarta, ikinci cümle seksta basamaklar biçimile aşağıya doğru hareketle tamamlanır. Burada esas yönde seslenen arfanın yükselen passajları melodi gelişmeği genişlendiriyor.

Senfonik muğamın “Erag”, “Pencigah” kısımları gergin müzik ifasından sonra “Gerai” kısmındaki basit, berrak seslenme, gerçekten de müziğin konusuna yeni nefes veriyor. Bu bölümde müzik, lirik etkili melodiye sahip “Mesih” kısmının seslenmesine temel yaratır. “Mesih” sonuncu-sonlandırıcı aşamadır. Burada esas lad-tonluğunda dönüş olur. Bu kısmın melodisi ağac ve telli çalgılarda seslenmekle ara sıra arfanın yüksek passajları da orkestranın ifasını ihtişamlı ediyor. Bu kısımda müzik dili açıkca seslenmekle şarkıcının şarkı söylemesini hatırlatıyor. Senfonik muğamın kodensiyonu (sonu) çok ihtişamlı biçimde eseri tamamlıyor.

Muğam Azerbaycan müziğinin önemli janrı olduğu için bestecilerimizin yaratıcılığının tüm yönlerinde kendi önemli etkisini yansıtmıştır.

Azerbaycan bestecilik ekolünün seçkin temsilcisi, ünlü bestecimiz C. Cahangirov’un yaratıcılığında çokyönlü vokal-senfonik ve halk müzik dalına ait

örnekler görebiliriz. Bestecinin yaratıcılığında diğer muğamlarla beraber “Rehab” muğamı da kullanılmıştır. “Füzuli” kantatasında da buna rastlıyoruz.

“Füzuli” kantatını Cahangir Cahangirov 1959.yılında ünlü Azerbaycan şairi Mehmed Füzulinin jübilesi dolayısıyla yazmıştır. Kantat Füzuli’nin “Söz”, “Beni candan usandırdı”, “Aşk” gibi çok beğenilen, sevilen gazelleri ile beraber Rasul Rza’nın Füzuliye yazdığı bir şiirini de ihtiva etmiştir.

Cahangir Cahangirov “Füzuli” kantatında ünlü şairin ihtişamını yansıtmak için muğamdan faydalanmıştır. Eserin muzik dili bunu açıkca belirtiyor.

Kantat üç kısımdan oluşuyor. Kısımlar ayrı ayrı geniş biçimde müzik dramaturjisine sahiptir. Kantatın her bir kısmının esasını bir gazel oluşturuyor. Kısımlar bent ve üçlük biçimdedir. Muğamın duygusal müzik dili ile besteci sakin, hayalsever bir suret yaratıyor. O, bunu Füzuli dönemine götüren “Rehab” muğamı ile yansıtıyor. Bu zaman Füzulinin dili ile hikâyeye başlayan hafif müzik sunulur. Rehab muğamının konusunu orkestra olduğu gibi ifa ediyor. Kantatın ikinci kısmı “Beni candan usandırdı” gazeli esasında bestelenmiştir.

Genellikle, bu kısımda güzel avazlı, okunaklı melodinin özgür akıcılığı yürekleri etkiliyor. Kora ve orkestranın unison eşliği, bu etkiyi daha da kuvvetlendiriyor. Kantatın üçüncü kısmı “Aşk” gazeli esasında yazılmıştır. Bu kısımda insan kalbinin en duygusal, zarif duyguları, aşkı yansıtıyor. Üç kısımlı biçimde yazılan bu parçanın dış kesimleri lirik karakterdedir, Orta parça daha faal, coşgun karakterdedir. Bunu üçüncü kısmın orkestra girişinde duyuyoruz. Burada basamak biçimli sevensiyalı hareket hattı muğam melodisinin gelişmesine uygundur, geniş diyapozan çerçevesinde inen hareketli, dalgalı melodi istinat basamağında bitiyor. Bu kısımda “şür” ladına dayanmak gereklidir, bu da kodensiyalarda melodi hareketin sonuçlanmasında kendini gösteriyor.

Orta kısımlarda koranın sesleri arasında kendine has diyalog yaranıyor, “Can verme gami aşka ki” kelimelerinde unison biçimde ifa kantatın en parlak kısmını oluşturuyor. Büyük ustalikle sevgilisinin özlemini çeken bir aşık sureti yansıtılmıştır. Kantatın sonuna yakın “rast” ladın dayanmak gerekiyor. Bu da doruk noktasının etkisini artırıyor, müziğe inam etkisi yaratıyor.

Kantat koda ile sona eriyor. Besteci Rasul Rza’nın Füzuli ile ilgili yazdığı şiire dayanıyor eserin sonunda müzik fugato biçiminde yansıtılıyor.

Melodik gezişmeler “ras”tın istinat perdeleri çevresinde kurulur.

Kantatın sonunda eserin doruk noktasında “Rast” ladının ilave edilmesi bestecinin muğamdan kendine has biçimde faydalanması yeteneğine bağlıdır. Bu, “Rehab” muğamının kompozisyon yapısında yansıtılmış, lad alakalarını hatırlatıyor. “Rehab”da esas lad Şür”dursa, burada segaha, rasta dayanmak gereklidir.

Azerbaycan muğam ifacılığı ve bestecilik gibi profesyonel muzik sanatının iki aşamasının karşılıklı ilişkisinden doğan yeni ifaçılık gelenekleri müzik sanatına girerek başarıyla sonuçlanmıştır. Azerbaycan müzik sanatında yeni bir dal olan

opera ve senfonik eserler, diğer janrlarda yazılmış çeşitli eserler meydana çıkarak muğam ve bestecilik yeni yazı tekniği ile uygunlaştırılması sorunu çözülmüştür.

EDEBİYAT LİSTESİ

1. Hacıbeyli Ü. Azərbaycan halk müziğinin temeli. Bakı: Yazar basımevi, 1985
2. Bakühanov T. A. “Rehab” muğamının kısa tarihi. “Müzik dünyası” dergisi No1, 2008
3. Badalbeyli A. B. İzahlı monografik sözlük. Bakı: İlm basımevi 1969
4. Hasanova C. İ. Ü. Hacıbeyovun “Leyla ve Mecnun” operasında muğam ve mili lad uyugunluglarının bazı konuları. “Müzik dünyası” dergisi, 2003
- Zöhrabov R. F. Muğam. Bakı: “Azərneşr” basımevi, 1991

DESIGNING A MODEL TO IRANIAN PROSPEROUS ORGANIZATION MANAGERIAL GRID

İRANDA GELİŞEN VE VARLI OLAN ORGANİZASYONLARA ŞEBEKE MODELLERİNİN TABLOLAŞTIRILMASI

ТАБЛИЦА МОДЕЛЕЙ СЕТИ В МЕРОПРИЯТИЯХ, РАЗВИВАЮЩИХСЯ В ИРАНЕ И ЯВЛЯЮЩИХСЯ ПРЕДМЕТОМ ИХ ГОРОДОСТИ

Ghader Vazifeh DAMIRCHI* - Jafar PAKNAZAR**

Özet

Bu araştırmada; İran'ın gelişen ve zenginliği olan organizasyonlarda şebeke modellerinin uygulanması araştırılarak tahlil ediliyor. Aynı zamanda; hakimiyette liderlik usulünü öğrenmek için Robert Blake ve Jane Mouton'un bununla ilgili düşüncelerinden yararlanarak alınan yansımalar da incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: liderlik usulü, gelişen teşkilat, şebeke modeli, Robert Blake, Jane Mouton

Abstract

The Purpose of this study is surveying and applying managerial grid model in iranian prosperous organization, according to Robert Blake and Jane Mouton dominant patterns of behavior to understanding the dominant leadership style and consequently studying its effects on organizational performance.

Key words: Leadership style, Successful organization, Grid Model, Robert Blake, Jane Mouton.

* Department Of Management And Accounting, Parsabad Barnch ,Islamic Azad University, Parsabd/IRAN

** Department Of Management And Accounting, Parsabad Barnch ,Islamic Azad University,Parsabd/IRAN

Methodology/Analysis - this research employs the two dimensions of the leadership grid in the organization and by utilizing the administration of questionnaire, defines the ranking of each dimension. The resulting scores are then intermixed and placed on a two-dimensional grid.

Findings - the research provides an opportunity for managers to critically assess their own performance and consequently recognize their strengths and weaknesses in order to improve their general leadership skills. The Finding of study shows that , all companies are roughly close to the middle-of-the-road management area (5, 5 score) in the leadership grid.

Introduction

The activity of leading a group of people or an organization, or the ability to do this is leadership. Over the years, leadership has been studied immensely in various tenors and theoretical foundations [6]. Much effort has been made to apprehend better leadership in organizations during the last fifty years [17]. Moreover, there are plenty of momentous reasons for the popularity of the topic and continuation of researches, of which the leading and prominent one is resolutely changing the business environment. Thereupon, organizations are faced with changes like never before, calling for greater leadership skills at every level of the organization in order to deal with enhancing challenging problems and hardships [17].

Accordingly, there is a wide range of methodologies and models for studying leadership styles. Pursuant to the main purpose of this research which includes defining the dominant leadership style and consequently studying its effect on organizational performance, the one we are getting help from is called the Leadership Grid or the Managerial Grid Model. The model was developed by Robert Blake and Jane Mouton in 1964, 1978, and 1985 and the research was accomplished at the Universities of Michigan and Ohio State for the first time [11]. Furthermore, regarding Marturano and Gosling “this grid appears to be the most well-known model of managerial behavior and is still being used in leadership development and consulting practices around the world” [11]. This model originally identified five different leadership styles based on two dimensions of ‘concern for people’ and ‘concern for production’ in the organization - on a scale from 1 (minimum concern) to 9 (maximum concern), two additional patterns of behavior have been identified by Blake and McCanse in 1991 [11].

This research is based on survey and employs quantitative research methodology. By utilizing the administration of questionnaire, we try to define the ranking of each dimension. Afterwards, the resulting scores are intermixed and placed on a two-dimensional grid. This way allowed us to determine the dominant and more employed leadership style among the Iranian successful organizations in separation of their managers, employees, and altogether and consequently comparing the perceptions of employees in regard to the employed style by their managers.

Totally, leadership is one of the several assets a successful manager must have within her/his organization since this can be considered as a core competency for the organization. For this purpose, we are going to conduct a survey in order to find out about one of the most important secrets of successful organizations.

Research Methodology

Even though, this research project was inspired by Blake and Mouton works, and has been intended to utilize their leadership styles definition, but the research design employed is based on the administration of questionnaire in face-to-face interviews. The fundamental reason for this choice is related to the main purpose of the project; this study more focuses on defining and investigating the dominant leadership style and consequently studying its effects on organizational performance in separation of people's position in the organizations and Blake and Mouton concentrated on defining and comparing various leadership styles or management behaviors. Furthermore, the research provides the opportunity of studying employees' perception about the type of employed style in their organizations and simultaneously compares it with the current employed one by their managers. It is worthy of attention that during conducting this study, the researcher faces with the following limitations:

- Getting a long time of permission for conducting the research in the six various Iranian organizations
- Time limitation of managers and employees
- "The time needed for data collection increases markedly for delivery and collection of the questionnaires where the samples are geographically dispersed" (15).

The Design Strategy

The survey strategy is the chosen strategy among several various existing strategies during this study. The major reasons for selecting such strategy are as follows [15]:

- It allows the researcher to collect a large amount of data from a sizeable population.
- Data obtained by using a questionnaire administered to a sample are standardized, allowing easy comparison for the researcher.
- The survey strategy is perceived as authentic and credible by people in general and is both respectively easy to explicate and understand.
- It allows the researcher to collect the quantitative data which then the researcher can analyze quantitatively using descriptive and inferential statistics.
- Having more control over the research process by the researcher and also when sampling is used, it provides the opportunity of generalizing findings for the researcher. More precisely, these findings can be representative of the whole population.

Data Collection Technique

Perhaps not surprisingly, the questionnaire is one of the most widely used data collection techniques within the survey strategy. Because the respondent is asked to respond to the same set of questions, it provides an efficient way of collecting responses from a large sample prior to quantitative analysis [15]. As a result, the choice of questionnaire was the selected option for the purpose of conducting the research in the six various Iranian successful organizations. It is noteworthy that the administration of questionnaire was based on face to face interviews as well as through the net in which “the questionnaire was posted to respondents, who return them by post (mail) after completion” [15]. As a result, in regard to the Iran Insurance Company the following points are considerable:

- In regard to the employees of this company, the questionnaire was distributed among eight various branches of this company which were located in different areas of the Capital by the researcher herself.
- In regard to the managers and supervisors, the questionnaire was distributed among different branches of this company which were located in different cities of Iran. The responsibility of distributing the questionnaires was accomplished by the kind cooperation of the Research and Educational centre of Iran Insurance Company and was done through the net.

The Questionnaire and Its Specifications

As the next step to rank each dimension of the grid model two questionnaires were designed, one for employees and the other for managers and supervisors. The questionnaires are composed of nine items, each with five questions. It should be noted that the designed questionnaire was inspired from the work of Maders [9] and the type of employed questions that are ‘closed questions’.

For tasks execution, questions focuses on checking staff’s work, assessing employees’ progress, level of managers’ intervention in problem solving, monitoring employees, and employees’ welfare.

For decision-making, questions focuses on group or individual decision making, consistency of decisions, importance given to the employees’ ideas and creativity, and selling decisions.

For violation of rules, policies, and procedures questions focuses on the essentiality of uniform rules, importance given to respecting rules, enforcing rules, strict rules, policies, and procedures, adjusting the rules, and enacting rules.

For contested decisions, questions focuses on insistency on enforcing decisions, binding decisions, informing and reporting a taken decision, remarking the genesis of decision and decision explanation, and acceptance of change in a taken decision.

For obligations to reconsider a decision questions, focuses on proceeding according to new instructions, changing instructions periodically, acceptance of

change in workplace, postponing a decision, and using previous experiences in a process of decision making.

For relation with the head, questions focuses on team work, importance given to the relationship with team members, freedom of action, asserting by results and accomplishments, and importance given to the relationship with superior managers.

For disputes between subordinates, questions focuses on stressing on existence of conflicts, minimizing or eliminating conflicts, ways of facing conflicts, impacts of conflicts, and seeking the best compromiser.

For employees motivation, questions focuses on preference for taking responsibility, possibility of decision making by staff, earnings and work, performance and work pressure, and tasks distribution.

For performance indicator, questions focuses on setting goals, employee satisfaction, trust in subordinates, transmitting instructions, and systems of promotion.

The Method of Filling out the Questionnaire

The type of applied closed questions in the questionnaires is ranking questions “where the respondents are asked to place things in rank order” [15]. This means that it provides the opportunity of discovering their relative importance to the respondents for the researcher. As a result, in answering the questionnaires, the participants in the survey were asked to determine the prevalent employed management method in their organizations by number one as well as the substitute one (the one which is employed as the second management method in each organization) by number two, each in their own specified columns. This action should be done for the entire nine items in the questionnaires. It is noted that each item has only two answers (one as the prevalent method and the other as the substitute method). In other words, the respondents were asked to indicate their significance and importance they attach/supplement to two of the five issued questions for each item with a logical comparison. Generally each questionnaire has only eighteen answers. It is worthy of attention that managers and employees at any age, at any organizational level, and at any educational level were asked to fill out the questionnaires. Furthermore, in the following study, the common approach of test re-test is utilized to assess reliability. As a result the questionnaires were distributed among at least five persons in each organization. Overall forty five participants were asked to participate in the conducted survey and fill the questionnaires out. After the process of analyzing the acquired data, the obtained reliability was equal to 0.73 through the Lambda coefficient.

Sampling

Choosing the sample was the next step. The selected organizations are among the list of one hundred superior companies which is a collection of Iranian big companies according to the Industrial Management Institute (IMI) [21]. This research had been conducted in the six of these organizations, each with distinct functions. These organizations were selected randomly. The questionnaires were

distributed among at least thirty managers and supervisors as well as thirty employees in each organization. Thus, the acquired sampling size is as follows:

The sample size that needed to obtain a 95% confidence interval was calculated through utilizing the following equations (Equation 1 and Equation 2) according to the “Theories of sampling and its applications” [1], which is based on a 95% confidence level and +/- 5% margin of error.

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{1}{N}(n_0 - 1)} \quad (1)$$

$$n_0 = \frac{\left(z_{1-\frac{\alpha}{2}} \right)^2 p(1-p)}{d^2} \quad (2)$$

Table 2. The results of sampling

Position	N	α	d	p	n0	n
Manager	1500	0.05	0.072	1/2	185	165
Employee	13000	0.05	0.07	1/10	$n_0 \cong n = 197$; when n goes to infinity (more than 10000), then it is approximately equal to n0.	

According to the above-mentioned equations, the recommended sample size for managers and supervisors is equal to 165 and also the recommended sample size relative to employees is equal to 197.

The Method of Analyzing Data

As the final step, after gathering the questionnaires, the answers given to each item were weighted according to the Maders Table [9] for each participant in the survey. As a result, two various X and Y are obtained for each participant in the survey, one for the prevalent method column as X1/Y1 and the other for the substitute method column as X2/Y2. Afterwards, the mean of the resulting scores are calculated for each column and intermixed and placed on a two-dimensional grid including ‘concern for people’ (X axis) and ‘concern for production’ (Y axis) in the organization - on a scale from 1 (minimum/least concern) to 9 (maximum/uppermost concern) (Marturan. These two points indicate an area in the nine-by-nine matrix which specifies each organization current employed leadership style in separation of people status which include managers, employees, and all together. By this way the dominant and more efficient style that is held in common

among the six various Iranian successful organizations can be determined and simultaneously the opportunity of comparing employees' perception about the employed style with their managers is provided. Moreover, the obtained outcomes indicate the companies' location in the nine-by-nine matrix according to their employed leadership style and determine the leaders' characteristics under the employed style in each organization. The Maders Table is demonstrated in Table 2.

Table 3. The Maders table (Maders, 2003)

Solution Situation	A	B	C	D	E	Prevalent Method/ Maniere habituelle	Substitute Method/ Solution de rechange
1	0.5/0.5	0/0	0/1	1/1	1/0	/	/
2	1/1	0/0	1/1	0.5/0.5	0/1	/	/
3	1/1	0/0	0/1	0.5/0.5	1/1	/	/
4	0.5/0.5	1/0	0/0	0/1	1/1	/	/
5	0/1	1/1	0.5/0.5	1/0	0/0	/	/
6	1/1	0.5/0.5	0/1	0/0	1/0	/	/
7	1/1	1/0	0/0	0/1	0.5/0.5	/	/
8	0/0	1/0	0.5/0.5	1/1	0/1	/	/
9	0.5/0.5	0/1	1/0	1/1	0/0	/	/
Total/Tataux						/	/

Generally, this study is a quantitative research which is based on “meanings derived from numbers, collection results in numerical and standardized data, and analysis conducted through the use of diagrams and statistics” [15]. Hence, the acquired data from the administration of questionnaire are analyzed through the SPSS 19 and the obtained outcomes allow us to define and investigate the dominant leadership style.

The Results

This part indicates an area in the nine-by-nine matrix which determines the organization's current employed leadership style according to the Managerial Grid Model. By this way the dominant and more employed style which is exerted in each organization can be specified in separation of participant's job status and all together. It also allows us to compare the perspective of the employee's of each organization with regard to the employed leadership style with the current applied one by their managers. It should be noted that the position of each participant in the nine-by-nine matrix is drawn in separation of participant's job position and all together according to each organization (dispersion graph).

Table 4. The location of the successful organizations in the grid model

Company	Position	X1	Y1	X2	Y2
Iran Aluminum Company (IRALCO)	Manager	4.450	4.650	5.117	4.683
	Employee	4.680	4.480	5.360	5.160
	Total	4.555	4.573	5.227	4.900
Agricultural Bank of Iran (BK)	Manager	4.875	4.281	4.953	5.328
	Employee	4.849	4.546	4.947	4.974
	Total	4.856	4.468	4.949	5.079
Behpakhsh Company	Manager	5.071	5.024	4.714	4.952
	Employee	5.087	5.174	4.543	4.978
	Total	5.080	5.102	4.625	4.966
Iran Insurance Company	Manager	5.019	4.574	5.370	5.704
	Employee	4.856	3.952	5.606	5.452
	Total	4.911	4.165	5.525	5.538
Mapna-MD1 Company	Manager	5.218	5.295	5.333	5.205
	Employee	3.861	4.472	5.444	4.333
	Total	4.789	5.035	5.368	4.930
Iran Tractor Manufacturing Company (ITM)	Manager	4.586	3.517	5.034	5.759
	Employee	4.361	3.722	5.042	6.042
	Total	4.462	3.631	5.038	5.915
Total	Manager	4.876	4.573	5.112	5.275
	Employee	4.702	4.333	5.154	5.220
	Total	4.778	4.437	5.136	5.244

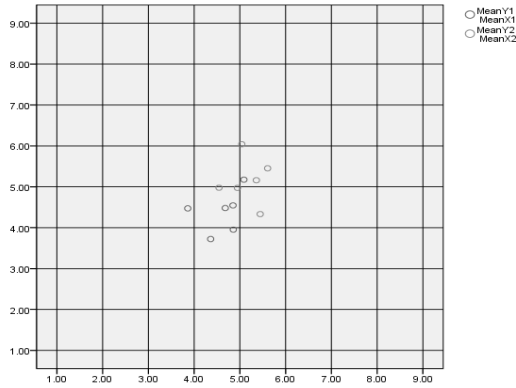

Figure 2. The employees' graph

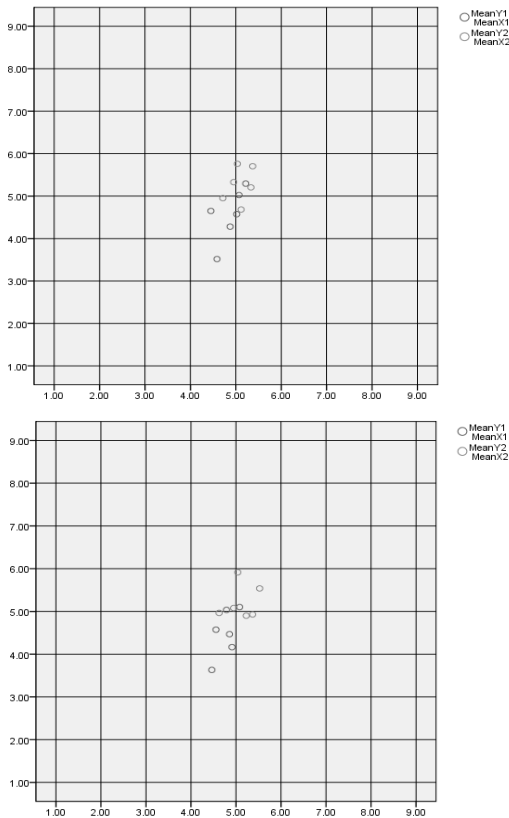

Figure 3. The managers Graph Figure 4. The total graph

Table 4 and its relevant graphs (Figures 2, 3, and 4) indicate the located area of the six Iranian prosperous and propounded organizations in the nine-by-nine matrix respective to their employed leadership style(s) separate from their staff's position including the employees and managers. As it is indicated, all companies are

roughly close to the middle-of-the-road management area (5, 5 score) in the leadership grid. It is worthy of attention that the acquired results are representative of two important points which include:

1. The middle-of-the-road management style is held in common among the six various Iranian successful organizations.

2. The employees' perception in regard to the employed leadership style in their organizations is hardly close to the current employed style by their managers.

Generally, this style may at first appear to be an ideal compromiser. However when you compromise, you necessarily give away a bit of each concern so that neither production nor people's needs are fully met and leaders under this style are [7]:

- the compromisers, sensitive, keen, and strong to keep everyone happy
- not strong on either task or people
- underachieving, failing to get the best out of people or their productive capacity
- settling for average performance and often believe that this is the most anyone can expect

Consequently, the following graphs (Graphs) show the position of all the employees and managers in the leadership grid separately according to the acquired results from the administration of questionnaire. As mentioned before, two different scores can be calculated for each participant in the survey including (X1, Y1) with regard to the prevalent method column as well as (X2, Y2) with regard to the substitute method column. It is worthy of attention that the more colorful points are representative of at least two managers. Therefore, as it is demonstrated, the colony of managers is more concentrated in the middle of the graph compared with the other areas of the following graph, which approves that style of middle-of-the-road management is the most applied style in these companies according to the managers and employees and all together.

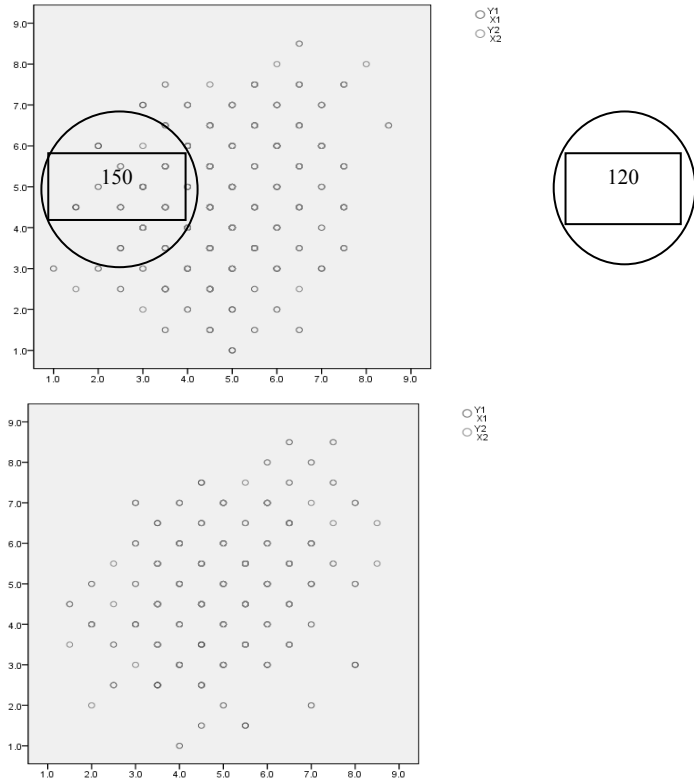

Figure 5. The employees' dispersion graph Figure 6. The managers dispersion graph

Conclusion and Future Works

Nowadays, with the rapid changing environment of business, competition among organizations becomes more and more vigorous, survival and continuity of organization in this challenging environment demand choosing right leadership style to react, to change quickly, and to mobilize employees for the success of organization. The obtained results during the research indicate the middle-of-the-road management as the employed style which is held in common among the six various successful organizations according to the grid model. This means that the leader has moderate concern for the two dimensions. In other words, both needs are not fully met. It might be important that organizations in Iran focus on enhancing the leadership behavior of management team, so that organizations would be more prepare for this new business environment.

Apprehending how staffs are led in successful organizations provide some immediate insight into how the employed style can bring the organization forward and make it closer to its final objectives. Thereupon the consequences provide the opportunity for managers to ponder profoundly about their employed style in their organizations and comprehend better their points of strengths and weaknesses in

relation to their applied style. The consequences of such critical self-assessment will be the manager's higher potential to understand employees' satisfaction as well as organizational performance and simultaneously allowed the leader/manager to develop their general leadership skills to its uttermost.

As mentioned before, this research provides the opportunity for managers to identify and critically assess their employed leadership style. But as future works, it is suggested through which ways the successful organizations can improve their current situation in the nine-by-nine matrix as well as to what extent training is useful for improving the current situation of organizations from the middle-of-the-road management style to the team management style. Also what the employed leadership is in the unsuccessful organizations. Indeed, the success and effectiveness of any types of organization including profit or non-profit ones in accomplishing and fulfilling their objectives depend on managers as well as their employed leadership style and consequently implementing a successful leadership in various types of organizations through selecting an appropriate style can be considered as a core competency for the organization and it can take advantage of it.

REFERENCES

- [1] Amidi Ali (2003), *"The theories of sampling and its practical applications"*, Tehran, Iran, Markaz Nashr Daneshgahi
- [2] D. Jogulu Uma and J. Wood Glenice (2006), "The role of leadership theory in raising the profile of women in management", *Equal Opportunities International Journal*, 25 (4) pp.236-250.
- [3] Kippenberger Tony (2002), *Leadership styles*, UK, Capstone Publishing
- [4] Leithwood Kenneth (2005), "Understanding successful principal leadership: progress on a broken front", *Journal of Educational Administration*, 43 (6), pp.619-629.
- [5] Manning George and Curtis Kent (2009), *"The art of leadership"*, New York, USA, McGraw Hill
- [6] Marturano Antonio and Gosling Jonathan (2008), *"Leadership the key concept"*, UK, Routledge Publishing
- [7] Saunders Mark, Lewis Philip, Thornhill Adrian (2007), *"Research methods for business students"*, London, UK, Prentic Hall Publication
- [8] Stashevsky Shmuel and J. Burke Ronald (2006), "Leadership in organizations", *International Journal of Manpower*, 27 (1).
- [9] White B. Joseph and Prywes Yaron (2007), *"The nature of leadership: reptiles, mammals, and the challenge of becoming a great leader"*, New York, U.S.A, AMACOM Publication
- [10] W. McCartney William and R. Campbell Constance (2005), "Leadership, management, and derailment: A model of individual success and failure", *Leadership and Organization Development Journal*, 27 (3), pp.190-202.

ПОДХОД К ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ, КАК СРЕДСТВУ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİMİN ARASI OLACAK YABANCI DİLİ ÖĞRENMEYE YAKLAŞIM

THE WAY OF STUDYING FOREIGN LANGUAGE, AS AN EQUIPMENT OF INBER CULTUAL COMMUNICATION

Altın Musagalıkızı İBREAVA *

Аннотация

В данной статье автор делает попытку рассмотреть новые направления в области обучения иностранному языку.

ключевые слова: Термин, А. Энтони, сущность предмета, методологическая основа, иностранный язык.

Özet

Verilen bu makalede yazar; bir yabancı dil eğitimi sırasında; yabancı dili öğrenmede A. Entoni'nin geliştirdiği yeni yöntemlerin (metodolojinin) neler olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Dönem, A.Entoni, bir konunun özü, metodolojik esaslar, yabancı dil.

The summary

In given article the author does attempt to consider new directions in the field of training to a foreign language.

Key words: Period, A. Entoni, essence of a subject, methodological basics, foreign language

* K.i.n. assoüirovanniy professor/KAZAKİSTAN

Термин подход к обучению (англ. approach - подход, подступ) был введен в 1963 году в научный обиход английским методистом А. Энтони. В настоящее время подход к обучению представляет собой:

- точку зрения на сущность предмета, которому надо обучать[1];
- используется как самая общая методологическая основа исследования в конкретной области знаний [2];
- определяет деятельность исследователя, направленную на изучение того или иного явления[3].

Таким образом, подход к обучению это - **общая методологическая основа обучения, которая характеризует существенные точки зрения на предмет обучения и возможности владения им в процессе обучения.** В нашем случае предметом обучения выступает межкультурная коммуникация, а средством овладения им является иностранный язык.

Следует отметить, что в настоящее время не существует единой классификации подходов к обучению. С позиции педагогики можно выделить такие подходы: познавательный, активный, дифференцированный, компетентностный, деятельностный, с позиции лингвистики системный, контрастивно - сопоставительный, лексический и др.. С позиции психологии: бихевиористский, сознательный, когнитивный, интуитивный и др. С позиции психолингвистики: деятельностный, коммуникативный, личностно-деятельностный и др.

Попытка классифицировать подходы на основе учета большего числа факторов, в том числе и лингвистических, была предпринята Вятютневым М.Н., который выделял и использовал шесть подходов для классификации современных методов обучения: грамматический, прямой, бихевиористский, чтения, коллективный, коммуникативно-индивидуализированный.

Нами основе анализа истории развития теории и практики обучения казахскому и иностранному языку выделяются следующие подходы к обучению языку (рисунок 1):

Как видно из приведенного рисунка при характеристике подходов к обучению, с точки зрения объекта обучения, можно говорить о таких подходах* как: о языковой, речевой, речевой деятельности, язык как носитель культуры культура изучаемого языка. Среди подходов по способу обучения можно выделить прямой, сознательный, деятельностный, коммуникативно-деятельностный, социокультурный.

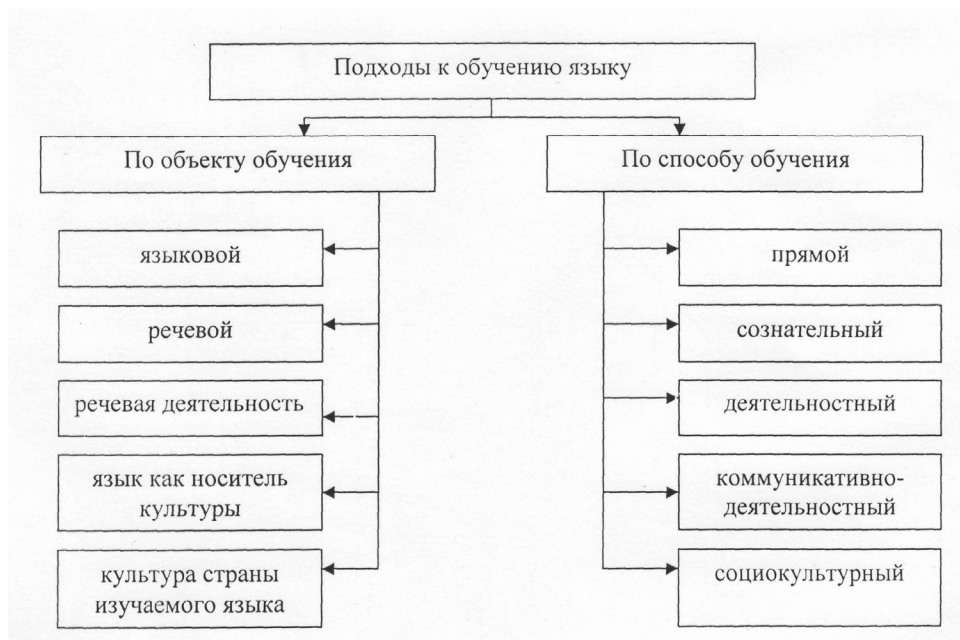

Рисунок 1 . Существующие подходы к обучению иностранному языку

В современных условиях развития образования и общества представляется возможным внедрение личностно - ориентированного подхода обучения языку как средству межкультурной коммуникации, который построен на корневом принципе гуманной педагогики и следующих концепциях:

1. Концепция поликультурного образования. Поликультурное образование составляет интегративную часть общего образования и ориентировано на формирование индивида, готового к активной созидательной деятельности в развивающейся среде, сохраняющего свою социально-культурную идентичность, стремящегося к пониманию других культур, уважающего иные культурно-этнические общности, умеющего жить в мире и согласии с представителями разных национальностей, рас, верований.

Отсутствие должного внимания к поликультурной образованности индивида приводит к проявлению с его стороны социально-культурной нетерпимости и враждебности к окружающим его людям.

Назначение поликультурного образования реализуется посредством признания человеческой национальной культуры фактором развития образования и необходимости его осуществления в контексте диалога культур. Целями поликультурного образования являются:

- формирование осознанных позитивных ценностных ориентации личности по отношению к своей собственной культуре;

- создание поликультурной среды как основы взаимодействия личности с элементом других культур;

- формирование способности индивида к культурному личному самоопределению.

Содержание поликультурного образования ориентировано на создание условий для социально-культурной идентификации личности, которая определяет ее статус при участии в межкультурном диалоге и обеспечивает ее первичным опытом изучения культуры; на формирование представлений о культурно-этническом многообразии мира, как в пространстве, так и во времени; на воспитание терпимости и уважения права каждого народа сохранять свою культурную самобытность; на оснащение личности понятийным аппаратом, который обеспечивает возможность наиболее полного описания поликультурной среды; на обучение технологиям реконструкции ценностей культурных общностей, участвующих в диалоге, что является первым шагом к пониманию мотивов, установок и предубеждений участников диалога культур; на развитие способностей к критическому освоению поли культурной реальности.

В поликультурном образовании признана концепция взаимодействия языка и культуры. Как отмечает П.В. Сысоев «цель языкового поликультурного образования - подготовки обучающихся к активному и полноценному сотрудничеству в современном поликультурном мире средствами изучаемого языка» [4]. В поликультурном образовании язык воспринимается как культура народа и средство постижения культуры человечества, что создает условия:

- для соизучения языка и культуры;

- подготовки личности к позитивной межкультурной коммуникации.

Таким образом, поликультурное образование позволяет через изучение

языка воспитывать личность в духе толерантности в условиях реального диалога культур. Изучение языка в поликультурном образовании предполагает:

- знания системы иностранного языка и пользование им в процессе межкультурной коммуникации;

- формирования у личности представления о культуре и культурном многообразии народов мира;

- приобщения личности к мировым культурным ценностям;

- формирования у личности позитивного отношения к собственной культуре;

- воспитания у личности толерантного отношения к культурным различиям.

2. Психологическая теория деятельности. Психологическая теория деятельности заложены в работах Л. С. Выготского, С. Л. Рубенштейна, А. Н.

Леонтьева, П. Я Гальперина, которые рассматривали деятельность и общение в качестве основы и движущей силы развития личности.

Психологическая теория деятельности предполагает, что в центре обучения находится обучающийся, как субъект учебной деятельности. При этом система обучения должна максимально учитывать индивидуально-психологические, национальные, возрастные особенности личности, а также его интересы. В данной теории учебный процесс представлен двумя субъектами: «учитель-ученик», которые действуют совместно; ни один из них не должен стоять над другим. С позиции психологической теории деятельности

коммуникация рассматривается как равноправное сотрудничество, а обучение в сотрудничестве - как эффективная форма обучения речевой деятельности.

3. Коммуникативная концепция обучения языку. Коммуникативная концепция обучения языку получила свое название по предложению Е. И. Пассова[5]. В основу концепции положены идеи коммуникативной лингвистики. Исходные положения коммуникативной лингвистики проявляются в признании основной единицей коммуникации речевой акт или регулируемые правилами речевого поведения речевые действия, совершаемые в определенной речевой ситуации и имеющие адресата. В качестве единицы отбора речевых актов выступает речевая интенция говорящего и Слушающего, которая содержательно организует и регулирует речевое поведение

Особенность коммуникативной концепции обучения языку проявляется в попытке приблизить процесс обучения к процессу реальной коммуникации. Это обстоятельство определяет предметность процесса коммуникации, которая отражается в тщательном отборе речевых тем, интенции, ситуаций коммуникации, отражающих практические интересы и потребности учащихся, коммуникативно-мотивированное поведение, преподавателя и обучающихся во время занятий.

Способность обучающегося реализовать интенции разного вида (контактно-устанавливающие, регулирующие, информативные, оценочные и др.) является важной особенностью занятий и отражает функциональный подход к отбору и представлению материала.

Таким образом, овладение языком, как средством межкультурной коммуникации, предполагает формирование у обучающихся коммуникативной компетенции, означающей не только знание системы языка, но способность правильно пользоваться единицами языка для реализации целей коммуникации

Все представленные концепции составляют основу личностно-ориентированного подхода при обучении языку, как средству межкультурной

коммуникации. Среди тенденций представленных концепций необходимо выделить главную - ориентацию на гармоничное развитие личности. Истоки личностно-ориентированного подхода содержатся в положениях диалоговой концепции культуры Бахтина—Библера, где обоснована идея всеобщности диалога как основы человеческого сознания. «Диалогические отношения...это почти универсальное явление, пронизывающее всю человеческую речь и все отношения и проявления человеческой жизни, вообще все, что имеет смысл и значение ... Где начинается сознание, там начинается и диалог»[6].

В традиционных дидактических системах основой любого обучения является объяснение, а при личностно-ориентированном подходе — понимание и взаимопонимание. В. С. Библер объясняет отличие этих двух феноменов следующим образом: при объяснении — только одно сознание, один субъект, монолог; при понимании — два субъекта, два сознания, взаимопонимание, диалог. Объяснение — всегда взгляд «сверху вниз», всегда назидание. Понимание — это общение, сотрудничество, равенство во взаимопонимании. Фундаментальная идея состоит в переходе от объяснения к пониманию, от

монолога к диалогу, от социального контроля — к развитию, от управления — к самоуправлению[6].

Таким образом, основная установка педагога **при личностно - ориентированном подходе** — не на познание «предмета», а на взаимопонимание и сотрудничество с учащимися, на их «освобождение» для творчества. Ценность личностно-ориентированного подхода при обучении языку как средств межкультурной коммуникации в том, учитель и учащиеся выступают на равных, субъект-субъектные отношения реализуются на уроке не только в знаниевой, но и в нравственно-этической сфере. Опыт, полученный обучающимся в процессе обучения, привитое стремление к позитивной коммуникации, знания о культурном многообразии, эмоционально-ценностное отношение к миру и человечеству переносятся и используется в реальной межкультурной коммуникации.

Подводя итог вышеизложенному, можно с полной уверенностью утверждать, что личностно - ориентированный подход это - методологически (научный) подход, разрабатываемый с позиции педагогики. Данный подход, по нашему мнению, должен определять технологию обучения языку, как средству межкультурной коммуникации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Вятютнев М.Н. Теория обучения русского языка как иностранному - М., 1984
2. Бим И. Л. Теория и методика обучения немецкому языку в средней школе. Проблемы и перспективы - М, 1988
3. Скалин В. Л. Основы обучения устной иноязычной речи - М, 1981.
4. Сысоев П.В. Языковое поликультурное образование: Теория и практика. М.: Глосса-Пресс, 2008.
5. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иностранному общению - М., 1989
6. Библер В.С. Школа диалога культур // Советская педагогика. 1988. № 11. С. 57-63

SOCIAL SOCIETY, HUMANITY AND ANIMATES AGAINST THE DANGEROUS OF OIL SPREADING ON THE WATER AND FORECAST IT BY MEANS OF NEURAL NETWORKS

**NEYRON ŞEBEKELERİ ARACILIĞIYLA PETROLÜN
SU YÜZEYİNDE YAYILMASINI ENGELLEMEK,
TOPLUM HAYATI VE ÇEVRE KİRLİLİĞİNE
ENGEL OLMAK**

**ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ РАСПРОСТРАНЕНИЯ НЕФТИ НА
ПОВЕРХНОСТИ ВОДЕ С ПОМОЩЬЮ СЕТИ НЕЙРОНОВ,
ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И
ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА**

Yashar Abbas Ghasemi HABASHI*

Abstract

This paper is devoted to calculating and diagnostics the oil spot spreading in the water and harmfulness of that for society, population and all of animates then forecast it by means of neural networks. Nere the problem is find out the among of harmfulness of oil spot spreading in the sea after some real times and we can determined the process with the neural networks.

Key words: Social problem, humanity and animates, Oil spreading, Neural Networks,

Özet

Makalede; suya dökülen petrol atıklarının ve kirlerinin suyun yüzeyinde yayılmasının; ne derece yayıldığını ölçmek, bu yayılmayı önlemek, bu atıkların toplum hayatına, sulardaki canlı hayata olan etkilerinin neyron şebekeleri aracılığıyla araştırılması yapılıyor. Bununla birlikte petrolün daha sonra; suda yayılma oranı, yayılma süresi ve yayılma yönlerinin de neyron şebekeleri ile nasıl engel olunacağını ortaya koyuyor.

Anahtar kelimeler: sosyal sorun, canlı hayat, toplum hayatı, petrolün yayılması, çevre kirliliği

* Institute of Applied Mathematics of Baku State University/AZERBAIJAN

Introduction

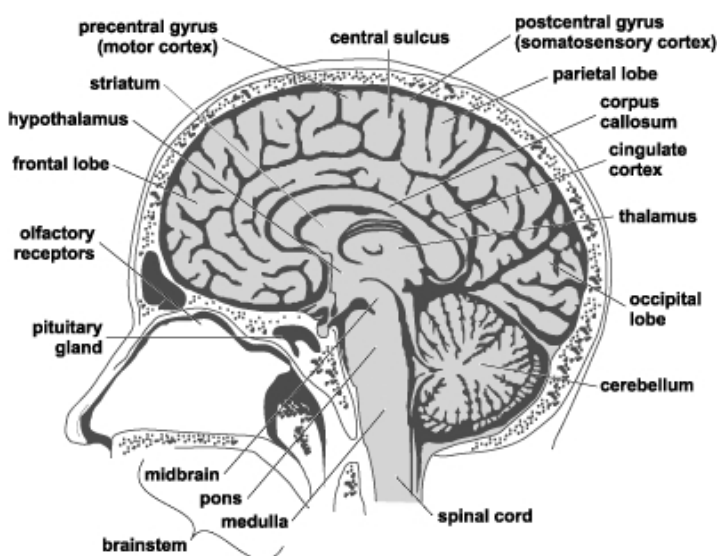
Opening new and operation of old sea oil deposits, transportation of oil and mineral oil tankers, and also a lining of pipelines on day of the sea raise probability of flood of oil and pollution of extensive water areas of the sea. Oil pollution of water can be caused oil floods at drilling and operation of oil wells and natural leaks of oil. Other source of pollution are failures on terminals where occurs courts oil. One more source of pollution is dump washover and ballast waters in the high sea.

Thus, the basic sources of pollution by oil hydrocarbons of water pools are floods at an oil recovery, natural sources, transportation of oil products, economic-household, industrial and river drains, and also an atmospheric precipitation. According to the standard calculations on each one million tons of the oil extracted in the world on the average it is necessary more than 130 tons of losses at extraction and the oil transportation which most part gets to water pools [1].

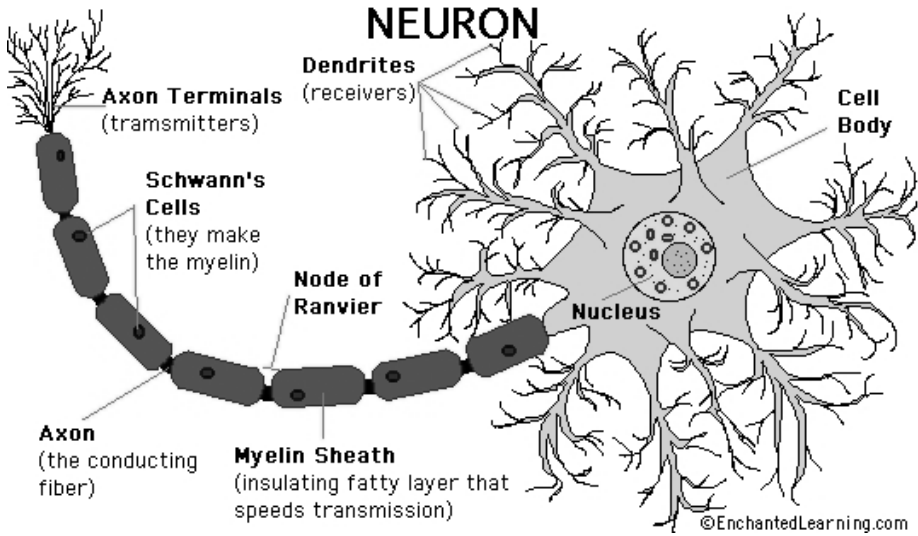
In this connection has an actual meaning the decision of problems of effective and exact forecasting of pollution of the sea and operative development of offers on liquidation of consequences of oil floods.

Let's notice that distribution of oil spillages on a water surface rather difficult process depending on set of factors. For the decision of this problem consider circulation of water and exchange processes in the sea, and also physical and chemical properties of the oil and character of sources of pollution. The methodology of the forecast of consequences of oil pollution of the sea environment intensively develops and is constantly improved. In this area of research the important direction is mathematical modelling of process which includes creation of the various models simulating dynamics of change of concentration of oil in water environment.

What is the neuron and Neural network?

McCulloch and pitts implemented the biological processes of a nerve cell for the first time in the mathematical way. Nerve cells have to access and process incoming data in order to evaluate target information.

Therefore the corresponding neural networks are called supervised neural networks, an unsupervised neural network has no target and is similar to a cluster algorithm.

The data consists of n variables $x_1, \dots, x_n$ on binary scale. For data processing, the i 'th variable x_i is weighted with w_i . Normalized with $|w_i| \leq 1$, the multiplication of x_i with w_i determines the relevance of x_i for a target y . The value w_i reflects the correlation between the input variable and the target, the sign indicating the direction of the influence of the input variable on the target. Weighting the input variables for a target variables is similar to discriminant analysis.[3]

The critical quantity for the neuron is the weighted sum of input variables

$$q := \sum_{i=1}^n w_i \cdot x_i = w_1 \cdot x_1 + \dots w_n \cdot x_n$$

Neural networks have been developed originally in order to understand the cognitive processes. Nowadays there are a lot of application of neural networks as a mathematical method in quite different disciplines.

The term “neural networks” points to the model of a nerve cell, the neuron, and the cognitive processes carried and driven by the network of interacting neurons. A neuron perceives chemical and physical excitement from the environment by it's dendrites. The neuron is processing this incoming data and sending the information to other neurons via axon and synapses.

For the target y with binary scale, a threshold S is needed. Crossing the threshold yields 1 and falling below the threshold yields 0. hence the activation function F can be written as

$$F(q) = \begin{cases} 1, & \text{if } x > S \\ 0, & \text{if } x \leq S \end{cases}$$

In comparison to discriminant analysis, for neural networks the threshold S has to be assigned, depending on properties of the target; it can not be derived from the data in a straightforward manner. Neural networks usually include no assumption about the data. Rather they are a numerical method.[4]

With the input of the activation function, we obtain $y = F(q)$ as

$$y = 1, \text{ if } \sum_{i=1}^n w_i \cdot x_i > S,$$

$$y = 0, \text{ if } \sum_{i=1}^n w_i \cdot x_i \leq S,$$

The modern space radar-tracking system is one of effective remedies for the decision of a problem of monitoring of oil pollution in the sea. Thanking her all-weather capability to the high permission and the wide review this method is applied even more often.

Using the operative data of the satellite radar-tracking system, and the oceanographic information in hydrodynamic models it is possible spends forecasting of a condition of the sea environment, including spreading oil on the

sea. However, there is a number of natural factors which limit applicability of a method of a space radar-location for the decision of problems of identification of oil spillages.

However, despite presence of different models of circulation of oceans and the seas, and also the constructed models of distribution of oil floods on water, such as DieCAST, MIKE 21, Seatrack WEB 2.0, in many cases it is impossible to receive the adequate decision of a task in view and consequently the problem of exact and operative forecasting spreading oil spillages on water nevertheless remains an actual problem.

Spreading of the oil spot in the sea and enlarge it, is harmful for sea animals and natural Geographic, to this reason and according to research it's very necessary to find out the size of spreading and can intercept or arrest it..

Same we can see some harmfulness of oil spreading on the sea water for social society, humanity and sea animates, to these reason it's very important that we can forecasting the enlargement of oil spot after some punctual time.

The weather condition, gale energy, sun refulgence, water density and water clarity is very important parameters in oil spreading, but we want to solve the problem by neural networks without these problems.

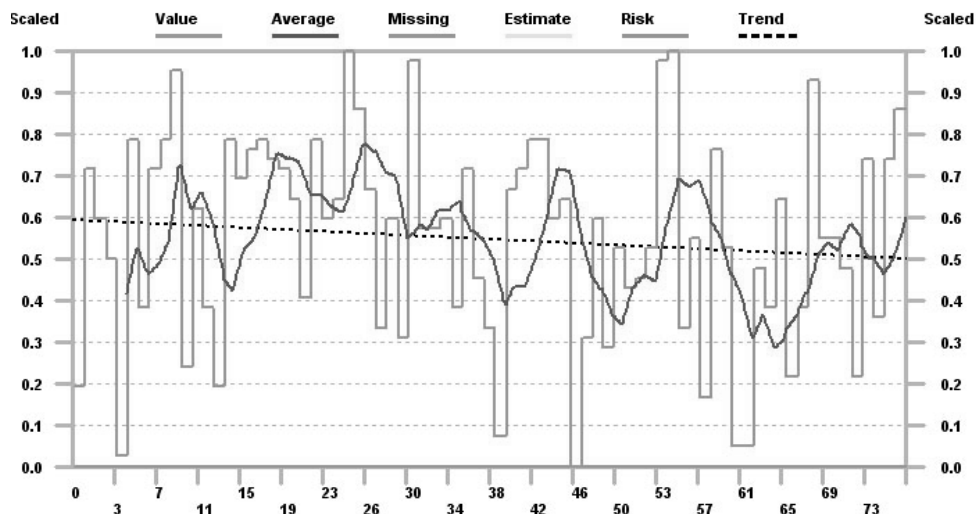
We have so many methods to estimating the future of some things or process in different science, but also we know that the results of each method is different with another method and all of the results not really correct, results are closer to target.

Same we show in fig 3 and fig 4, in our method first we determined 200 different points in outside circumference of oil spot, that these points are very close together, then get the all longitudes and latitudes of these points, and register these. We register new longitudes and latitudes of those points at each 6 hours on 5 sequential days, after 5 days we have new 20 longitudes and 20 latitudes for each point, then we input continual all 5 days data to the our neural network.

In our learning algorithm we use previous data to estimate next data (like Fibonacci method). Now a day we begin to input all of data (5 day's data) to network and according to our learning algorithm, this network give us the new longitudes and latitudes of those points on 6'th day(output).[2].

The points longitudes and latitudes on 6'th day, show us the estimating result of oil spot spreading(enlargement size) in the sea, that we can find it by means of neural network without using any human or other way.

But the best result of this network is, find out the estimating result of enlargement size on 9'th day without calculating results of 6'th,7'th and 8'th days.

REFERENCES

- [1] Bishop, C.M., 1995, neural networks for pattern recognition, Clarendon press, Oxford.
- [2] Giebel, S., 2007, Statistical Analyse of the shape, university kassel
- [3] Bookstein, F.L., 1986, Size and shape space for landmark data in two dimintions, static sciences.
- [4] Мехтиев А.Ш., Гюль А.К. Техногенное загрязнение Каспийского моря. – Баку, Элм, 2006, 180 с.
- [5] Коротенко К.А., Мамедов Р.М. Моделирование процессов распространения нефтяных пятен в прибрежной зоне Каспийского моря. - Океанология, 2001, т.41, № 6, с. 34-45.
- [6] Рис У.Г. Основы дистанционного зондирования. М.: Техносфера, 2006, 336 с.
- [7] Dietrich D.E., Lin C.A., Mestas-Nunez A., Ko D.-S. A high resolution numerical study of Gulf of Mexico fronts and eddies // Meteorol. Atmos. Phys. 1997. V. 64 P. 187–201.

SÖZTÜSİNİLM PROCECTEPİN MODELDEY
KONUŞMAYI ANLAMA SÜREÇLERİNİ MODELLEME
SPEECH UNDERSTRATANDING REPRESENTATION PROCESS
МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ ПОНИМАНИЯ РЕЧИ

Doç. Dr. Kuralay U. AİTMUKHAMETOVA*

Резюме

В статье рассматриваются проблемы, возникающие в процессе автоматического распознавания речи, для осуществления которого обычно используются системы с двухуровневой обработкой сигнала. С их помощью осуществляется, во-первых, выделение и распознавание речевых сегментов, а во-вторых, выбор словоформ или полученных из них фраз с наибольшей суммарной вероятностью. После этого фразы поступают на вход грамматического и синтаксического анализатора, где исключаются некорректные комбинации словоформ. На этом процесс распознавания, как правило, заканчивается. Процесс понимания конечного варианта автоматически выбранной системой фразы остается задачей воспринимающего ее субъекта – человека.

В некоторых системах автоматического понимания используют дополнительные модули: лексический и семантический. Однако даже их применение не позволяет привести их работу – извлечение смысла из цепочки распознанных акустических событий – к единому результату.

В одном случае это набор ключевых словоформ и соответствующих им ситуаций, в другом – преобразование предложений, словоформ или слов по определенным трансформационным правилам в логические структуры (цепочки символов) с заранее заданными возможными связями (валентностями).

В статье дано определение механизмов понимания речи в контексте их дальнейшего моделирования, рассматриваются требования к полученным

* Қазақстан Республикасы Президентінің Жанындағы Мемлекеттік Басқару Академиясі
«Мемлекеттік Тіл Kafedrasının» Doüenti/KAZAKSTAN

моделям, а также обсуждается один из важных критериев точности работы механизмов понимания – снятие омонимичности словоформ.

Ключевые слова: «язык», «речь», «текст», «речевая деятельность», «понимание речи», «автоматическое распознавание речи».

Özet

Makalede; konuşmayı anlama sürecinde modellemenin neler olduğu anlatılmaktadır. Konuşmayı doğrudan ve sürekli anlamada bazı sorunlar olmaktadır. En büyük sorun konuşmanın içindeki imgeleri birbirinden ayırarak tanıma, ikinci sorun ise kelimelerin ifade ettiği kavramları tanımadır.

Dil ile uğraşanlar; konuşmayı anlamayı kolaylaştıran bir modellemenin neler olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Makale; konuşmayı anlama mekanizmalarının tanıma ve kriterlerini anlatmaktadır. Bunlardan kelime formalarının eşesliliği incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: dil, konuşma, metin, konuşma faaliyeti, konuşmayı anlama, konuşmayı otomatik tanıma

Сөздің ауызша түрі *айтылым* мен *түсінілім* процестері *сөйлеу әрекетімен* тығыз байланысты. Сөйлеу әрекетінің аса маңызды факторларының бірі – *сөйлеуші (адресант)* қандай да бір ақпаратты екінші бір субъектіге (тыңдаушыға) жеткізу үшін тілдегі дайын бірліктерді (фонема, морфема, сөз...) өз мақсатына сай етіп, дәйекті түрде құрастырады. Осы дәйекті тізбекті *мәтін* деп атаймыз.

Сөздерді немесе ауызша мәтінді түсіну процесін талдауға арналған зерттеулерде дыбыс мәтіннің мағынасына дейінгі негізгі кезеңдер түрліше түсіндіріледі. Шартты түрде екі негізгі кезең бөлініп көрсетіледі. Олар: сөзді қабылдау және сөзді түсіну.

Сырттай қарағанда, сөзтүсінілім қас қағымда орындалатын сияқты, алайда бұған қабылданатын дыбыстар ағынын көп кезеңді қайта өңдеу арқылы қол жеткізіледі. Ал ол мәнді, маңызды сигнал ретінде танылуы керек. Адам үшін сөз ағынын мәнді бөлшектерге дұрыс бөлу, көп мағыналы (полисемантикалық) сөздің керекті мағынасын таба білу, омоним сөздерді ажырата алу үнемі оңай бола бермейді. Бұл қызықты, кейде тіпті драмалық ситуацияларға әкеліп соғуы мүмкін. Мәселен, дұрыс естілмеген сөз әсерінен адам қате шешімдер қабылдайды және жөнсіз әрекеттерге баруы мүмкін.

Шетел және орыс семасиологиясында сөз мағынасы полисемия құбылысы ретінде (компоненттік талдау әдісі), тезаурустық сөздік арқылы (ұғымдық шеңбер мен сөздер арасындағы мағыналық байланыстар) және психолингвистикалық тұрғыдан (мағына объективті, психикалық факт және сөйлеуші санасына қатысты субъективті факт ретінде) қарастырылған. Қазақ

тіл білімінде сөз мағынасы полисемиялық құбылыс ретінде, грамматикалық, лексикографиялық тұрғыдан зерттелген. Ал біз сөйлеуші субъектінің қарым-қатынас кезінде сөз мағынасын өзінің коммуникативтік мақсатына сай қолданылуына қатысты қырлары мен ерекшеліктеріне назар аудармақпыз.

Сөзді индивидтің игілігі ретінде қарастырғанда, оған адамның тілдік, яғни сөйлеу механизмінің қолданылу ерекшелігі тұрғысынан келу керек. Адам сөздің мағынасын білгенде немесе білем деп ойлағанда **нені біледі**, таныс, түсінікті сөздің мағынасын қабылдағанда **неге сүйенеді**, сөзді жадта (есте) іздестіру кезінде, қабылданатын мәтінді түсіну кезінде қандай стратегиялар мен тірек элементтер қолданылады деген мәселелерді түсіндіретін тәсіл керек.

Сөз мағынасын ситуациялық тұрғыдан қарастырғанда В. Я. Шабес концепциясы бойынша әрбір коммуникативтік бірлік (оның ішінде сөз) әлем туралы **тұтас білім жүйесінің** (когнитивтік компоненттің) вербалды түрде айшықталған, пішінделген кесіндісі, үзігі деп түсіндіріледі.

1. Зерттеуші **«аялық білім»** (фоновые знания) ұғымын когнитивтік компоненттің адамның сөз арқылы ойлау әрекетінде осы берілген коммуникативтік бірлікпен тікелей өзара әрекеттесетін, бірақ вербалды түрде айшықталмайтын фрагменті ретінде анықтайды. Автор **оқиғаны «аялық білімнің негізгі бірлігі»** деп санайды (Залевская А. А. 2000:115). Сонымен, сөз мағынасын қарастырудың ситуациялық тәсілі – бір жағынан репрезентация және менталдық модельдер ұғымымен, екінші жағынан *әлемнің тұтас бейнесін құрастыру* тәсілі ретінде тілдік және энциклопедиялық білімдердің өзара әрекеттестігі проблемасымен байланыстырылады.

Бір нәрсе туралы хабарлау, айту, яғни хабарламаны кодқа салу үшін сөйлеуші білімнің екі түрінен хабардар болуға тиіс. *Процедуралық білімде* керекті пайымдауды құрастыру процедурасы жадтан (естен) шығарылып алынады. Мұндай процедуралардың нәтижелері жұмысшы жадқа түседі де, сол сәтте сөйлеуші үшін түсінікті, оңтайлы болады. Екінші, *декларативтік білім* – пропозиционалды болып табылады. Сөйлеушіде декларативтік білімнің орасан зор қоры болады. Бұл сөйлеушінің ақиқат дүние және өзі туралы жинақтаған құрылымданған білімі (энциклопедиялық білім). Ол *ұзақ мерзімді есте* сақталады.

Дискурстің нақты бір *ситуациясы* туралы да декларативтік білім болады. Сөйлеуші өзімен әңгімелесушілердің кім екенін, қайдан екенін білуі мүмкін. Ол объектілердің көзге көрінетін (визуалдық) образдарын, қоршаған орта туралы акустикалық ақпаратты т.б. перцептивті түрде қабылдай алады. Мұндай *ситуациялық білім* де хабарламаны кодқа салу барысында жұмсалатын, пайдаланылатын декларативтік білім ретінде тиімді, түсінікті болуы мүмкін.

Дыбысталушы (аудиалды) және жазба (визуалды) мәтінді қабылдауда бірқатар айырмашылықтар бар. Мәселен, еңбектерді оқу барысында

ақпараттың келіп түсу ырғағын бақылауда ұстауға, қабылданатын сигналды бөлшектеуге болады. Ал есту арқылы қабылданатын хабарлама просодикалық сипаттарымен ерекшеленеді (ымдау, ишара, сандай-ақ бетпестік отырып қарым-қатынас жасау кезінде түсінілімді жеңілдететін ситуациялардың болуы).

2. *Сөзді есту арқылы (аудиал) қабылдаудың* әр түрлі модельдерін талдаған алғашқы еңбектер А. А. Леонтьевтің есімімен тығыз байланысты. 50-60-жылдары сөзді қабылдаудың *акустикалық* (сөз ағынының қадамдары арқылы қабылданады) (дыбыстар буындарға, ал буындар сөздерге бірігеді), *артикуляциялық* (субъектінің дыбысты ұқсату арқылы) және *синтез арқылы анализ жасау* (сөзді жасау ережелері мен алынатын нәтижелерді қабылданатын сигналдармен салыстыру арқылы танып-білу) *теориялары* қолданылады (Леонтьев А. А. 1997: 270).

3. Л. Р. Зиндер жалпы дыбыстарды *сөз дыбыстары* және *тіл дыбыстары* деп бөледі. Сөз дыбыстары – «сөйлеу мүшелерінің күрделі артикуляциялық қызметінен пайда болған акустикалық жаңғырық және сол жаңғырықтың құлаққа шалынуы». Тіл дыбыстары – «сөздер мен морфемалардың өмір сүру формалары. Сөздің бір-бірімен ұласып жатқан дыбыстар тізбегінен жеке дыбыстар тек фонемалардың өкілі және сол фонеманың сөздегі нақты қолданысы ретінде даралана алады» (Зиндер Л. Р. 1998?: 117). Демек, сөздегі дыбыс – фонемалардың өкілі /репрезентанты/ болып саналады.

Сөйленімдерді, ауызша мәтінді түсіну, міндетті түрде, *ситуацияға*, бізді қоршаған ортада *не немен қалай* байланысатындығын білдіретін білімдер құрылымына сүйену, соларды тірек ету арқылы жүзеге асырылады. Сөйтіп, түсіну мен өзара түсіністік үшін аса қажет спецификалық тірек ретінде *қорытынды білімге* қатысты мәселелерге тоқталу қажеттігіне көз жеткіземіз.

Адресант өзінің айтпақ ой-сезімінің адресатқа мүмкіндігіндегі толық жеткізу мақсатын көздейді. Реципиент мәтінді толық түсінуі үшін, автордың реципиент білімінің деңгейімен санасуына тура келеді. Реципиентте коммуникативтік акті шеңберінде білім мөлшері, көлемі жеткілікті болуға тиіс. Оған реципиенттің тезаурус көлемі, вербалді ойлау аппараты, белгілі бір ақиқат туралы қажетті білімнің мазмұны кіреді.

Адресат түсіну стратегиясын басшылыққа алады. Түсіну стратегиясы, бірінен кейін бірі ретімен айтылған таңбалар тізбектерін ой елегінен өткізуден бастап, сөйлеушінің нені айтпақ болғанын ұғынумен, ой елегінен өткізумен (интерпретациямен) аяқталады. (Уәли Н. 2007: 37).

Қорыта айтқанда, сөз//мәтінді түсіну – субъекті қабылдайтын ақпаратты перцептивтік – когнитивтік – аффективтік (қабылданымдық – танымдық – әсерлілік) қайта өңдеуді қамтитын күрделі, көп кезеңді процесс. Ол білімнің әр алуан түрлерінің (тілдік, тілдік емес, энциклопедиялық, қорытынды білімдер) өзара әрекеттестігін талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Залевская А. А. Введение в психолингвистику. М.: РГГУ, 2000. – 382 с.
2. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. М.: Высш. шк., 1997. – 270 с.
3. Зиндер Л. Р. Введение в языкознание. – М.: Высш. шк., –1998. – 178 с.
4. Уәли Н. Сөз мәдениетінің ғылыми-теориялық негіздері: Фил. ғыл. докторы... дисс.: 10.02.02. – Алматы: Тіл білімі институты, 2007. – 398 б.

INDIA-KAZAKHSTAN ECONOMY COOPERATION

HİNDİSTAN-KAZAKİSTAN EKONOMİK İŞBİRLİĞİ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЗАИМОСВЯЗИ МЕЖДУ ИНДИЕЙ И КАЗАКИСТАНОМ

Kenjebek GABDULLIN* - Janat MOMINKULOV**

Резюме

В настоящее время Индия является одним из крупных держав мира с динамично развивающейся экономикой. Во внешней политике Индии Центральная Азия, в том числе и Казахстан с богатыми ресурсами являются приоритетным направлением. В данной статье рассматриваются индийско-казахстанские отношения в экономической сфере на современном этапе, уделяется внимание таким ключевым сферам экономики, как: торговля, сотрудничество Казахстана и Индии в нефтегазовой сфере, перспективы индийско-казахстанских отношений в атомной сфере и современное состояние сотрудничества в сфере информационных технологий. В сфере торговли анализируются основные параметры развития торгово-экономического сотрудничества между двумя странами, темпы роста товарооборота, основные статьи экспорта и импорта, перспективы развития торговли согласно данным индийского статистического агентства. В индийско-казахстанских отношениях в области нефти и газа рассматриваются стратегия и аспекты энергетического проникновения Индии в Казахстане, проблемы Индии на пути к проникновению на казахстанский рынок, деятельность индийских нефтегазовых компаний в Казахстане. В атомной сфере Казахстан рассматривается как перспективный поставщик уранового сырья для атомной промышленности Индии. В сфере информационных технологий рассматриваются основные аспекты деятельности индийских IT-компаний в Казахстане.

Негізгі сөздер: Сауда, экспорт, импорт, мұнайгаз саласы, ядролық саладағы ынтымақтастық

* El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Doğubilim / Şarkiyat Fakültesi PhD Öğrencisi/KAZAKİSTAN

** El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Doğubilim / Şarkiyat Fakültesi PhD / Felsefe Bilimleri Kandidatı/KAZAKİSTAN

Özet

Şu anda Hindistan ekonomisi en dinamik şekilde gelişen dünyanın en büyük güçlerinden biridir. Orta Asya, özellikle zengin doğal kaynaklara sahip Kazakistan Hindistanın dış politikasında öncelik verilen yönlerden biridir. Bu makalede çağdaş dönemdeki Hindistan ve Kazakistan arasındaki ekonomik ilişkilerin aşağıdaki temel sahaları incelenmektedir: mesela ticaret, petrol ve doğal gaz sahalarındaki Kazak-Hindistan işbirliği, nükleer sahasındaki Kazak-Hindistan ilişkilerinin perspektifi, bilgi teknolojisi yönündeki işbirliğinin şimdiki durumu ele anılmaktadır. Ticarete ise iki ülke arasındaki ticari-ekonomik işbirliğin gelişme esas parametreleri, ortak iş hacminin artma temposu, ithalat ve ihracatın temel dalları, Hindistan İstatistik Ajansının verilerine göre ortak ticaretin gelişme perspektifleri analize edilmektedir. Petrol ve doğal gaz sahalarındaki Kazak-Hindistan ilişkileriyle bağlı olarak Hindistan'ın Kazakistan'ın enerji piyasasına girme stratejisi ve aspektleri araştırılmaktadır. Ayrıca, Hindistanlı petrol ve doğal gaz şirketlerinin Kazakistan'daki faaliyetlerine dikkat edilmektedir. Nükleer sahasında ise Hindistan kendi nükleer endüstrisini geliştirmek amacıyla Kazakistan'ı uranyum hammaddesinin ümit verici sağlayıcısı olarak görmektedir. Bilgi teknolojisi dalındaki işbirliğine gelirsek, Kazakistan'da çalışan Hindistanlı bilgi teknolojisi firmalarının faaliyetlerinin temel yönleri araştırılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ticaret, İhracat, İthalat, Petrol sahası, Nükleer işbirliği.

Introduction

Trade and economic relationship between India and Central Asia States had existed since early ages. Aryans and Turks, infiltrated from Central Asia to India, has greatly influenced to development of Indian civilization. Great Silk Road passed through Central Asia including Kazakhstan which related China and India with Europe and Middle East. Buddha religion penetrated through Great Silk Road from India to Central Asia and Sufism to India from Central Asia. But, during later time by different reasons interaction between them has been decreased.

Currently, lack of common border between India and Central Asia States, locked position from the Sea, lack of the land routes, and instability in Afghanistan, poor India-Pakistan relations are major obstacles in widening tighter cooperation between India and Kazakhstan. Nevertheless, India and Kazakhstan greatly supports Cooperation in trade, oil and gas, nuclear and information technology.

Trade

Trade and Economic cooperation between the two states began still in 1992 when during official visit of President of Kazakhstan N.A. Nazarbaev were signed agreements: Agreement on Trade-Economic Cooperation and Agreement between State Bank of India and Foreign Economic Bank of Kazakhstan. India granted Kazakhstan credit in 10 mln doll. and during visit of Vice-President of India K.

Narayanan was founded India-Kazakhstan Interstate Commission on Trade-Economic Cooperation. The goal of Commission is in establishing and promoting of development of Social and Economic relations between the two countries. In each cluster Interstate Commission is founding joint working groups. Particularly, there were founded a sub-committee on Science and Technology, Joint Working Group on Information Technology, Oil and Gas, Military and Technique Cooperation, Solar Energy, Nuclear Energy [1]. Currently, more than 30 Indian firms have opened its offices in Kazakhstan. At the same time, 9 joint works function with Indian participation [2].

Since that time, Trade between the two States have dynamically been growing in being reached 188.74 US\$ million in 2008 in which exports contained at 111.91 US\$ million and imports 76.83 US\$ million.

Table 1

Exports from India to Kazakhstan in 2002-2008 in US\$ million [3]

2002-03	2003-04	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08
46.88	74.84	81.42	90.86	83.27	111.91

Table 2

Imports from Kazakhstan to India in 2002-2008 in US\$ million [4]

2002-03	2003-04	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08
12.73	9.26	15.39	26.3	88.13	76.83

Kazakhstan exports contain: hydrocarbon raw materials, black metals, uranium, chemical products, salt, sulphur, lime, cement, leather. Indian exports consist of: machines, equipment, instruments and metal wares (20.5% of total exports), oil products (17.5%), chemical and pharmaceutical produces (14.5%), jewelers (13.5%), and agrarian goods (tea, spice, tobaccos), textile products, high tech production, plastic products, handicrafts.

Nevertheless, Kazakhstan's share in foreign balance of India is less then 1%. The causes of poor economic relations is as follows: lack of direct routes, lack of development of financial mechanism for stimulating Trade and Investment (currently, in Kazakhstan Punjab National Bank functions which are being used by privates, basically; from Kazakhstan banks BankTuranAlem has just implicated into Indian financial market) and lack of valuable information interaction between the two States on the level of business association.

Kazakhstan-India Oil and Gas Cooperation

India is one of the largest world oil and gas consumers. India consumes 129 million tons of oil per year but produces only 37.3 million tons. Oil reserves in India are 725 million tons. Gas reserves are 1074 billion cub meters [5]. Moreover, oil and gas consumption is growing fast.

India is presented in Kazakhstan by national company ONGC Videsh Limited which have been accepted for accumulating share in Alibekmola (15%) and Kurmangazi (10%) deposits but its mastering seemed to be unprofitable. In 2004 Kazakhstan granted India for mastering two fields on Caspian Sea – “Mahambet” and “Satpaev”. In the February of 2005 during 5th meeting Kazakhstan-India Intra-Government Commission on Trade and Economic, Science and Technology, Industry and Cultural Cooperation between Kazakh National Company “KazMunayGas” and ONGC Videsh Limited was signed Memorandum of Understanding. According to memorandum “Satpaev” deposit has been appointed as most prospect for further common operation. But, negotiations have been ended only by January of 2009, which was resulted Agreement on common mastering “Satpaev” share. India have been extended 25-30% share in common activity [6].

Difficulties in mastering oil and gas deposits in Kazakhstan consists of: late implication in oil and gas market of Kazakhstan; competition from USA, Chinese companies; preference from Kazakhstan side to Strategic Partners in face of Russia and China; lack of common border, as land as sea between two states. For example, India yielded to Chinese National Company share in 2005, although India granted more than Chinese side.

Moreover, Indian company Gas Authority of India Ltd. (GAIL) intends to invest in building Oil and Chemical plant with Indian Oil Corporation in Kazakhstan by cost of 1.3 US\$ billion. [7]

Prospects of Nuclear Cooperation

Another priority direction of Energy Cooperation is Nuclear. At present, Nuclear industry in India is growing fast. The growth of Nuclear industry is 8.3% per year. In 2020 India will intend to build 24 nuclear power stations which have been increasing consumption in uranium. Kazakhstan is the largest producer of uranium. Its production is 15 thousand tons per year.

So, important emphasis assumes India-Kazakhstan Civil Nuclear Energy Cooperation. Currently, Kazakhstan National Company KazAtomProm and Nuclear Energy Corporation of India are developing Agreement in using civil nuclear energy [8]. Thus, there is a big potential for cooperation in future.

Information Technology Cooperation

In the meeting of interstate commission, conducted in Astana in February of 2005, were discussed the subjects of Cooperation in oil and gas, oil chemics,

information technology, nuclear technology, textile industry, pharmaceuticals, tourism and cosmic investigations.

Information technology is priority direction in India development. In the strategy of India 2020 the development of Energy is presented as the priority direction of Indian Economy growth on middle- and long-term prospects, equally with: energy, defense-industry complex, aero cosmic sector, aviabuilding, telecommunication [9].

In 2005 on the base of Al Farabi Kazakh National University with participation of NIIT which is leading IT-company Kazakhstan-India Centre of Information Technology began its work. In July of 2005 ICICI Bank opened its representatives in Almaty. It has greatly widened IT-company activity which has won some of the tenders in giving its service to the large Kazakhstan Banks as well as “BankTuranAlem”, “Temirbank” and “ValyutTransitBank” [10].

Moreover, India grants IT education to the Kazakhstan citizens through ITEC program.

Conclusion

Thus, India-Kazakhstan economic cooperation is developing fast. But, lack of common border and locked location of Kazakhstan from the Sea, lack development of infrastructure don't allow to grow faster. India can not reach Central Asia including Kazakhstan. Nevertheless, there is a great potential for cooperation in future. Projects are being created in building routes. These are “North-South”, going via Iran to Central Asia after to Russia and Europe, gas pipeline TAPI with possible implication of Kazakhstan, Trans Afghanistan oil pipeline, oil pipeline Kazakhstan-China-Pakistan-India which creation will increase Economic Cooperation between the two States.

REFERENCES

1. (Bayzakova, K. Santanam, K., Dwiwedi, R 2007:43). Kazakhstan and India: Prospects of International and Regional Cooperation. Almaty-Delhi.
2. (Bayzakova, K. Santanam, K., Dwiwedi, R 2007:47). Kazakhstan and India: Prospects of International and Regional Cooperation. Almaty-Delhi.
3. Statistics of the Foreign Trade of India, by Countries and Commodities. Vol. 1 (Exports). Vol. 2 (Imports). Statistical Database as available on website, <http://commerce.nic.in>.
4. Ibid.
5. (Singh, Bhupendra Dec. 2009:521). Ensuring India's Energy Security // World Focus. Vol. 30.
6. Joint Declaration on Strategic Partnership between Republic of India and Republic of Kazakhstan // Kazinform. 24.01.2009.

7. Kaukenov A. Kazakhstan and India: New Era of Economic Cooperation // 07.04.2009.
8. (Rahmatullina, G. 2009: 14) Prospects of Kazakhstan and India Energy Cooperation // Analytic, No 2.
9. Materials of International Economic Forum: “Russia and India: Strategic Partnership in XXI century”.
10. Bayzakova, K. Santanam, K., Dwiwedi, R 2007:49). Kazakhstan and India: Prospects of International and Regional Cooperation. Almaty-Delhi.

NASRETTİN HOCA FIKRALARINDA İNSAN İLİŞKİLERİ VE EMPATİ

HUMAN RELATIONS IN NASREDDIN HODJA JOKES AND EMPHATY

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ЛЮДЬМИ И СОПЕРЕЖИВАНИЕ В АНЕКДОТАХ ХОДЖИ НАСРЕТДИНА

Yrd. Doç. Dr. Nevin AKKAYA*

Özet

Nasrettin Hoca, bilgeliğiyle Anadolu insanının gönlünü fethetmiş, Türk kültürünün âbide şahsiyetlerinden biridir. Fıkralarıyla 13. yüzyıldan günümüze değin sesini daha canlı, daha geniş bir coğrafyada duyuran Türk filozofudur. Onun yaşamıyla ilgili bilgiler, halkın Hoca'ya olan sevgisi yüzünden, söylentilerle karışmış, zaman zaman olağanüstü nitelikler kazanmıştır. Hoca'yla ilgili mizahi öğelerin odağı sevgi, övgü, yergi, alaya almadır. O bunları söylerken bilgin, bilmezden gelen, açık göz, uysal, vurdumduymaz, utangaç, kurnaz, korkak, şaşkın gibi çelişik niteliklere bürünür. Hoca, daima insanlarla iletişim halindedir. O, insanlarla iletişim kurarken bazen yetişkin kimliğiyle, bazen çocuk kimliğiyle, bazen de ana baba kimliğiyle davranır. Bu iletişimde, mutlaka ders veren bir son dikkatimizi çeker. Bu çalışmada, Nasrettin Hoca'nın fıkralarındaki "Hoca ile insan ilişkileri ve empati" konusu incelenmiştir. Bu ilişkilerin belirgin olarak yaşandığı fıkralar seçilmiştir. Sonuç olarak Nasrettin Hoca, bu üç rolü, dengeli bir şekilde kullanabilen, insanlarla sağlıklı empati kurma gücüne sahip, hoşgörülü ve insan sever kimliğiyle günümüze değin sevilen sayılan Türk bilgesi olmayı hak etmiştir.

Anahtar kelimeler: Nasrettin Hoca, Toplumsal İlişkiler, Empati

Abstract

Nasrettin Hodja, who conquered the hearts of wisdom of the people of Anatolia, the Turkish culture is one of the monumental figure. His jokes are announcing from 13. century up to now the sound more lively, the Turkish

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi/TÜRKİYE

philosopher in wider geography. Information about his life, because of people's love Hodja, rumors mixed up from time to time have gained extraordinary qualities. Hodja's humorous elements of the focus is love, praise, satire and ridicule. He said these scholars, ignorant, shrewd, placid, impassive, shy, sly, cowardly, confused take on such contradictory qualities. Hodja always is in contact with people. When he is communicating with people, he behaves sometimes adult identity, sometimes the identity of children, and sometimes treats the identity of parents

In this communication , it must be the end which teaching course to attract attention.

In this study, Nasreddin Hodja, paragraphs "Hodja and empathy with the human relations" are studied. It were selected these relationships are experiencing significant clauses as.

As a result, Nasreddin Hodja, uses in a balanced manner the three identity and he communicates effectively with people, tolerant and humanist. So he mentioned this to the present day and is regarded as a popular philosopher of Turks.

Key words: Nasrettin Hodja, Community Relations, Empathy

1.Giriş

Nasrettin Hoca, bilgeliğiyle Anadolu insanının gönlünü fethetmiş, Türk kültürünün âbide şahsiyetlerinden biridir. Fıkralarıyla 13. yüzyıldan günümüze değin sesini daha canlı, daha geniş bir coğrafyada duyuran bir Türk filozofudur. Araştırmalara göre, Nasrettin Hoca; 13. yüzyıl başlarında – Hicrî: 605/ Miladî: 1208- Es-kişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Hortu köyünde doğmuştur. Hoca'nın nerede doğduğuna dair en kalıcı yanıtı veren kaynaklardan biri Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'dir. "Arşiv vesikalarına göre Nasrettin Hoca" adlı yazıda Evliya Çelebi'nin "Akşehir ulema ve sulehası, ayan ve sipahisi libası fakire giyerler. Muhteşem adamları vardır. Cümle tüccar ehli hizmet, ehli sanat, garip dost adamlarıdır. Evvela şehrin canibi kulesi haricindeki hıyaben içre ulema-i din, simürği ehli yakın elmevli Hazreti Eş Şeyh Hoca Nasrettin medfundur. Kendisi Akşehirlidir" "Nasrettin Hoca'nın adının geçtiği en eski belge Ebu'l- Hayr-i Rûmî'nin Sarı- Saltuk menkabelerini anlatan, yayınlanmamış "Saltuknâme"sidir. Bu eser 1480'de yazılmıştır(Boratav,1996:9).Yazara göre; Nasrettin Akşehir'de ölmüş Seyid Mahmûd Hayrânî'nin bir dervişidir ve yine şeyhin müritlerinden olan Sarı Saltuk'la Nasrettin'in karşılaşmaları anlatılır.

Bu karşılaşmalarda Nasrettin Hoca'nın bilge kişiliği dile getirilir. Aradan geçen yüzyıllarla Türk mizah geleneği Nasrettin Hoca'ya farklı nitelikler de yakıştırmıştır. Doğaüstü güçlere sahip olması, karşısındakinin düşüncelerini keşfetme yeteneği, görünüşte kaba saba ve alaycı sözlerinin olması fakat ardında derin anlamlar içermesi, bilgelik, keramet sahibi olma, ermiş bir kişiliğe sahip olma gibi... Nasrettin Hoca'nın yaşamöyküsünde Akşehir'den sonra Sivrihisar ikinci sırayı

alır(age,1:16). Nasrettin Hoca'nın gerçek kişiliği üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Onun fıkralarında ve çeşitli belgelerde Timurleng'in Anadolu'yu ele geçirdiği dönemde 13. yüzyılda yaşamış olma olasılığını düşündürüyor. Son yıllarda yapılan araştırmalar farklı katkılar ve yorumlar getirmiştir. İsmail Hami Danişment, ad benzerliğine dayandırarak, onun asıl adı, Yavlak Arslanoğlu olan, müstevfi (maliye müfettişi) Nâsır- ed dîn adında tarihsel bir kişilik olduğunu belirtir. İbrahim Hakkı Konyalı ise, “Nasrettin Hoca'nın Şehri” adlı eserinde İsmail Hami Danişment'in görüşünü reddederek, Hoca'nın vatanının Sivrihisar olduğunu belirtir. Fatih Sultan Mehmed'in çağdaşı olan Hızır Bey'in Sivrihisar kadısı olan babası, Sivrihisarlı ve Nasrettin Hoca soyundandır. İstanbul'un fethinden sonra, bu şehirde kadılık ve müderrislik yapmıştır.

Boratav(1996)'a göre, Nasrettin Hoca'nın yaşadığı yer, çok kesin olmamakla birlikte Sivrihisar yönünde ağırlık kazanmaktadır. “ Gerçekten de elle tutulur birçok olgu, sivrilmiş ün kazanmış kişilerin belli bir yere kendi damgalarını vurduklarını göstermiştir. Nasrettin Hoca, Türk milletinin yetiştirdiği önemli bir şahsiyettir. Türk halk kültürünün önemli bir şahidi ve anlatıcısı olan Hoca Nasrettin aynı zamanda insani duyguları barındıran, tüm bu duyguların içinde bazen kendiyi hesaplaşan, kimi zaman adil kimi zaman çıkarlarını muhafaza eden ama bizi ve dünya insanlarını temsil eden önemli bir karakterdir. Onun yaşamıyla ilgili bilgiler, halkın Hoca'ya olan sevgisi yüzünden, söylentilerle karışmış, zaman zaman olağanüstü nitelikler kazanmıştır. Bu söylentiler arasında, onun Selçuklu sultanlarıyla tanıştığı, Mevlânâ Celâleddîn ile yakınlık kurduğu, kendisinden en az yetmiş yıl sonra yaşayan Timur'la konuştuğu, aynı zamanda birkaç yerde birden görüldüğü bile vardır.

Nasrettin Hoca'nın değeri, yaşadığı olaylarla değil, gerek kendisinin, gerek halkın onun ağzından söylediği gülmecelerdeki anlam, yergi ve alay öğelerinin inceliğiyle ölçülür. Nasrettin Hoca fıkralarının nüktesi birer insanlık komedisi oluşlarındadır. Bunlar, beşeri kusurlarla içtimai çarpıklıkların keskin birer sağduyu ile yapılmış parlak hicivleridir. Halk bu fıkralarda kendi hâline güler. Daha doğrusu, kendi hâli üzerinde düşünme fırsatı bulur. Söz, ancak aslında tuhaf olan beşerî zafırlarla, cemiyet eğriliklerinin teshirinde son perde inerken, neticeyi hülâsa etmeye yarar(Siyavuşgil,1959:384). Bu fıkraların birçoğunda toplum yaşamında vicdanı ve kendisi arasında çelişen insanı, bu insanın düştüğü bî-çâre halleri tasvir edilmektedir.

Bugün ona ait olduğu kabul edilen fıkraların çoğu incelendiğinde o, belli bir dönemin değil Anadolu halkının yaşama biçimini, güldürü ögesini, alay ve eğlenme türünü, övgü ve yergi becerisini dile getirmiştir. Onunla ilgili mizahi öğelerin odağı sevgi, övgü, yergi, alaya almadır. O, bunları söylerken bilgin, bilmezden gelen, açık göz, uysal, vurdumduymaz, utangaç, atak, şaşkın, kurnaz, korkak, atıl-gan gibi çelişik niteliklere bürünür. Özellikle karşısındakinin durumuyla çelişki içinde bulunma, gülmecelerinin temel ögesidir. Bu öğeler Anadolu insanının, belli olaylar karşısındaki tutumunu, tepkilerini, davranışlarını yansıtan, düşünce ürünlerini oluşturur. Tanık olduğu olaylar genellikle, halk arasında geçer. Hoca soyluların, yüksek saray çevresinde bulunanların aralarına ya çok seyrek girer ya da hiç

girmez. Sözgeleşî onun tanıştığı söylenen Selçuklu sultanlarıyla ilgili gülmeçesi yoktur.

Yüzyıllar öncesinden günümüze değin Nasrettin Hoca fıkraları sözlü gelenekten derlenip kuşaktan kuşağa aktarılarak onun kişiliğı, fıkralarının özellikleri, fıkralarındaki anlamlar üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Nasrettin Hoca Fıkralarının 250 tanesi üzerine araştırmalar yapan Prof. Dr. Fikret Türkmen bunları Fowler çizelgesine yerleştirerek, fıkraların çeşit, motif- amaç, metod - araç ve dinleyici yönlerinden incelemesini gerçekleştirmiştir. 250 fıkranın 81 tanesinde hareket komiğı unsurları hâkimken, 150'den fazla fıkrada zekâ ve kelime oyunları, çeşitli edebî sanatlarla dayanma görölür (Türkmen,1996: 361).

Nasrettin Hoca fıkralarındaki eğitim mesajlarını inceleyen bir başka araştırma da bu fıkraların, %35'inin eğitici yönü bulunduğı vurgulanmıştır(Tor,1999:355). Fıkralarda gülmece unsuru eğitim amaçlı, insan ilişkilerinde hak, adalet, kendini bilme gibi konularda hem bireysel hem toplumsal yaşamı düzenlemeye yöneliktir. Nasrettin Hoca fıkralarını eğitim mesajları yönüyle değerlendirdiğimize,

- a) Hayata ve geleceğı ümitle bakma,
- b) Özeleştiri yapabilme,
- c) Herkese karşı hoşgörölü davranma,
- ç) Bir işe başlarken ve işi yaparken tedbirli olma,
- d) Kötü alışkanlıklardan uzak durma,
- e) İnsanların dış görönüşüne önem vermeme,
- f) Aile kurma ve bunu yaşatma,

gibi hususlarla karşılaşırız ki bunlar zaten eğitimin de hedefleri arasındadır. (Özbay, 2010:185)

Hemen her fıkrasında insan ilişkilerine yönelik esprilere rastlamak mümkündür. Fıkralarında hemen her kesimden insanlarla iletişim halindedir.??? Bu iletişimde mutlaka ders verici bir nitelik dikkatimizi çeker. Nasrettin Hoca fıkraları, iletişim açısından değerlendirildiğinde, Hoca'nın insanlarla kurduğı iletişim, yetişkin kimliğıyle kurulan iletişime örnektir. Sözelimi, Hoca pazara giderken çocuklar Hoca'dan düdük isterler; ama çocuklardan bir düdüğün parasını da verir. Dönüşte sadece parasını veren çocuğı düdük alınmıştır. Hoca'nın çocuklara verdiği ileti açıktır. Çocuklara çocukça yanıtlar vermez, onları oyalamaz, hayatın gerçekleşiyle örtüşen bir yanıt verir: "Parayı veren düdüğü çalar."

2. Tartışma

Nasrettin Hoca'nın tarihsel kimliğı üzerine yapılan araştırmalar, olasılıklarla doludur. Önemli olan Hoca'nın tarihsel kimliğinden çok halkın düş gücünün ortaya çıkardığı ve aynı halkın yaratıcılığını, yaşam biçimini değışik oranlarda aksettiren fıkraların halkı anlamak ve çözümlemek adına araştırmacılara verdiği kaynaktır. Hoca'nın fıkralarında kişi kadrosunun zenginliğı dikkat çekicidir. Bu kişiler genellikle gerçek yaşamda rastlanabilecek sıradan doğıal insanlardır. Fıkraları çekici kılan ve her yüzyılda geçerli hale getiren ve geniş coğrafyaya yayılmasını sağılayan da bu özelliklerdir.

Nasrettin Hoca fıkraları, kişi kadrosu bakımından toplumun her kesiminden insanı anlatmaktadır. Köylü, tüccar, kadı, çiftçi, kadın, çocuk, aile üyeleri vs. kişiler toplumda her an karşımıza çıkabilecek niteliktedir. Bunun yanı sıra zaman zaman tarihsel kişilere de rastlanmaktadır.

Nasrettin Hoca bu kişilerle sağlıklı empati kurma gücüne sahip bir insandır. Empati, “duygusal olarak kendimizi başkalarının yerine koymak, olaylara onlar açısından bakabilmek ve onlar gibi düşünebilmek demektir (Dökmen, 1998: 135). Bu durum psikolojide insanın kendisini başkası yerine koyması, başka bir insanın yaşadıklarına onların açısından bakabilmek durumudur. Nasrettin Hoca da empati kurar, kendisi olsa ne yapardı? Bu soruyu düşünür ve diğer insanlara da ona göre davranır. Zaman zaman haksızlığa uğrayan hoca bazen de haksızlığa uğradığını bile bile bu duruma göz yumar. Çünkü kendisinin de bu konuda yaşam deneyimi vardır. İç muhasebesi sonunda kendi aklınca adaleti sağlar.

“Nasrettin Hoca li- maslahatin Bursa’ya gelir. Çarşıda bir çuha şalvarı, on beş liraya pazarlık eder, sardırır. Parasını verip gideceği sırada kendi şalvarının pek eski olmadığını, onun yerine hafif bir cübbe almasının daha münasip olacağını düşünür. Dükkâncıya, “Şalvar alacaktım ammâ vaz geçtim. Onun yerine bana on beş akçelik cübbe ver.” der. Dükkâncı, “Pek a’lâ” deyip Hoca’ya göre bir cüppe çıkarır, verir. Hoca alıp giderken dükkâncı, “Hoca Efendi, para vermedin.” der. Hoca, “Acâyip, onun yerine şalvarı bıraktım yâ!” deyip, dükkâncı, “Cânım Efendim, şalvara para vermedin idi ki...” deyince Hoca azim bir eser-i hayret gösterip, “Fesühânallah, bu Bursalılar ne tuhaf adamlardır. Şalvarı almadım ki para vereyim!” demiştir (Arslan ve ark, 1996: 136)”.

Hoca, bu fıkrada işin içinden sıyrılmış mıdır, bilinmez; ancak hesapta hata yapmadığı ve dükkân sahibini haksız çıkardığı aşikârdır. Zaman zaman söz oyunları ile çıkarını gözetken Hoca, kendisini bildiğinden olsa gerek toplumsal ilişkilerinde ve uğradığı haksızlıklarda fedakârlık eder.

“Hoca Nasrettin merhûm bir hammala yük yükledip yolda giderken hammâlî kaybeder. Arar bulamaz. Aradan on gün geçer. Birkaç ahabîıyla giderken birisi, “İşte senin aradığın hammâl.” deyince Hoca sıvışır. Tekrâr buluşduklarında, “Hammâlî ele geçirdiğin halde niye herîfi yakalamadın da kaçdın?” demeleriyle Hoca cevâben, “Nasıl kaçmayayım, ben hammâlî kaybedeli tam on gün oldu. Hammâl beni tutar da ‘On gündür yükünü taşıyorum, yevmiyyemi isterim.’ diyerek on günlük ücret talep ederse ne yaparım?” demiştir (Arslan ve ark, 1996: 85)”.

Yukarıdaki fıkrada kendisini hammal yerine koymuş olmalıdır. Böyle bir durumla karşılaşsa işin içinden kolaylıkla sıyrılacağını bilen akıllı Hoca, iç hesaplaşmaya gitmiştir. Düşününce kendisini haksız çıkartmış, böylece belki vicdân borcunu ödemiş, içini rahatlatmıştır.

“Birgün Hoca mollaları arkasında olduğu hâlde câmi-i şerife derse giderken merkebine ters biner. Mollalar, “Hoca Efendi,, niçin böyle ters binip, rahatsız oluyorsun?” dediklerinde Efendi cevâben, “Eğer doğru binsem siz benim arkamda kalacaksınız, siz önde gidecek olsanız sizin arkanız benim önüme düşecek. İmdi, böylece binmek evladır.” demiş (Arslan ve ark, 1996: 66).”

İnsan ilişkilerinde samimiyetin yeri ve önemi büyüktür. Konuşurken içtenlikle muhatabın gözüne bakmak, sözlerin inandırıcılığını ve etkisini arttırır. Birine sırt çevirmek, onunla iletişimden kaçınmak anlamına gelir. “Hoca’nın konumu ve misyonu gereği daima lider vasfıyla önde gitmesini iyi değerlendirmek gerekmektedir; ayrıca iletişimde yüz yüze olmanın önemi de etkili bir biçimde verilmiştir. 21. yüzyılda yeni öğrenme- öğretme yaklaşımlarında etkin öğrenmenin temel koşullarından birisi, öğrencilerin yüz yüze olacak biçimde oturtulmasıdır. Nasrettin Hoca fıkralarıyla 13. yüzyılda özellikle bu davranışın üzerinde önemle durmuştur.

Bir başka fıkra da, “Hoca’nın ünü her tarafa yayılmış, keramet sahibidir diye şöhret bulmuştur. Bir yaz günü yolu bir köye düşer. Köy konağı önünde gölgelenen köylüler Hoca’yı görünce onu hürmetle selamlarlar, ikramlarda bulunurlar. Bir ara köylüler “Hocam duyduk ki sen keramet sahibiymişsin, bize bir keramet gösterse-ne” derler. Hoca da “şu ayranı bitireyim hemen göstereyim ama burada olmaz “der. Ayran biter, Hoca ayağa kalkar, hadi düşün peşime diyerek, köyün dışına doğru yürür. Köy çıkışında büyük bir çınar ağacının önünde durur, köylüler de onunla birlikte heyecanla dururlar. Hava sıcak, bungundur, yaprak bile kımıldamaz. Hoca, ağaca doğru uzunca bakar ve “Hey ağaç bana doğru gel bakalım.” der. Ağaçtan bir hareket olmaz tabii. Yine sesini biraz daha yükselterek, “Hey çınar bana doğru yavaş yavaş gel bakalım.” der. Ağacın yaprakları bile kımıldamaz. Hoca hiç tereddüt göstermeden ağaca doru yürür ve altına oturur. Ahali şaşkınlık içinde, Aaa Hoca bu ne iştir? Bizi buraya kadar getirdin ama bak işte ağaç gelmedi, keramet falan gösteremedin, derler. Hoca da, bizde gurur, kibir yok, ağaç gelmezse biz gideriz (Taner, 1996:63) der.

Bu davranışıyla Hoca’nın verdiği bireysel ve toplumsal mesaj şudur:

1. İnsanlar arasında ilişkiler bozulunca durumun düzeltilmesi için herkes ilk adımı ve özrü karşısından bekler. Bazen bekleyiş o denli uzun sürer ki iş işten geçmiş olur.

2. Genellikle haklı durumda olan kişi kendi doğallığı içinde karşısındaki kişiden iyi niyet davranışı bekler. Ancak haksızlık yapan kişi de suçluluk psikolojisiyle adım atmaktan imtina edebilir.

3. Bireylerin oluşturduğu küçük topluluklar ve daha büyük topluluklar(mesela köyler ve aşiretler) arasında sudan nedenlerle süren husumetler dikkat çekicidir. Burada âkil kişilerin önderliği gerekir.

Gerek kişiler gerekse topluluklar arasında olsun, söz konusu olan bir iletişim-sizliği gidermek için her zaman ilk hareketi karşı taraftan beklemek yanlıştır. Bu gibi durumlarda gurura, kibre kapılmadan adım atmak, yaşanacak muhtemel pek çok olumsuzluğu engelleyecektir. İşte asıl keramet ağacın size gelmesini beklemeden, ağaca gidebilmektir.

Bir başka fıkra da, “Hoca, genç olmalarına rağmen dilenen insanlar görür, onları epeyce inceler. Dilenciler kördür, bu durumlarından dolayı epey yardım görürler. Fakat bir türlü doymak bilmezler.

Hoca, dilencilerin yanına yaklaşır. Cebinden para kesesini çıkarıp, şakırdatır. Sonra da dilencilere:

- Alın bu paraları aranızda bölüşün, diyerek yanlarından uzaklaşır. Az ileriden adamları gözlemeye başlar. Kör dilenciler, para kesesinin içlerinden birine verildiğini sanarak parayı kapmak için birbirlerinin ellerine saldırırlar.

- Kese sende!

-Yok bende sende! gibi tartışmalar arasında birbirlerine düşerler. Bu aç gözlü dilenciler, birbirlerine vurmaya, küfretmeye başlarlar, ama bir türlü keseyi ele geçiremezler.

Hoca bunları gözlerken:

- Hey gidi aç gözlü iki dünya körleri hey! diye söylenirken oradan geçen biri sorar:

- Ne oluyor Hoca? Deyince Hoca:

- Ne olacak, kör doğuşu nedir bilmiyorsan öğren, der(Taner, 1996:49).”

Bu fıkrayı insan ilişkileri açısından değerlendirdiğimizde:

1. Dilenci ile karşısındakilerin tavırları.

2. Dilencinin duygusal istismarı.

3. Dilenciye yardım edenlerin kendini üstün görme ve güçlü hissetme duygusu.

4. Dilencilerin kanaatsizliği.

5. Paylaşımın insanlar arasındaki önemi, muhtaç olan ve olmayanlarda görülen paylaşamama duygusu.

6. İnsan ilişkilerinin sağlıklı yürütmesinde ve adaletin sağlanmasında paylaşmanın önemi.

7. Paylaşımın olmadığı yerde kavganın zuhur etmesi.

8. Birbirlerinin hakkını gasp eden ve hak gözetmeyen insanların olduğu yerde belirsiz kavgaların olacağına dair göstergeler dikkati çekmektedir.

Tüm bu saptamalar, ancak dikkatli okuma sonucu fark edilebilir. Hoca'nın sözlerinde ve hareketlerindeki derin anlam, onu anlamayı gönülden isteyenler için açık bir iletidir. Hoca, bu fıkrasında birbirinin yanında olan ama bu birlikteliği sadece çıkarları için sürdüren insanların düşeceği durumu ifade etmeye çalışmış, bu işte de oldukça başarılı olmuştur. Birlikte huzur içinde yaşamak için, bazı hırslarımızdan arınmamız gerektiği söz konusu edilmiştir.

Hoca'nın bazı fıkralarında, yaşadığı toplumla zaman zaman çatıştığını görürüz. Sözgelimi aşağıdaki fıkra bu çatışmayı gözler önüne sermektedir, ancak sonuca baktığımızda Hoca çatışmadan kaçmaz.

“Bir mes’eleden dolayı köylüsü Hoca’yı kadıya şikâyet eylemeleriyle kadı Hoca’yı celb edip, “ Köylü seni istemiyor, başının çâresine bak!” deyince Hoca, “ Asıl ben köylüyü istemem, varsın onlar hangi cehenneme isterlerse gitsinler. O kadar halk nereye gitse bir köy teşkil edebilirler. Fakat ben bir başıma, şu yaşımdan sonra çiftimi çubuğumu dağıtayım da kendime hangi dağ başında mesken tedârik edeyim.” der (Arslan ve ark, 1996:126).

Görüldüğü gibi hoca yaşadığı çevreyi, küskünlükle terk etmek yerine yetişkin bir insan gibi davranarak kalmayı tercih eder. İnsan ilişkilerinde zaman zaman

çatışma gereklidir. İletişim çatışmalarını yaşamak, kişiyi çeşitli yönlerden geliştirir, zenginleştirir. Yetişkin kimlikle iletişim kuran insanlar, çatışmayı da uygun bir biçimde gidermeyi başarır. Aksi takdirde çatışmasız iletişim de bir çeşit çatışmadır. Zaman zaman Hoca bu çatışmayı da göze alır.

“Birgün Hoca’nın tarlasına bir öküz girer. Hoca eline bir sopa alıp, üzerine hü-cûm edince öküz kaçar. Bir hafta sonra öküzü bir köylü arabaya koşmuş gidiyor-muş. Hoca öküzü görünce hemân bir odun yakalayıp, öküzü urmağa başlar. Köylü, “Bre adam, benim öküzümden ne istersin?” deyince, Hoca, “Sen halt etme, câhil köpek! O kabahatini bilir. (Arslan ve ark, 1996: 66)” demiştir.

Yukarıdaki fıkrada, herkes yaptığı işten sorumludur, düşüncesi hâkimdir. Ceza, işi yapmaya karar veren irade sahibine kesilir.

“Birgün Hoca’nın buzağısını büğerek dutmuş. Öte beri koşarmış. Hoca hemân bir sopa yakalayıp öküzü döğmeğe başlamış. “Hoca şimdi bunu neden dövüyorsun kabahati nedir?” dediklerinde, “ Hep suç bunundur. Bu öğretmemiş olsa dünkü buzağı haşarılığı ne bilsin?” demiş(Arslan ve ark, 1996: 65).”

Yukarıdaki fıkrada, yetismekte olan genç neslin sorumluluğunun yetişkinlerde olduğu anlatılmaktadır. Toplumun üyeleri, eğer geleceğe iyi ve her anlamda donanımlı bireyler yetiştirmek istiyorsa, o bireyleri doğru, dürüst ve faydalı insanlar olarak yetiştirmelidir. Yeni neslin davranışlarının sorumlusu onlar değil, o gençleri yetiştirenlerdir. Babayı eğiten çocuktur, sözünden hareketle büyüklerin küçüklerin iyi yetismeleri için onlara iyi birer örnek olma gerekliliği dikkati çeker. Elbette bir baba iyi bir çocuk yetiştirmek için ona örnek olacağım diye kendisini programlaması gerekir. Küçükler ne görürse onu yapar. Baba-oğul, anne- kız, imam-cemaat ilişkileri bu sözü doğrular niteliktedir.

“Hoca merhûm bağına gayet ufak ağaç fidanları dikermiş. Ahıbbâsından biri görüp, “ Efendi, bu ne vakit büyüyecek ve ne vakit yemiş verecek de siz de yiyeceksiniz?” demekle, Hoca cevâbında, “ Bizden evvel gelenlerin diktikleri ağaç fidanlarının meyvesini şimdi biz yiyoruz. Bunun da meyvesini bizden sonra gelenler yesin.” demiştir(Arslan ve ark, 1996:81).”

İnsanların çoğunda var olan pragmatist anlayış, bencil yaşamayı ve nefsinin isteğine göre hareket etmeyi gerekli kılar. Mevcut değerleri gelecek nesilleri düşünmeden tüketen, kendi rahatı ve menfaati için her durumu fırsat bilen insanların yaşadığı bir dünya ne kadar çekilmez olur. İşte bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak için, gelecek nesillere güzel miraslar bırakmak zorunda olunduğu unutulmamalıdır. Her şeyin hızla tüketildiği bir dünyada geçmişe vefa gösterip, geleceğe sefalı günler bırakmak için Hoca’nın bu anlamlı mesajını doğru okumak gerekmektedir.

Nasrettin Hoca fıkraları sadece güldürme niyetiyle söylenmemiştir. Her fıkra, içinde topluma iletilmek ve kuşaktan kuşağa taşınmak arzusuyla önemli mesajlar içermektedir. Bu fıkralar, özünde toplumun ve fertlerin sıkıntılarını, davranış biçimlerindeki aksaklıkları, toplum ve birey çatışmalarını, mizahî bir üslup dâhilinde anlatmakta, kültürel ve toplumsal mesajlar vererek birey ve toplum eğitiminde önemli bir rol oynamaktadır.

Aşağıdaki iki fıkra karşılıklı olarak incelendiğinde, Hoca'nın kişiye göre hareket ettiği belirginleşmektedir. O, toplumun her kesiminden insanla muhatap olur; ancak her insana aynı muameleyi yapmaz. Özünde iyi ve keramet sahibi Hoca, zaman zaman devrâna uyum sağlar. Hakkını kimsede bırakmaz ve alır.

“Hoca merhûm zevcesinin eğirdiği ipliği pazara götürüp, gaddar esnaflar birçok hîle ve bahane ile Hoca'nın elinden yok bahâsına satın almak isterler. Hoca kendi kendine, “Size mürtekip olduğunuz meslek vâdisinde mukâbele etmek yarar.” diyerek küllükde bulduğu kocaman bir deve başını hânesine getirip ipliği üzerine sarar. Gâyet iri bir yumak husûle gelir. Yine çarşıya gidip diğer tüccârâna gösterir. Birisi yumağa nispetle düşük bir fiyat verirse de Hoca düşünür, darısı çıkınca tam ipliğin bahâsıdır, hemân “Say parasını!” der. Herif, bu kadar iri yumağın bu fiyata verilmesine şüphelenip, “Efendi bu yumak sizin hâne mahsûlü müdür, yoksa başkasının mı? Sakın içinde bir şey olmasın?” deyince Hoca kemâl-i ciddiyetle, “Devenin başı!” der. Müşterî mütma'in olup parasını sayar. Hoca da para ile sıkıntısını def eder. Müşterî dükkanında yumağı çözüp de içinde azîm bir kafa görünce hemân Hoca'yı bulup, “Efendi, bu size yakışır mı, bana yumağın içinde bir şey yok, dedin, beni aldattın.” Deyince Hoca gülerken der ki: “Eğer sen kıymetini bilsen, benim sana verdiğim ders, senin hîle ile kazanacağın birkaç paradan bin kat nâfi' dir. Bir kerre şu bîçare zevcemin göz nûru dökerek vücûda getirdiği ve benim de sevk-i zarûretle satdığım iplik sana helâlinden mikdar-ı کافی kâr getirir. Piyâsayı biliyorum. İkincisi ben sana yalan söylemedim. “Yok, devenin başı!” diye hîleyi aynen i'tiraf eyledim. Sen de o hâliyle satın aldın. Eğer böyle yapmasaydım da değer fiyatını bulmağa inâd edeydim, ya elimde mâlîm olduğu halde nâcâr kaldığım bir zarûret mündefî' olmayacaktı, yâhud ölü bahâsına mâlîmı sizin kucağınıza atıp mağbûn, mel'ûn olduğum halde hâib ve hâsir çekilip gidecektim. Ashâb-ı ilm-ü takvâ hîleye sapmaz. Nâcâr kalmadıkça bu derecesine bile sulûk eylemez. Benim mâlîm, verdiğim parayı çıkarıp hattâ sana da birkaç para kazandırmazsa dünyâ gâ'ib olur, Hoca Nasrettin gâ'ib olmaz. Ben her vakit borcumu te'diye, hîlemi tasfiyeye hâzırım!(Arslan ve ark, 1996:128)”

“Bir sabâh Hoca sarığını sarar sarar bir türlü ucu arkaya gelmez. Bozar sarar, yine gelmez. Cânı sıkılıp sarığı mezâda verir. Bir bîçare müşterî olur. Hoca gizlice müşterînin kulağına, “ Sakın birâder pey verme, sonra üstüne kalır. Nâfile bu sarığın ucu arkaya gelmez.” der(Arslan ve ark, 1996:57)”

Söz konusu iki fıkra, Nasrettin Hoca'nın Türk ticarî hayatını anlattığı, Türk insanının kurnazlıklarını, ticarî eğilimlerini söz konusu ettiği açıkça görülmektedir. Hoca fıkralarında inanç, ticaret çatışması da yaşamaktadır. Tüccarların kurnazlıklarına fırsat vermeyen Hoca, zaman zaman kendisi de kurnazlık yaparak yozlaşan topluma ders niteliğinde cezalar verir. Onun davranışlarına gülerken bir yandan da neler yapılmalı, nelerden uzak durulmalı sorusu, insan zihnini kurcalayan bir nite-lik arz eder.

3. Sonuç

Nasrettin Hoca, insan ilişkilerinde ikiyüzlü değildir, sevdiği ve sevmediği insanlara nasıl davranacağını iyi bilir. Ona saygılı davranmayanlara hoşgörülü ve cömert davranmayı bilir, ancak gerektiğinde onlara gereken dersi vermeyi de bilir.

Kısaca Nasrettin Hoca bir halk bilgesi olarak yeni değer yargıları üretmez. Her insan için geçerli olan değer yargılarının çeşitli ortam ve durumlarda zekice nüktelerle belleklerde iz bırakacak şekilde yinelenmesi görevini üstlenmiştir. Bu nedenle klasik anlamda bir filozof değil, bir halk bilgesidir.

Nasrettin Hoca, kendine özgü kişiliğiyle, kötü insan ilişkileri, eskimiş gelenek-göreneklerle, halka yukardan bakan beyler, halkı sömüren tüccarları yerer, ayıplar, taşlar, gülünç duruma düşürür. Bunun için Hoca; alışılmış anlamı ile kahraman değil, empatik toplumun temsilcisi sayılmayı hak etmiş, bilge bir insandır, bir anababadır, insanları eğitmek amacıyla öğretmen edasıyla eleştiren, hatalı davranışları iğneleyen bir ahlak eğitimcisidir. Hoca; akılcı, fiziksel gerçeği ve sosyal kuralları aklını kullanarak denemeyi seven, bireyselleşmiş bir yetiştirilmiştir. Nasrettin Hoca bir çocuktur, çünkü doğaldır, yaratıcıdır, muziptir. Hoca, bu üç kimliği de yerine ve zamanına göre dengeli bir biçimde kaynaştırmıştır ve fıkralarındaki duygu düşünceler günceldir, geçici değildir. Bu nedenle halk arasında 13.yüzyıldan günümüze kadar fıkralarıyla halkın gönlünde taht kurmuştur.

KAYNAKÇA

Arslan ve M. Paçacıoğlu, B., (1996), Letâ'if-İ Hoca Nasrettin, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas.

Boratav, P. N., (1996), Pertev Naili Boratav Nasrettin Hoca, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Ankara.

Dökmen, Ü., (1998), İletişim Çatışmaları Ve Empati, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Emet, E., Nasrettin Hoca Uygurca- Türkçe, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

Güleç, İ., Nasrettin Hoca Fıkralarına Farklı Bir Yaklaşım Iı (1) www.usdusunveotesi.net.

Karadağ, M., (1999), Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri, Ürün Yayınevi, Ankara.

Koz, M., S., (1996), Nasrettin Hoca'ya Armağan, Oğlak Yayıncılık Ve Reklamcılık, İstanbul.

Kurgan, Ş., (1983), Yaşayan Türkçemizde Nasrettin Hoca, Şükrü Elçin Armağanı, Ankara.

Oğuz, Ö. ve diğerleri, (2004), Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Ofset Matbaa, Ankara.

Özbay, M., (2010), Türkçe Öğretimi Yazıları, Öncü Kitap, Ankara.

Sakaoğlu, S., (1992), Türk Fıkraları Ve Nasrettin Hoca, Konya.

Taner, N., (1996), Nasrettin Hoca Fıkraları, Ortipa Yayıncılık, İstanbul.

Tor, N., (1996), Nasrettin Hoca Fıkralarındaki Eğitim Mesajları, (I.M.N.H.S.B.).

Türkmen, F., (1996), Nasrettin Hoca Fıkralarındaki Söz Ve Hareket Komiği, I. Milletlerarası Nasrettin Hoca Sempozyum Bildirileri, (I.M.N.H.S.B.).

Yardımcı, M., (2004), Halk Edebiyatında Nesir, Ürün Yayınları, Ankara.

INVESTIGATION SYSTEM OF THE CENTRAL LIBRARY AND “RFID” TECHNOLOGY OF THE TABRIZ UNIVERSITY

TEBRİZ ÜNİVERSİTESİ’NİN MERKEZ KÜTÜPHANESİNİN “RFİD” ARAŞTIRMA TEKNOLOJİSİ

ПОИСКОВАЯ СИСТЕМА И РФИД ТЕХНОЛОГИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ ТЕБРИЗКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Nasrin Mitra DADASHI*

Abstract

This article is about information retrieval system and RFID technology in the Central Libraries’ University of Tabriz. Also in article is studied the general characteristic of the “Pars Azarakhsh” library software.

Key words: retrieval system, RFID technology, Radio Frequency Identification, library software, Central Libraries’ University of Tabriz.

Özet

Makalede; Tebriz Üniversitesinin merkez kütüphanesinin araştırma sisteminin söz edilmekte ve uygulanan RFİD Teknolojisiyle ilgili araştırma yer almaktadır. Ayrıca yazıda; “Pars Azerekş” kütüphane program talimatının genel özellikleri de incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Araştırma sistemi, RFİD teknolojisi, kütüphane program talimatı, Tebriz Üniversitesi merkez kütüphanesi

More important duties have put in front of the library which development quickly of the scientific investigations because it took out having brought to quickening of the information flow last years. For carrying out of these duties lately modern information technologies begun to application in the library and definite works is done in the direction of creation of the electron catalogue. (2,5)

* Bakü Devlet Üniversitesi, Doktora Öğrencisi/AZERBAIJAN

Library tracks reach to very ancient time of the history in the Iranian Islamic Republic. The first library Ahamanilar has found formation in its time from historical (end of the 6-th century beginning of the 5-th century before our era) sources as it's known. This library is named "İstakhrlibrary". Macedonian İsgandar asked to put fire on all books of this library after defeating Iran. Libraries of Mosque libraries, religious school and rich private libraries were exist in the 14-th century in Tabriz and other cities. (2,5)

The second university of the Iran has been making under name of "Azerbaijan university" after university of Tehran in 1946. This university was closed according to definite causes and it began to the work under name of "Tabriz university" again in 1948. 13183 persons student studies in this university at present. 600 persons teacher works in the university, their 50 persons are the professor (1)

New building of the central libraries' university of Tabriz began to the work in the state week in 2008. There are 14000 kv.m territory of this library and 900 persons will be able to settle in reader hall. Reader of this library are the student, teacher and assistant working team of the university of Tabriz. (1)

Library has benefited by libraries on the basis of the developing in the wide form of the software technology from this opportunity and it has begun to use from the computer for soon carrying out of the work of some library sciences and this library are a cause for put in order of the software.(1)

Retrieval systems created specially serve to the purpose of the information research. Such systems keeping of the big capacious information; soon search and retrieval of the requiring information; raising, editing and expelling of the keeping information; taking out etc for usage of the information in the acceptable form being. In 2001 Central libraries'University of Tabriz has implemented computerize on the basis of "Pars Azerakhsh" library software(1,3).

New software was prepared the bibliographic information of the centre of libraries and document the project for spreading in the Internet environment under name of "WinLib 2000" using the environment of strong www and it was implemented the first version in the middle 2000.(1)

"WinLib 2000" language of the software is Borland Delphi. Base information of this software Interbase is 705. Its architecture accept new service Client-Server example accept new service and it have been programmed on the basis of the rendering service. "WinLib 2000" is completely IP Based (internet protocol). It is necessary to benefit from the TCP/IP protocol for the using this program in the net. Majority of the persons which use from the program does not meet with any restriction. (1)

This software have İSO 2709 standard. All information about documents was included to the computer in the primary stage step computerize of the central library of the university of Tabriz. This library used LC classification. (1)

It is possible to create report with the help of this software such as title catalogue cards, subject catalogue cards reader ticket etc. Speed and to get attentively is one of features of this library software. Also is possible to include the private information reader. The membership ticket to be preparing from the information entered in this part. (1)

Different opportunities of the abonoment part consists of in the software:

- 1.Circulation, rezerv and returning documents.
- 2.Checking of situation circulation.
- 3.Specify of the day of to be returning documents on the basis of existing calendar in the library software and etc.(1)

Libraries began using RFID systems to replace their electro-magnetic and bar code systems in the late 1990s. RFID device serves as barcode to the same purpose and unique identification for each object. (4,12)

Radio frequency identification technology enables the tracking and monitoring of physical items by attaching an RFID tag or transponder to an item. Each tag consists of an internal antenna and a computer chip that stores data. When the tag is scanned or interrogated by a reading device equipped with its own antenna, the tag communicates its data wirelessly via radio waves to the reader.

In libraries, RFID applications are used to automate circulation and collection management tasks. Systems developed by RFID vendors can now check in, sort, and deliver items to a designated shelving cart. Tags affixed to books, periodicals, CDs, DVDs, and other library items identify circulating materials, and readers can be incorporated into staff workstations, patron self-check stations, security gates, shelf readers, book drops, and automated sorting systems.(12)

In September 2010, Central libraries' university of Tabriz approved plans to adopt RFID tags to manage its circulating collection. In the library context RFIDs are being marketed as providing a number of benefits which will lead to greater operational efficiency and improvement in service quality such as:

- Patron self-checking, which should reduce the levels of staff required for issue desks.
- Increased patron satisfaction as a consequence of less queuing.
- Improved stock security, as non-issued items will be more readily detected.
- Enhanced patron privacy through self-service and etc.(9,10)

Self-check systems have become very popular with both patrons and staff. RFID self-check systems allow patrons to check-in or check-out several, rather than just one, books at a time. Self-check systems reduce the number of staff needed at the circulation desk.

Security is another aspect of library operations that may be greatly improved with RFID-based security systems. Rather than purchasing additional tags for security, a single tag can be used for identifying items and securing them. As patrons leave the library, the tags are read to ensure that the item has been checked

out. Librarians also report that lost or hidden items are more easily retrieved using the portable readers.(11,12)

RFID technology serves in the libraries in 3 parts: automate circulation, collection management tasks and security. As the cost of RFID tags comes down, more and more libraries are taking a closer look at the technology as a way to save staff time, reduce personnel costs, reduce staff injuries and improve security and inventory control.(6,7)

An RFID system consists of three components: the *tag*, the *reader* and the *application* that makes use of the data the reader reads on the tag. Tag Also known as a *transponder*, the tag consists of an antenna and silicon chip encapsulated in glass or plastic. RFID readers or receivers are composed of a radio frequency module, a control unit and an antenna to interrogate electronic tags via radio frequency (RF) communication. Once the reader reads the tag, the information is passed on to an “application” that makes use of the information.

RFID technology introduces an ethical dilemma for librarians. The technology allows for greatly improved services for patrons especially in the area of self-checkout, it allows for more efficient use of professional staff, and may reduce repetitive stress injuries for library workers. And yet, the technology introduces the threat of hotlisting and tracking library patrons.

RFID technology promises to change our world. It has the capability of making our personal lives and our work lives in the library more convenient. (13,14).

ƏDƏBİYYAT

1. Dadaşı Nasrin M. *Təbriz Universitet Kitabxanasının informasiya axtarış sistemi// Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.*-2009.- №2(25).-S.108-116.

2. İsmayılov X. *Kitabxana-informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti* . - Bakı, 2009 .- 312 s.

3. Kazımova R. *Azərbaycan kitabxanalarında elektron resursların yaradılmasının bəzi məsələləri // Elmi əsərlər.*2008.-№ 9.-S.98-100.

4. RFİD (Radio Frequency Identification) nədir? www.gmg.com.az

5. Rzayeva Z.T. *Müstəqillik şəraitində Respublika Elmi Texniki Kitabxanasında informasiya axtarış sistemlərinin formalaşdırılması// Kitabxanaşünaslıq və informasiya.*2010. No.2.s 75-82.

Eingilish

6. Ayre, Lori bowen.*Position Paper: RFID and Libraries.* (2004). Available from

www.galecia.com/included/docs/position-RFID-permission.pdf

7. Boss, Richard. *Automated Circulation Systems in university libraries of brezil.* Library and Information Science . 1978.Vol. 12. No. 54 .

8. Caldwell-stone Deborah. . *RFID in libraries*. Library Technology Reports. 2010. Chicago: Nov/Dec 2010. Vol 46, Iss.8;p. 38-46
9. Coyle, Karan . *Management of RFID in libraries*. The Journal of Academic Librarianship. 2005. Volume 31, Number 5, pages 486–489
10. Engels,E. *RFID implementation in California Libraries: Costs and benefits*. .2006. Sacramento: California Library Association. Available from www.Cla-net.org/included/docs/IT3.pdf
11. Molnar,D.; Wagner,D.A. *Privacy and security in library RFID: Issues, practices and architectures*. .2004.Available via: www.cs.berkeley.edu/~dmolnar/library.pdf.
- Thornely, Clare; Ferguson, Stuart ; Weckert , John. *The application of RFIDs in libraries: an assessment of technological, management and professional issues*. .2010. International Journal of Information Management. Available from www.elsevier.com/locate/ijinformgt

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ОРЫС ТІЛДЕРІНДЕ САЛЫСТЫРМАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР: ОЛАРДЫ АУДАРУ ТӘСІЛДЕРІ

KAZAK VE RUS DİLLERİNDEKİ KARŞILIKLI İLETİŞİM: ONLARI ÇEVİRME YÖNTEMLERİ

COMPARATIVE RELATIONS IN KAZAKH AND RUSSIAN LANGUAGES: METHODS OF THEIR TRANSLATION

Doçent Bakıt AKBUZAUOVA *

Резюме

В статье рассматриваются виды компаративных предложений в казахском и русском языках и способы их перевода.

Ключевые слова: сравнительная конструкция, агент, референт, основание сравнения, показатель сравнения

Özet

Bu makalede Kazak ve Rus dillerindeki karşılaştırma cümlelerinin çeşitleri ve onları çevirme yöntemleri ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Karşılaştırmalı konstruksiyon, temel karşılaştırma, araştırma göstergesi.

Summary

This article contains researches on comparative sentences and methods of their translation in the Kazakh and Russian languages.

Key words: comparative construction, agent, referent, basis of comparison, index of comparison

* El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Çağdaş Doğu Dilleri Bölümü/KAZAKİSTAN

Салыстыру – гносеологиялық жағынан әмбебап құбылыс, себебі ол барлық тілдерде қолданылады. Осыған сай өзінің тілдік құралдары, грамматикалық көрсеткіштері де бар. Аударма жұмысы нәтижелі болу үшін қазақ және орыс тіліндегі салыстыру және теңеудің жасалу жолдарын, олардың айырмашылығы мен ұқсастықтарын талдап алған дұрыс деп білеміз.

Қазақ және орыс тілінде синтаксистік-құрылымдық тұрғыда салыстырмалық құрылымдар ұштаған болса, семантикалық-құрылымдық жағынан бөліп-жаруға келмейтін тұтас болып келеді. Кейде төрт мүшелі де болады, кейде эллипсистеніп екі мүшелі де болатын кездері бар. Алайда эллипсистеген мүше қалпына оңай келеді, себебі ол тек тілдік үнемге байланысты құбылыс, үшінші мүшенің бар екендігі және нені меңзеп тұрғаны және мағына тұтастығы сөйлем құрылымынан анық сезіледі. *Панасыз балалар үйінің түлегі, алғашқы техникумның ең үздік оқушысы (Алматы ақшамы).* Бұл сөйлемде «үздік» салыстыру негізі, «ең» –салыстыру көрсеткіші, оқушысы – референт немесе салыстырылатын объект; бұл жерде агент немесе салыстыратын объект, тілдің үнемдеу құбылысына байланысты түсіп қалған, себебі ол – техникумның басқа оқушылары. Орыс тілінде де солай: *«Столько воспоминаний обрывалось, как книга, где вырвана, страница в самом захватывающем месте»* толық нұсқасы *«Столько воспоминаний обрывалось, как обрывается книга, где вырвана, страница в самом захватывающем месте»* болады.

Сондай-ақ екі тілде де сөйлемнің референті яғни актуалді мүшесі сөйлемнің соңына келеді. Егер бұл нақты салыстырмалы сөйлем болса және салыстыру осы сөйлемнің негізгі хабарлайтын жаңалығы болған жағдайда. Мысалы, *Дауылдай соққан «Сарыарқа» күйі еліміздің еңсесін көтерді.* (Алматы ақшамы). Бұл сөйлемде салыстыру яғни теңеу бар: агент – Сарыарқа күйі, референт–дауыл, салыстыру негізі – соғу, дай–салыстыру көрсеткіші. Бірақ бұл айтылғандар салыстыру құрылымы бойынша, ал сөйлемге қатысты салыстыру ұштағаны – актуалды емес. Бұл салыстыру – образдылық беру үшін, экспрессияға қызмет етіп тұр. «Сөйлемнің құрылымына да, айтар хабарламасына да нұқсан келмейді, тек көркемдік жетіспейді. Себебі – салыстырмалық құрылым бұл сөйлемде анықтауыштық қызмет атқарып сөйлем субъектісінің образы қызметінде тұр.

Орыс тіл білімінде салыстыру нақты салыстыру және қатыстық (шама бойынша) салыстыру болып жіктеледі. Нақты салыстырудың өзі айырмашылық пен ұқсастықты білдіретін болып бөлінеді де, шама бойынша салыстыру – сапа дәрежесі және әрекет шамасы болып жіктеледі.

Шырай жұрнақтары арқылы жасалған салыстыру қандай да бір заттар мен құбылыстардың бойында болатын қасиет пен сапа деңгейінің шамасын ғана көрсететін тар өрісті нақты салыстыру деген пікір бар. Ал синтаксистік деңгейде жүзеге асатын салыстырулардың болмысты танып білудегі маңызы зор, көркем салыстыруға яғни тропқа жатады деп есептейді (Абсаматов, 49).

Олардың нақты жасалу жолдары мен қазақ тіліне аударылу мәселесіне көшетін болсақ, ол – келесі.

Айырмашылықты білдіре салыстыру орыс тілінде шырай көрсеткіштері – *ее// -ей// -е// -ше* жұрнақтары арқылы келген сын есімдердің қатысуымен жасалады. Мысалы: «Собаки умнее кошек» қазақ тіліне – «Ит мысықтан ақылды» немесе «Ит мысықтан ақылдырақ» болып аударылады. Мағыналық жағынан аударманың екеуі де тең баламалы болғанмен, формалық жағынан бірінші нұсқада шырай көрсеткіші жоқ. Орыс тілі флективті болғандықтан шырай жұрнағы сын есімнің түбіріне жалғанып салыстыру мағынасын береді, салыстырудың агенті мен референті атау тұлғада тұрады. Бұл жердегі агент – салыстырылатын зат немесе құбылыс, референт – салыстыратын зат немесе құбылыс. Ал қазақ тілінде салыстыру референті міндетті түрде шығыс жалғауын қабылдайды да сын есім шырай формасын қабылдамай-ақ атау тұлғада тұра алады. Ал аударма барысында грамматикалық сәйкестікті сақтау үшін – рақ шырай жұрнағын салыстырсақ ол салыстырудың шамасын, дәрежесін көрсетеді. «Ит мысықтан ақылды» немесе «Ит мысықтан ақылдырақ» салыстырма мәнді сөйлемдерінің екіншісінде салыстыру шамасы анық байқалады әрі салыстыру көрсеткішінің аса жоғары еместігін көрсетеді.

Осы салыстыру «чем» шылауы арқылы келген синтаксистік құрылым арқылы даберуге болады. «Собаки умнее чем кошки» құрылымын «Ит мысықтан ақылдырақ» және «Ит мысыққа қарағанда ақылдырақ» деп аударуға болады. Зерттеушілер «чем» арқылы келген конструкцияда референт пен агент атау тұлғада келгендіктен салыстыру мәні солғын, сондықтан бұл сөз салыстыру мәнін күшейту үшін қажет деп есептейді (Ахметжанова).

Қорытынды: орыс тілінде салыстыру көрсеткіші шырай жұрнақтары болса, қазақ тілінде салыстыру көрсеткіші предикат қызметіндегі сын есім және референттің шығыс септікте келуі. Бұл жерде А.М. Щербактың түркі тіліндегі салыстырмалы шырай жұрнақтарының үндіеуропа тіліндегі жұрнақтарының салыстырмалық мәнімен тең емес деген пікірінің дұрыстығына көз жеткіземіз.

«Чем» шылауы салыстыру мәнді күрделі синтаксистік құрылымдарда да қолданылады. Мысалы: «Лететь самолетом быстрее, чем ехать поездом» – «Ұшақпен ұшу поезбен барғаннан жылдам(ырақ)». Мұндай құрылымдар қазақ тіліне жай сөйлем болып аударылады.

Ұқсастықты көрсете салыстыру. 1. Орыс тілінде сөзжасамдық деңгейде – *-чат* жұрнағы арқылы жасалады (коробчатый, скорлупчатый т.б) да қазақ тіліне тектес, пішіндес, іспеттес сөздерінің көмегі арқылы аударылады. Мысалы – қорап пішіндес, қабық тектес. 2.-ему, - ски, - цки, - ьй жұрнақтары арқылы келген (по волчьи, по стариковски) салыстырулар қазақ тіліне – ша/-ше, -дай/-дей жұрнақтары арқылы аударылады (қасқырша, қарттай).

Ұқсастықты білдіретін -оид, -образный, -видный, -подобный, (эллипсоидный, шарообразный, звероподобный) жұрнақтары арқылы келген ұқсатулар қазақ тіліне пішінді, кескінді, тәрізді, тектес т.б. сөздердің тіркесуі арқылы (элипс пішінді, шар тәрізді) болып аударылады.

Ұқсатудың орыс тіліндегі лексикалық амалы «напоинат+вин.п»; «походить (на+вин.п); «казаться+тв.п»; «быть похожим+(на+вин.п); «схожий, сходный +(с+тв.п) т.б., қазақ тіліне табыс.с.+ еске салады, барыс с. +ұқсайды, ұқсас, тәріздес сөздерінің көмегімен аударылады.

3. Морфологиялық әдіс творительный падеждің көмегімен жасалады. Мысалы, «борода лопатой», «шляпа котелком» ұқсату тіркестері, «сақалы күректей», «бөркі (телпегі) қазандай» болып, қазақ тіліне -дай, -дей жұрнақтарының жалғануы арқылы аударылады. Осы тұлғамен келген мына бір сөйлемге назар аударсақ: «Вагоны дрожат и своими неподмазанными колесами *воют волками и кричат совами*» – «Майланбаған дөңгелектері үкідей уілдеп, қасқырша ұлыған вагондар селкілдеп келеді» немесе «Майланбаған дөңгелектері» теңеудің метафораға айналу үдерісі байқалады, көркем шығарма стиліне бір табан жақын. Тв.падеждің негізінен салыстыру емес теңеу жасауға бейімділігін көреміз.

Орыс тіліндегі салыстырмалық құрылымдарда салғастыру негізі «как» шылау сөзі және етістік арқылы келсе, онда ол қазақ тіліне есімше формасы және –дай//–дей шырай формасының жұрнақтары жалғану арқылы жасалады. Мысалы: *Путешествие не показалось ему столь ужасной, как он того ожидал.* (Паус.). *Саяхат ол күткендей аса қорқынышты болмай шықты.* Мысалдың орыс тіліндегі нұсқасында екі субъект, екі предикат бар. Яғни салыстырмалы мәнді құрмалас сөйлем. Ал қазақ тіліне ол жай сөйлем болып аударылады. Бұл жерде «как» салыстыру құрылымымен келген «как он того ожидал» сөйлемі –дай//–дей жұрнағы жалғану арқылы қазақ тіліне үйірлі есімшелі оралым болып қана аударылады, ал «путешествие» сөзінде заттық, жандық ұғым жоқ, абстрактілі мағынада болғандықтан қазақ тілінде «ол оны күткендей» болып аударылмайды эллипсистенеді және әңгіменің саяхат туралы екені сөйлемнің басынан-ақ белгілі болады және іс-әрекет субъектісі ортақ болғандықтан қайталанбайды.

Орыс тілінде сондай-ақ салыстыру мәнді *етістіктер* деп мыналарды қарастырады: а) превзойти, затмить, перещеголять, переплюнуть, утереть кому-либо нос т.б., б) уступить, померкнуть, не выдерживать сравнения с кем или с чем-либо, не годиться в подметки. Мұндай салыстыру мәнді етістіктер қазақ тіліне а) асып түсу, басым түсу, жолға тастау, шаңына ілестірмеу; б) салыстыруға келмеу, маңына жолай алмау, айдалада қалу, жұлығын жамай алмау тәрізді тұрақты тіркестермен аударылады, таңдау контекстің мазмұнына қарай белгілі болады.

Салыстырмалы мәнді *зат есімдер* – стройка века, событие года, вождь всех времен и народов – ғасыр құрылысы, жыл (ғасыр оқиғасы) оқиғасы, ғасырлар мен халықтар көсемі деп қазақ тілінде қолданылып жүр, негізінен

бұл тіркестер орыс тілінен калька әдісімен аударылып, сол күйінде қазақ тіліне сіңіп барады десе де болады. Осы мағынаны беретін үстеулер настоятельнейше рекомендую, строго-настрого, прескверно– мүмкіндігінше ... кеңес беремін, барынша қатал, барынша жағдайсыз (өте нашар) деп аударуға болады деп есептейміз, әрине барлық жағдайда контекстегі қызметіне қарай өзгерістер болуы мүмкін екенін жоққа шығармаймыз.

Сондай-ақ орыс тілінде салыстыру негізін құрайтын синтаксистік «как» және «будто», «словно», «точно», «с» шылаулары арқылы келген құрылымдар екені талас тудырмайды. Бұлардың ішінде «как» нақты салыстыруға, қалғандары модаль мәнді салыстыруға негіз болады.

Орыс тіл білімінде бұлардың өзі салыстырмалық оралым арқылы келген жай сөйлем бе, жоқ салыстырмалы бағыныңқылы құрмалас сөйлем бе деген мәселе төңірегінде ортақ пікірге келе алмауда. Бұл мәселеде салыстыру өрісін зерттеу бойынша жазылған еңбектердегі пікірлер көңілге қонымды. «Иван любит Петра *как дорогого брата*» сөйлемінде салыстырмалы оралым, ал «Сидор уважает Ивана, *как Павел Петра*» салыстырмалы бағыныңқылы құрмалас сөйлем, екі жай сөйлемнің баяндауыштары бірдей болғандықтан бағыныңқы сыңардағы баяндауыш эллипсистеніп тұр деп түсіндіріледі. «Сидор уважает Ивана, *как Петра*» деген сөйлемді де осы топқа жатқызады, мұнда да бастауыш пен баяндауыш түсіріліп айтылғанмен қалпына келтіргенде құрмалас сөйлем шығатын көрінеді (*Мысалдар С. Абсаматовтың еңбегінен алынды*).

Орыс тілінен қазақ тіліне тәржімалағанда бұл күрделі конструкциялардың алғашқысы мен соңғысы жай сөйлем болып аударылады. Себебі орыс тілінде екі субъект пен ортақ предикаты бар сөйлемдер құрмалас болып есептелсе, қазақ тілінде екі субъект соған орай екі предикаттың болуы шарт. Оны мына мысалдардан көруге болады. 1. «Иван Петрді өзінің қымбат бауырындай жақсы көреді» – 2. «Сидор Иванны Петрді сыйлағандай сыйлайды», немесе «Сидор Иванны Петрдей сыйлайды»; 3) Павел Петрді қалай сыйласа, Сидор да Иванны солай сыйлайды» деп аударылады.

Бұл жазғандардан шығатын қорытынды егер салыстыру объектінің сапа белгілеріне қатысты болса онда ол жай сөйлем болып аударылады, ал агент пен референттің әрекеті салыстырылса сөйлемде баяндауыштың алдынан келсе, онда ол құрмалас сөйлем болып аударылады.

Салыстырмалылықтың үлкен бір саласы ол – образды теңеулер. Оларды тұрақты және жай теңеулер деп жіктесек, екі тілде де қалыптасқан жуық мәнді тұрақты теңеулердің бар екеніне көптеген мысалдар дәлел.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ

1. Ахметжанова З. К., Функционально-семантические поля русского и казахского языков. Алма-Ата, «Наука», 1989 г.

2. Левит И.С. «Сложные сравнительные синтаксические конструкции как элемент функционально-семантического поля сравнения». 2005 г.
3. Абсаматов С. «Структурно-семантические особенности синтаксических единиц со значением сравнения». Тамбов, 1997 г.
4. Павлова В.В. «Сравнительные конструкции в структуре простого предложения». Москва, 2005 г.

SOCIAL PARTICIPATION OF FEMALES IN IRAN

İRAN SOSYAL GELİŞİMİNE BAYANLARIN KATILIMI

РОЛЬ ЖЕНЩИН В СОЦИАЛЬНОМ РАЗВИТИИ ИРАНА

Fariba EBRAHİMİ*

Abstract

The aim of this study was to investigate the factors which affect females' social participation in the contemporary society of Iran (Ardabil province). The population of this study included women above 18, in 2010. The participants were chosen by using cluster sampling. The questionnaires were distributed randomly among 409 women. This study was of survey type. The results showed that the mean of civil participation of females was the lowest and the mean of their religious participation was the highest. The order of females' participation level from high to low was: 1- religious participation 2- revolutionary participation 3- cultural-recreational participation 4- local participation 5- supportive participation 6- civil participation. According to the findings, the mean of social participation of females was of relatively low level. Additionally their participations revolved around traditional participation. In this study social participation was a function of activity condition, occupational group, years of service, work experience, and monthly income. Furthermore the level of self-efficacy and self-confidence, political awareness, access to media, and the amount of meeting women's expectations from society were factors which promoted the level of their social participation.

Key words: participation, society, development, females, occupation, group

Özet

Makalede; İran sosyal hayatının ekonomik, kültürel ve sosyal gelişiminde bayanların önemli rolleri, sosyal faaliyetlere katılımı anlatılmaktadır. Bayanların bu katılımının artmasını etkileyen amillerin neler olduğu da incelenmektedir. Bu araştırmada; bayanların sosyal alandaki etkin olma halleri ve onların öğrenim seviyesi,

* Ph D. (Candidate) Baku State University/AZERBAIJAN

gelirleri, iş deneyimleri, siyasi düşünceleri ayrıca onların toplumdan beklentileri ve bu beklentilerin içinde birbiriyle olan ilişkileri de söz konusu edilmektedir.

Anahtar kelimeler: katılım, sosyal toplum, gelişme, bayanlar, grup, meşguliyet

INTRODUCTION

Acquisition of social personality and citizenship depends on participation and stepping beyond the circle of personal and private affairs.. The size of participation and role of women in a country can be referred as one of the indicators of a developed country.

Participation of women in society has direct relationships with social welfare and the increase of per capita income. To the same extent, non- exploitation of females' potential force in cultural, social, economic, and political grounds makes accomplishment of balanced and stable development impossible. From long time ago up to the present time, because of conventions and traditional stereotypes of societies, the roles of females have been limited to motherhood and being wife; and acceptance of occupational responsibility out of home, has been conditioned to simultaneous fulfillment of this responsibility along with the responsibility of house holding(Shah Mansouri.2003:115).

The attitudes of women toward the problems of social participation emanate from the roles and the duties assigned to them as well as the expectations of the society from them. The attitudes of females toward social participation can originate from their social position, education, years of services, experience, and amount of income (Arefi.2004:199). The study of development approaches such as humane development and stable development, without corporate participation of men and women is not only impossible but also participation is considered as one of their principles, tools and goals (Mohammadi.2002:69).

The significance of study: Women have a fundamental role in social, cultural, and economic development of society, and any change for development needs taking their potential and actual energies into consideration. Therefore, the amount of men and women's active participation, and the amount of providing the both genders with service are among the criteria of sustainable development. The active participation of women is essential in any society according to the society's culture. Principally, any developmental program in social, cultural, humanistic, and economic levels should be started from women, because in the majority of third-world countries, women are considered as a particular and very poor group . The women who work hard in and out of home are not new phenomenon. In the underdeveloped countries, in agricultural societies, women not only are obliged to manage the home and family, but also work several hours in the farms .

Concepts and Variables under study: Among the most important factors affecting the social participation of women, we can point to education, individual

traits, religious beliefs, being urban or rural, social class, occupational status, and local connections. The amount of women's social participation is the dependant variable, and education, occupational status, political awareness, meeting women's expectations, major of study, amount of income, and years of service are the independent variables in this research.

Participation and social participation: Participation means applying personal resources to take part in a collective action (Mohammadi Asl.2003:12). Oakley believes that participation is the sensitization of people and ultimately, raising their capability of being responsible for the developmental programs by getting them involved in decision making, performing and evaluating the programs based on the organized measures (Mohseni and jarollahi.2002:13). Social participation generally involves the individual and collective inclinations toward having a hand in determining their fate and the society's, and affecting the decision making processes.

Hypotheses: 1) There is a relationship between women's level of education and their social participation. 2) The amount of social participation is different in women with different majors. 3) There is a relationship between women's monthly income and their social participation. 4) There is a relationship between women's years of service and their social participation. 5) The amount of social participation in employed and unemployed women is different. 6) There is a relation between women's political awareness and their social participation. 7) There is a relationship between meeting women's expectation and their social participation. 8) There is a relationship between women's age and their social participation. 9) The amount of social participation is different in married women. 10) The amount of women's social participation is different according to their dwelling place. 11) Women's religious belief affects their social participation. 12) Stereotyped conventions and traditions affect women's social participation. 13) There is a relationship between women's occupational group and their social participation.

Theories: Tavassoli (2003) in "Social participation in an anomalous condition", has tied the participation debate to social anomie and deviations, and has identified the social harms and deviations in society as the result of social participation's absence. In "The cultural conflict between government and nation of Iran", Malekpoor (1982), another theorist in the domain of social issues, has studied participation with regard to social trust. Bashirie (2003) in "Political obstacles in Iran" has discussed participation with regard to political development. He believes that the purpose of political development is to increase participation and competition of social groups in the political life (Edalat joo.2005:45).

Structural-functionalistic perspectives: In this pattern, society is considered as an interrelated system, made of congruous elements which continually preserves its domain, and is in a constant balance and equilibrium. The theories of structural-functionalism about participation can be classified into three theoretic patterns: a) modernization pattern and political participation approach, b) theories of the

woman in the development, and c) traditional views about the woman (Mohseni Tabrizi and Gazi Tabatabayee.2005:44).

a) Modernization pattern and political participation: The structural-functionalistic concept of participation in general and political participation in particular, can be propounded on the socio-economic, political, and mental levels, and in the framework of modernization, which in turn identifies the impediments of participation. The concept of participation culture has been discussed extensively in Parsons' social action and participation culture theory (Qolenkova and Kuznetsov.2005:100). Hoselitz in structural-functionalism theory, by applying Parsons' pattern variables, believes that pattern variables in developed countries are characterized by traits such as universalism, acquired orientation, and separation of functions. While in the third-world countries, they are specified by features like particularism, appointed orientation, and intervention of functions (Mohseni Tabrizi and Gazi Tabatabayee.2005:52).

b) Theories of "the woman in development": This viewpoint, regarding the woman's role in the development, concentrates mainly on the equality of men and women's social and economic rights principle, and especially emphasizes wages equalization, economic discriminations removal, and particularly poverty eradication in women. Mentioned theories about this point of view include: Liberalistic Theory, Neoclassical Theory, Equality and Justice Theory, and Poverty Eradication Theory. In Liberalistic Theory, the majority of sociologists do not accept the views of Freud's adherents on determining men and women's characteristics by innate-biological instincts. The behavioral characteristics of men and women are not recognized by inheritance and genetic factors, however, these characteristics exist under social and cultural conditions. In Neoclassical Theory, of which the most economists are in favor, economic growth, free market, and non-intervention of government have been discussed (Giddens.1987:67). In fact the theory of "women in development" is the same as the theory of "equality and justice". According to this theory, women are active participants in the development process, and have a crucial and often anonymous role in their country's economic growth by their productive, breeding, bringing up and taking care of humane force roles. Poverty Eradication Theory can be characterized as the most important theory about "women in development" in which economic inequality between men and women is not attributed to women's lower position, on the contrary, it is identified as a result of poverty (Mohseni Tabrizi and Gazi Tabatabayee.2005:72).

c) Traditional views about the woman: These views relate to the segregation of roles, responsibilities, and functions of social individuals, groups, and institutions, and concentrate on the difference between men and women regarding social, inheritance, genetic, biological aspects. Freud's traditional psychology and Parsons' functionalism are included in these views (Mohseni Tabrizi and Gazi Tabatabayee.2005:70). In theories of inequality which are inspired from the conflict approach, unequal distribution of power and ownership, elitism, and

professionalism could be considered as the main participation obstacles (Vahidov and Agayev.2008:104). Feminism is a view which appeared for the analysis of women's problems and difficulties. By presenting perspectives about women, this view provides novel capabilities for social thought and act. According to feminists, ideology plays a crucial role in maintaining social relations of dominance and dependence, and through variety of way, attempts to distort and undervalue women's productive activities. Kelly and Brein Linger, from the social psychology perspective, find participation as a sort of collective action. They believe that the connection among personality traits, power of controlling, political influence, and individualism-collectivism orientation, in relation to participation in collective action, should be investigated according to people's social position. Self-efficacy, in its psychological definition, is the perceived expectations of an individual, her success in a job, or achievement of a satisfactory outcome through individual activities (Mohseni Tabrizi and Gazi Tabatabayee.2005:102).

The background of participation and females' participation: The modernization process which started from 15th century, and gradually extended across the world, brought about deep changes in all dimensions of human thought and life, including economic, political, and cultural changes. The tendency toward more extensive participation of people along with their political awareness raising, and more application of social forces appeared in this era, and its climax was in the Age of Enlightenment and the Industrial Revolution, in 18th and 19th centuries (Edalat joo.2005:13). Nevertheless, in relation to political participation, women have never been completely unaware of political power. However, in most western countries, when women were allowed to vote for the first time, the less number of women, in comparison with men, voted. In 1929, in the first national election in which women in Britain could vote, just one-third of women voted, while two-third of men did vote.

Women and the Constitution Movement in Iran (before the Islamic Revolution): Constitution movement of Iran was one of the biggest anti-oppression movements in early 20th century in the Middle East. In 20th century, two important revolutions took place in Iran: Constitutional Revolution in 1902 and Islamic Revolution in 1979, that women had a major part in the both revolutions. In the pre-Constitution period, in Gajar age, women did not have any crucial roles in the country's social and political affairs. It was at the threshold of Constitution that cultural and political evolution appeared in the society (Hafeznia and Omidi Avaj.2003:73). During the Constitution, women's activities developed in three areas: educational activity (foundation of schools), social activity (publications), and political activity (establishment of political associations).

The issue's background in Iran (after the Islamic Revolution)

-Examining the social factors which affected the level of political participation of Tabriz University's students: The findings obtained from the bi-variate analysis of data in the study of Dianatizade (2003) showed that there were significant relationships among political participation and the variables of

voluntary membership in associations, political friends, political family, political awareness, open political climate, and mass media. In other words, these variables had remarkable effect on political participation (Edalat joo.2005:52).

-The relationship between family background of Tehran University's students and their social participation: Anbari's study (1998) revealed the socio-economic position of students affected their social participation.

- The findings of a research (1999) titled as "The investigation of effective factors in employed women's social participation in Bushehr", indicated that the variables of: the amount of women's access to the media, and the level of their awareness of their rights had a significant relationship with women's social participation (Kobadi and Nimafar.2005:59).

- "Investigation of women's attitude towards social participation" by Arefi (2004) was a case study in Azarbayjan-e-Gharbi. In this research, the women's attitude toward participation only had a statistically significant relationship with the variable of major, and the other variables did not have much effect on their attitudes (Arefi.2004:206).

METHOD AND MATERIALS

Participants: the statistical population of this study comprised females over 18 who were inhabitants of Ardabil province, totally 456973 in 2009 (Statistical Center of Iran.2009:30).

Sample size and the method of sampling: Considering sampling domain, simple random sampling was used in Ardabil province. Among the cities of the province, three cities were chosen (Meshgin Shahr, Pars Abad, and Ardabil). The participants were chosen using cluster sampling. Then the questionnaires were distributed randomly among 409 women of those areas. Employing Cerjeci-Morgan table, 398 women were selected as statistical sample. However, in order to improve external validity of the study, regarding the probability of non-return of some of the questionnaires, 409 questionnaires were distributed among the females and collected after completion.

Instruments of data collection and their psychometric characteristics (validity and reliability): With regard to the aim of the study and the large statistical population, the questionnaire and individual interview were identified as the most appropriate ways of measurement for the study. In this questionnaire 40 closed items related to independent variable and dependent variables were developed. The content validity of instrument (questionnaire) was determined. For evaluating its reliability item inter-correlation was used. In order to assess the reliability of the developed questionnaire, 26 women were chosen to complete it. Cronbach's alpha for social participation questionnaire was $= \alpha 0.87$.

Method of data collection: Data were collected from respondents either in group at their work places or their educational environments, or individually at their homes or clubs by using social participation questionnaire including 40 closed

items. Questionnaires were analyzed statistically in different stages. Design of the study was survey which is one of the descriptive methods of research. The purpose of study was to examine the effective factors which promote social participation of females in Ardabil province.

The statistical instruments for analysis of the data: The questionnaires were analyzed after completion. The analysis of the data was run by using statistical techniques such as frequency percentage, chi square, Spearman's rank order correlation, one-way ANOVA, t-test.

RESULTS AND DISCUSSION

The results of the current study indicated that:

- The amount of social participation of females was not related to the type of their field of study, marital status, and dwelling place.
- There was a positive and significant relationship between the mean of each of these factors: monthly income, level of education, years of service, occupational group, political awareness, meeting expectation of females and social participation of females.
- The stereotyped conventions and traditions of the society had a significant influence on the social participation of females, coordinately the findings of the current study demonstrated that stereotyped conventions and traditions of the society didn't prevent social participation of females.
- There was no significant difference between the social participation of employed and unemployed females. It means that employed and unemployed women were not different in terms of social participation.
- The religious beliefs affected social participation of females significantly, that is, their religious beliefs didn't prevent them from social participation.
- The answers to the item related to the amount of women's influence on decision making showed the most of females' claim about their influence on decisions of family.
- The answers of women to the question which was about the amount of their participation in public sports, displayed that most of women had never participated in public sports or scarcely had.
- Approximately half of the women read newspapers, journals, periodicals ...
- It was detected that most of females had no participation in scientific, cultural, and art competitions.
- The responses to the item which was related to the amount of females' contact with mass media (e.g., TV, Radio ...) disclosed that the bulk of women had contact with mass media.
- The question about the amount of females' participation in religious ceremonies (religious participation), replied by women, showed that the majority of

the women took part in such religious ceremonies (e.g., Roze, reading Quran, Sofre...), which this result complied with the outcomes of a prior study (Shadi Talab.2002:170).

- Approximately half of the females stated that they were aware of their family rights.

- The majority of students declared that they had small amount of knowledge about their civil rights.

- About the amount of females' participation in elections, it was found that most of women participated in different elections. It indicated high social participation of women on this ground.

- The greatest number of women took part in the friendly and informal gatherings, and the activities which were related to art, sport, and culture.

- Supportive participation of more than half of the women was of low level, it means that they were not active in terms of supporting women, children, the elderly, social..., and prisoners' rights and didn't belong to any supportive organizations.

- The answers of the women to the item which was about the amount of their local participation, indicated that the bulk of women had great cooperation with their neighbors, in the programs of local mosque, teacher-parent association, supporting poor people, etc.

- Related to civil participation of females, it was recognized that he majority of women did not belong to parties and political groups, clubs, associates, non-state organizations, companies and guilds.

- The level of females' revolutionary participation i.e. their participation in demonstrations, Friday prayer (Namaz Jome), collective prayer(Namaz Jamaat) , ceremonies, speeches and Basij bases was of high level.

- About half of the women said that they were members of libraries in their cities, workplaces...

- Most of women stated that they had not been members of any sport team.

- The size of their membership in teacher-parent association was of low level.

- Only less than half of the females expressed that they had been in cinema or theater.

In the current study the major impediments of females' social participations, are stated as facilities shortage, non-access to resources, and traditional, conventional, cultural, and family obstacles, unawareness of females, and lack of self-confidence.

According to the findings of the present study, the mean of civil participation (membership and activity in non-state organization, parties, clubs and associations, guilds, cooperative companies, etc.) of women is very lower than other types of participation. The mean of their religious participation (e.g., participation in religious gathering, Roze, Sofre, reading Quran ceremonies, religious celebrations,

religious lamentations, charities...) is far more than other types of participation. The amount of females' participation in different types of participation from high to low is presented as follows:

1- religious participation 2- revolutionary participation 3- cultural-recreational participation 4- local participation 5- supportive participation 6- civil participation.

According to the outcomes of the present study the total average of social participation of the females in Ardabil province is lower than 50 percent i.e. social participation of the females in Ardabil province is relatively of low level. Social participation of the females concentrates on the traditional participations and it has been existed from many years ago on the basis of culture of Iranian society. As the further analysis of the main findings of the research indicates females of Ardabil province have not left behind the traditional stage to reach modernization, in other words they are at the first steps of this process.

At the present time social participation is a function of activity condition, occupational group, years of service, work experience, and monthly income. Furthermore the level of self-efficacy and self-confidence, political awareness, access to media, and the amount of meeting women's expectations from society are factors which promote the level of their social participation.

REFERENCES

1. Hafeznia, M. R. and M. Omid Avaj,(2003). Accomplishments of two social revolutions of Iran for women's movement. Reyhaneh, 5, Tehran, Iran.
2. Annual statistical report of Ardabil province,(2009). Statistical Center of Iran, Iran.
3. Shadi Talab, J, (2002). Social participation of women. Markaze Motaleat Va Pajoohesh Va Tahgigate Zanan, Tehran, Iran.
4. Shah Mansouri, B,(2003). An enquiry in identifying problems of researches on women. Reyhaneh, 3, Tehran, Iran.
5. Arefi, M, (2004). Examination of females' perspective toward social participation. Reyhaneh, 9, Tehran, Iran.
6. Edalat joo, E.Kh,(2005). Investigation of the reasons for reduction of participation among people of Ardabil, Nir, and Namin. Islamic Azad University of Ardabil, Tehran Branch.
7. Kobadi, F.B. and Nimafar, M,(2005). Woman and research. Umoore Banovane publication, Tehran, Iran.
8. Mohammadi Asl, A.,(2003). Gender and participation. Rosangaran va Motaleate Zanan Publication. Tehran, Iran.
9. Mohseni, Tabrizi, A., Gazi Tabatabayee, M., and Marjayee, S. H,(2005). Theory and principles of political participation of women. Reyhaneh, 10, Tehran, Iran.

10. Mohseni, M. and O. Jarollahi, (2002). Social participation in Iran. Arvan. Tehran, Iran
11. Mohammadi, M., (2002). Civil identity, gender identity. Reyhaneh, 1, Tehran, Iran.
12. Giddens, A., (1987). Sociology, A Brief but critical introduction. Harcourt Brace Jovanovich, San Diego.
13. Qolenkova, M., M. Akulich, and V.N. Kuznetsov, (2007). General Sociology. Translated by: Rustamov, İzzat..Diplomat publication, Baku. Azerbaijan.
14. Vahidov, F. and T. Agayev, (2008). Sociology. Baku, Təknur publication, Baku. Azerbaijan.

THE PROJECT OF "EURASIAN UNION" AND ITS IMPLEMENTATION IN THE FORM OF INTEGRATION PROCESSES

«AVRASYA BİRLİĞİ» PROJESİ VE ENTEGRASYON SÜREÇLERİ ŞARTLARINDAKİ GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

«ЕВРАЗИЯЛЫҚ ОДАҚ» ЖОСПАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ҮРДІСТЕР СИПАТЫНДА ЖҮЗЕГЕ АСУЫ

ПРОЕКТ «ЕВРАЗИЙСКОГО СОЮЗА» И ЕЕ РЕАЛИЗАЦИЯ В ВИДЕ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Yrd. Doç. Rayhan O. SADIKOVA*

Özet

Bu makalede; Kazakistan Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev'in 1994 Mart'ında sunmuş olduğu Avrasya Birliği Projesi ele alınmaktadır. Yazıda araştırmacı, Avrasya Birliği fikrinin oluşturulması ve geliştirilmesinin seyrini anlatmaktadır. Rusya'da Avrasya Birliği fikrinin meydana gelmesi; genellikle 1920 yıllarında yaşayan N.S Trubetskoy, P.N Savitskiy, G.V Vernadskiy gibi bir takım Rus entelektüellerinin çalışmalarıyla olmuştur. Yazar Kazakistan'daki çağdaş Avrasyacı grupların ilk olarak Kazakistan Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı N.A Nazarbayev'in Avrasya Birliği yönünde sunduğu fikirlerinden hareket ettiğini savunmaktadırlar. Ayrıca Avrasya Birliği Projesinin eski Sovyet ülkelerindeki entegrasyon süreçlerini oluşturduğu ve geliştirdiği söylenmektedir.

Yazar; günümüzdeki Avrasyacı fikirlerin N.A Nazarbayev'in şahsi desteğinin sayesinde bölgesel işbirliği sağladığı, hattâ Batı ve Doğu arasındaki uygarlıklar arası geniş diyalog ve işbirliği haline dönüştürüldüğü sonucuna varmaktadır.

Anahtar kelimeler: Avrasya Birliği Projesi, N.A Nazarbayev, Doğu ve Batı, eski Sovyetler.

* Tarih Bilimleri Kandidatı / PhD El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Fakültesi, Bölgesel Araştırmalar ve Dünya Ekonomisi Bölümü Yardımcı Doçent/KAZAKİSTAN

Резюме

Данная статья посвящена проекту президента РК Н.А. Назарбаева о Евразийском Союзе, предложенного в марте 1994 году. В начале статьи автор уделяет внимание формированию и эволюции евразийской идеи. И если становление российского евразийства 1920-х годов связано с именами таких интеллектуалов, как Н.С. Трубецкой, П.Н. Савицкий, Г.В. Вернадский, то современное казахстанское евразийство автор в первую очередь связывает с идеей Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева о ЕАС. Далее в статье показывается роль проекта «ЕАС» в создании и развитии интеграционных процессов в постсоветском пространстве. Автор приходит к заключению что, благодаря идее Н.А. Назарбаева евразийство сегодня приобретает характер не только регионального взаимодействия, но широкого междоцивилизационного диалога и партнерства Востока и Запада.

Ключевые слова: Евразийская идея, теория пассионарности и Россия, «Евразийский Союз», Евразийское Экономическое Сообщество, Организация Договора о коллективной безопасности.

Мақала түйіні

Бұл мақала 1994 жылдың наурызында ұсынылаған елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Евразиялық Одақты құру туралы жобасына арналған. Мақаланың басында автор евразиялық идеяның қалыптасуы мен дамуына тоқталады. Егер де де евразияшылдық қозғалыстың 1920-шы жж. қалыптасуы Н.С. Трубецкой, П.Н. Савицкий мен Г.В. Вернадский сияқты зиялы қауым өкілдерімен байланыстырылса, қазіргі қазақстандық евразияшылдықтың басында елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Евразиялық одақты құру туралы жоспары аталады. Сондықтан мақаланың кейінгі мазмұнында Евразиялық одақ жобасының мәнісі мен оның посткеңестік кеңістіктегі интеграциялық үдерістерді дамытудағы рөлі ашып көрсетіледі. Автор Н.Ә. Назарбаевтың идеясының нәтижесінде қазіргі евразияшылдық тек аймақтық өзара өзара ынтымақтастық үшін ғана емес, өркениет аралық диалог және Шығыс пен Батыстың әріптестігі үшін маңызды болғандығы даусыз деген қорытындыға келеді.

Тірек Сөздер: Евразиялық идея, пассионарлық теория мен Ресей, «Евразиялық Одақ», ЕвразЭҚ, Ұжымдық қауіпсіздік шарты ұйымы

In 1991 after the collapse of the USSR the new states appeared on its space. Among them Kazakhstan too proclaimed own sovereignty and choose the way of peaceful and democratic development. For our country, which marks the twentieth anniversary of its independence the early 90's had become a decisive period. In this period the Kazakhstan's leadership worried about the further development of the country as a sovereign state and getting a decent place in international relations.

Primarily out of the impasse was to conduct a far-sighted domestic and foreign policy. Especially Kazakhstan as a state located in the Central Asian region was necessary to first take into account the interests of other leading states as the USA, Russia and China.

Therefore, since independence leadership of the Republic of Kazakhstan has defined his foreign policy. On the December 2 in 1991 President, N.A. Nazarbayev during a press conference after the presidential elections announced for the first time that our country will conduct multi-vector foreign policy. In addition, he said that Kazakhstan as a country located in the center should become a bridge between Europe and Asia. And to the question as to which of the two: the western and or easterly direction would choose Kazakhstan President N.A. Nazarbayev said the openness of our country and the desire to develop relations with all nations of the world. Besides the president, N.A. Nazarbayev noted that: "Kazakhstan is not limited to the Asian continent. Our Republic needs to be able to maintain a balance between Europe and Asia" (Султанов 2002:12-13).

On the basis of this statement the foreign policy of the Republic of Kazakhstan is developing in a multilateral format. Since 1991, multi-vector policy defined on our country's foreign policy marked the beginning of emergence of new ideas and programs promoting the development of close relations over the world. One of these important ideas is the proposal of President N.A. Nazarbayev on establishment of the Eurasian Union.

In order to study the content of Nazarbayev's Eurasian idea it is important to define the essence of Eurasian idea and consider the main origins. The Eurasian idea it is the philosophical and political movement that got its name for a number of special provisions relating to the history of Eurasia - a unique continent that has arisen in the "central" domain of the Eurasian continent. Eurasian origins lie in the ideas of the late Slavophiles, such as Konstantin Leontiev, Nikolai Strakhov, Nikolai Danilevsky, who paid attention to the central role of Russia in Eurasian region. Closer to Eurasians were the ideas of K. Leontiev who formulated the idea that the Slavs is, and Slavic cultures do not exist. He away from a narrow ethno-cultural nationalism Slavophiles and first turned to the oriental roots of Russian culture, referring it to the Byzantine type. His idea was developed by N. Danilevsky. Isolation of a special type of Eurasians "Eurasian" culture based on his theory of cultural-historical types, designed to work "Russia and Europe". Danilevsky, opposing Russia and Europe, introduced the concept of "cultural-historical type" - how to explain the differences between Russian and European, highlighting the Romano-Germanic and Greco-Byzantine styles as opposed to each other and caused the whole course of historical development. N.Y. Danilevsky formulated the theory of cultural-historical types as the antithesis of the universalistic conception of history, which was clearly Eurocentric in nature. At the heart of Eurocentric theory lay rationalist theory of progress with its interpretation of history as a one-dimensional linear process. Eurocentric theory was expressed in the identification of the fate of mankind to the fate of Western civilization. The main objection of N.Y. Danilewski against Eurocentric theory lay in the fact that

this approach did not give any explanation of the history of Russia, nor the history of the East, turning them into an application to European history. Instead monocentrism of European civilization N. Danilevsky proposed the concept of polycentric types of cultures, rather than linearly - multivariate development. And for N.Y. Danilevskii, and Eurasians progress - is the realization of a variety of possibilities inherent in different cultures. Divergence of views and Eurasians N.Y. Danilevski manifested in the fact that Eurasians Russia belongs to the special type of eurasian culture, and to the Slavic cultural-historical type. N.Y. Danilevsky anticipated geopolitical approach to the analysis of relations between Russia and Europe, one of the first came to the conclusion that the political interests of Russia and Europe, not only do not coincide, but the opposite in his day.

Eurasian idea began to develop in new context with his other followers at the early 20-30's of XX century. The representatives of Eurasian movement considered Russia as part of the Eurasian civilization. In general, the development of the Eurasian movement in the 20's and 30 years should be divided into two periods. As first period can be considered the formation of Eurasian idea on the views of Russian immigrants. According to the book of Russian geopolitician N. Nartov as the founders of the Eurasian idea in this period were it linguist and philologist N.S. Troubetzkoy, a geographer and economist P.N. Savitsky, G.V. Vernadsky. According to these Russian researchers in the Eurasian idea as the basic thesis was considered the special status of Russia in the continent. Its central task was to defend original foundations of Russian history and culture, development of new views on the Russian and world history. Eurasians viewed Russia as a special ethnographic and cultural world, occupying the median space in Asia and Europe (**Нартов: 1999, /www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/nart/**).

At the early 20's of XX century the views of Eurasian representatives began to be published. Start Eurasianism put a collection of articles by N.S. Trubetskoy, P. Savitsky, G.V. Florovsky and P. Suvchinsky "Exodus to the East" (Sofia, 1921). The authors of the collection, continuing the tradition of late Slavophiles proclaimed Russia as special cultural-historical type – "Eurasia", emphasizing its connection with Asia and the Turkic world, and opposing the "Europe" that is, the West. In 1922 the second book "On the Road. Approval of the Eurasians" was published. They set out the basic principles of the new movement. Eurasian immediately attracted the attention of non-traditional analysis of traditional issues, daring project to convert an existing social order in Russia. In the second phase (1926-1929 years) Eurasian movement center moves to Paris where he continued to go "Eurasian Chronicles" and began to publish the newspaper "Eurasia". The newspaper had institutionalized the "left" wing of the movement. Prague Center Eurasia, which was the main theoretician L.P. Karsavin, guided by ideological and political movement, and cooperation with Soviet authorities. N.S. Troubetzkoy and P.N. Sawicki called it destruction of itself. In the 30's, as the Eurasian movement ceased to exist. But because of importance of Eurasian idea on developing of the relations with neighboring countries it could not disappear entirely.

Eurasian ideas were revived in the 60-ies by Lev Gumilev and it was called as new Eurasian movement. Eurasian ideas, virtually forgotten by the second half of XX century, were largely resurrected Lev Gumilev and widespread by the beginning of the XXI century. Lev Gumilev in a number of books – “Ethnogenesis and biosphere of the Earth”, “Thousand around the Caspian Sea” and “From Russia to Russia”-using the concept of the Eurasian and complementing its own development, forms its concept of ethno genesis, which leads him to further several conclusions:

1. Any ethnic group is a community of people united by a certain stereotype of behavior;

2. Ethnic group and its pattern of behavior are formed in specific geographic and climatic conditions and remain stable long period of time, comparable to the lifetime of the ethnic group. So geographical factor has a huge influence in formation of every ethnic group

3. In order to adapt to new environments (especially the new environment), and even more to create ethnic group, need some kind of potential energy, we need strength. That's stresses Gumilev, ‘the core of novelty passionary theory of ethnogenesis’. It communicates with the ability of people “consume biochemical energy of living matter of the biosphere”. The ability of people absorb this energy is different. However, there are a certain number of people who have the "Extreme Energy". This excess Gumilev called passionarity.

4. Superethnic integrity are formed based on a generalized stereotype behavior shared by members of different ethnic groups united under super ethnos;

5. Behavioral superethnic integrity is a way of life that meets certain conditions of existence.

So in the book “From Russia to Russia” Lev Gumilev reveals superethnic integrity - Russia, and shows that the Russian way of life includes a complex of perceptions and images: from the “river” and “Forest” to “steppe”, and only such system allows explore the territory of Russia, the most complete. Blends a European, and Asian, Russia unites these two civilizations in their own way, and so she acts as an independent civilization. He came to conclusion that Russia concludes the European and Asian culture and can be considered as unique civilization. In such way Gumilev continued the Eurasian tradition.

In early 1990 a new era alternative approaches to the understanding of history and modernity became relevant and actual. Therefore, it is no coincidence in the intellectual community in countries such as Kazakhstan, Russia, Turkey was the return of interest in the Eurasian ideas. Eurasian late twentieth century, in a sense, held out his hand Eurasianism early twentieth century. And if the emergence of the Russian Eurasian 1920 associated with the names of such intellectuals as N.S. Troubetzkoy, P.N. Savitsky, G.V. Vernadsky, then the modern Kazakh Eurasian primarily associated with the personality and ideas of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev.

This idea was first put forward by President Nazarbayev in his speech at the Royal Institute of International Affairs Chatham House on the 22nd of March in 1994 year, has been developed at a meeting with professors and staff of MSU on the 29th of March in 1994 and formally stated in the draft document on establishment of Eurasian Union of States on the 3rd June in 1994. According to the project: "The Eurasian Union is a union of sovereign and equal states, with integration capabilities for the implementation of national interests of each state. Eurasian Union is a form of integration association of sovereign states, established to promote stability and security and to implement social, economic regeneration in the former Soviet Union space. Economic interests contribute to rapprochement of Independent States. Political institutions of a Eurasian Union should accurately determine these interests and promote economic integration"(Евразийская доктрина Нурсултана Назарбаева 2010: 23). Thus president Nazarbayev was considered the Eurasian Union as an association of sovereign states and he emphasized that its necessity was defined by the formed situation at the early of 1990's. According to his opinion after the collapse of the USSR common economic and political relations between the former soviet republics were broken off. New democratic process and economic reforms had begun on these countries. That's why in such situation the main task for the new republic was the further development of mutual relations in the framework of integration associations. In such circumstances the idea of establishment of Eurasian Union played an important role. Surely it was created the Commonwealth of Independent States, but its further development showed that formed structure of this organization could not realize the integration relations completely. That's why in 1994 president N. Nazarbayev offered the project of the establishment of Eurasian Union which would integrate countries of Eurasian continent. On first time when this project was included in the agenda of summit of the CIS, the member states didn't support it. But after the mutual negotiations and discussions the idea of N. Nazarbayev on the establishment of the Eurasian Union began to realize. In order to develop the integration processes following directions were defined:

- Integration first of all should be based on the economic interests and had pragmatic format;
- It is necessary to develop the integration on different speed and a lot of directions;
- security can be provided not only with the efforts of one country, it can be realized on the framework of regional organization's mechanisms;
- Participant states should have the desire to develop the integration relations (Выступление Назарбаева).

Thus President of Kazakstan N. Nazarbayev not only theoretically developed in his writings, Conceptual framework of the Eurasian doctrine, but also forcefully promoted the formation of a real and effective working structure of Eurasian Union at all levels and in all spheres: economic, financial, political, cultural, scientific and educational. N. Nazarbayev's Eurasian idea embodied in the three major structures:

Eurasian economic community as a formation of economic integration, Organization of Collective Security Treaty as military-political union, development of cultural-humanitarian Eurasian integration.

Further analysis of the major events suggests that the idea of NA Nazarbayev, the formation of the Eurasian Union had a noticeable impact on the development bilateral and multilateral relations within the CIS.

One of the practical implementation of the project activities Eurasian Union is the establishment of Customs Union. The Heads of Governments of Kazakhstan, Russia and Belarus signed on Jan. 28, 1995 Agreement on the Customs Union of the three states and adoption of the Programme of Action for the three governments realization arrangements further broadening and deepening of mutual cooperation. May 23, 2000 in Minsk, the Interstate Council of Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Russian Federation and Tajikistan agreed on forming the Customs Union on the basis of an international economic organization with functions associated with entry into the WTO, the formation of customs borders and a unified foreign policy. The necessity of this step is dictated by the fact that issues of economic integration of five states - the Customs Union, aimed at building of new system of relations in economic, social and legal fields have not been resolved. It was explained by the situation when Customs Union hadn't necessary legal, organizational and managerial mechanisms. That's why in order to resolve this problem the new integration structure was established in 2000. On the 10th of October in 2000 year presidents of Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Russian Federation and Tajikistan signed the Treaty on establishment of Eurasian economic community. In December 2003, EEC has received the status of the observer at the General assembly of the UN that means recognition of the integration association by the world community. From the establishment of EEC on the framework of this organization the member states widened their cooperation in economic sphere. Activity of EEC can show the real situation of cooperation between the states. It stated the work by holding the first international economic forum in Moscow in 19-20 February 2001. The proposals on use the Russian ruble for mutual settlements and introduction of a new common currency by 2011, formation of free trade zone without border barriers were discussed at this forum.

The next important measure was held during Intergovernmental Council (At a level of the Heads of the States) in Dushanbe on April 27, 2003. As the Chairman of Intergovernmental Council of the EEC the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbaev made a report about a state of affairs in Euroasian economic community and offered on acceleration of integration cooperation which determines the basic purposes and tasks of Community. On the basis of the given report the Parties had been developed «Priority directions of cooperation in frameworks of ECC on 2003-2006 and the next years» and Actions on realization of Priority directions of development of the EEC on 2003-2006 years. **(Мырза 2011: 4).**

The main change in the Eurasian Union occurred after the joining to its structure of the Central Asian Cooperation. In October, 6, 2005, at summit of the head of the states of the Central-Asian Cooperation Organization the decision on association of this organization with Euroasian economic community is accepted. Thus, one more state-participant has appeared on behalf of Uzbekistan.

On January 25, 2006 at extraordinary summit of the heads of member-states of the EEC with participation of the President of Republic Uzbekistan, I. Karimov, the Report on connection of Republic Uzbekistan to the Treaty on establishment of the EEC from October, 10, 2000 has been signed, the full membership of Uzbekistan in Community thus is made out. The decision to establish a Customs Union was adopted by the Presidents of the Eurasian Economic Community on Oct. 6, 2007. Formation of a single customs territory implies the elimination of customs barriers between the countries of the Customs Union and the transfer of all types of state control, but the border, the customs borders of the Union. It is planned that the Belarusian-Russian border controls will be abolished from July 1, 2010, and in Kazakhstan - July 1, 2011. Common customs tariff in the two countries should enter into force on 1 January 2010. Customs Code will become effective from 1 July of 2011 year. Thus, an establishment of Eurasian Economic Community and Customs Union showed the importance of Eurasian idea on developing economic relations on the framework of efficient structures.

Also as an example of realization of Eurasian idea it can be considered the formation of Organization of Collective Security Treaty. In Tashkent the heads of Armenia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Russia, Tajikistan and Uzbekistan signed the collective security treaty on 15 May, 1992. In 1993 Azerbaijan, in 1993 Georgia and Belarus accepted as the members of this organization. Nowadays the OCSST includes Armenia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Russia, Tajikistan and Uzbekistan. The main aim of the organization is the military-political cooperation and the need for military assistance in case of aggression against any of member-state. Until 2000 the organization had no clear organizational structure. The real active measures were conducted at the beginning of XXI century. First of all, it was established an extensive system of the CST - Collective security council. In August 2001, the CST had created a collective rapid reaction forces in Central Asia - to the battalion with the appropriate weapons, military equipment to Kazakhstan, Russia, Kyrgyzstan and Tajikistan. Importance for Central Asian states of the OCSST is to stabilize the situation in Afghanistan. Since January 2006, the Working Group operates under the Council of OCSST Foreign Ministers on Afghanistan (**Куппаева 2010: 176**).

Thus the modern Eurasian significantly expanded its context. Thanks to the efforts of the President of independent Kazakhstan has become an active subject, a true actor in Eurasia, an equal and important member of the international Eurasian dialogue. And this positive trend is not limited to Kazakhstan. Extension of the Eurasian dialogue and partnership has led to equal inclusion in the context of discussing the problems of Eurasian entire Central Asian region. Their project,

their initiative, NA Nazarbayev has opened the way to objectively Eurasian dialogue in all CIS countries.

The historical significance of N.A. Nazarbayev's Eurasian doctrine is that compared to Eurasianism 1920-1930, he significantly expanded the field itself, the discourse, the context of the Eurasian idea. And that expansion has occurred in both the political and intellectually. Prior N.A. Nazarbayev's Eurasian associated mainly with Russian issues. Now, a new Eurasian inextricably linked with Kazakhstan. Eurasian today is not a one-way monologue, and a broad multi-stakeholder dialogue.

New Kazakh Eurasian idea differs from the old well that had gone into the past anti-Western motif, characteristic of Russia's post-revolutionary emigration. The current Eurasian today - it's not a distance from Europe, but rather an active engagement with Europe on the new interstate and interregional level. Logical manifestation of this was the message in 2008, where the President gave the fitting on the development of the state program "Road to Europe".

Also Kazakhstan - an integral part of the Turkish world. The initiative of President of Kazakhstan opens the way to Eurasianism for Turkic-speaking countries, including Turkey, and for the broader Muslim community. Through Kazakhstan Eurasian continental gets really make sense. And apparently, there is no reason to worry about the leadership of a country. After all, the great Eurasian field site is for everyone: for Kazakhstan, Russia and China in Central Asia and Caucasus to Europe and the Old World.

Thus, the priority of N.A. Nazarbayev in a meaningful extension of the Eurasian discourse is undeniable.

LIST OF FOOTNOTES:

1. Выступление Н.А. Назарбаева на Международной конференции 2 апреля 2004 г. // www.enu.kz/about/p_and_u/speech/union_problem.php

2. Евразийская доктрина Нурсултана Назарбаева / Сост.: А.Н. Нысанбаев, В.Ю. Дунаев / – Алматы: 2010.

3. Куппаева Б.Т. Евразийские инициативы казахстанского лидера // Материалы Международной научно-теоретической конференции «Концептуальные проблемы истории Центральной Азии и Европы в свете интеграции и модернизации». – Алматы, 2010.

4. Мырза Тұмар. Еуразиялық интеграцияда Қазақстанның салмағы басым тұр // Айқын. - №39, 2 наурыз 2011

5. Нартов Н. Геополитика: Учебное пособие. – М., 1999

6. Султанов Б.К., Музапарова Л.М., Абишева А.Е., Галямова В.Ф., Ерекешова Л.Г., Кожихов А.Г. Политика и интересы мировых держав в Казахстане. - Алматы, 2002

TÜRKÇE'DE DEYİMLER

PHRASES IN TURKIC

ПОГОВОРКИ В ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU* - Vefa HASANOVA**

Özet

Türkçe deyimler, deyimleşme derecelerine göre sınıflandırılır ve onların bilişsel oluşum çerçevelenmelerini sağlayan olgular gösterilir. Deyimlerin Türkçedeki içgörünümlü türü, Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinde karşılaştırmalı-betimlemeli olarak yapılabilecek bir deyimler derleminin düzenlenme prensipleri örnekleriyle belirlenir.

Anahtar sözcükler: Deyim, deyimbilimsel, Türkçe, kavramsal, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, içgörünümsel, değişke

Abstract

Turkish phrases are classified according to degree of becoming a phrase and phenomenon of cognitive formation frames. Introspective type phrases in Turkic, is determined by comparative-descriptive examples of collection of phrases in Azerbaijani and Turkish languages.

Key words: Phrase, phraseology, Turkic, conceptual Azerbaijani, Turkish, Introspective, variant

Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış sözcük öbekleri veya ikincil adlandırmalar, deyim (deyimbilimsel birim) olarak tanımlanmaktadır. Deyimler, Türkiye Türkçesi dışında var olan diğer gelişmiş ve yaygın Türk yazı dillerinin sözvarlığında da yer almaktadır. Onlar, söz konusu yazı dillerinde daha çok Rusçanın da etkisiyle aşağıdaki lengüistik terimlerle adlandırılmaktadır:

–Azerbaycan Türkçesinde *frazeologizm, frazeoloji vahid*;

* Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi, mehman.musaoglu@gmail.com/TÜRKİYE

** Azerbaycan Bakü Slavyan Üniversitesi/AZERBAYCAN

–Kazak Türkçesinde *frazeologizm, turaktı tirkeş*;

–Başkurt Türkçesinde *frazeologizm*;

–Tatar Türkçesinde *frazeologizm*;

–Uygur Türkçesinde *turaklık ibarä*;

–Özbek Türkçesinde *ibärä, tasviriy ibärä*;

–Kırgız Türkçesinde *frazeologizm, turuktü söz aykaşı* (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü 1991:170-171).

Söz konusu sözcük öbekleri, anlam boyutlanmalı deyimselleşme dereceleriyle belirlenmektedir. Deyimleri, anlam boyutlanmalı deyimselleşme derecelerine göre kısaca olarak aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz;

–Tam veya birinci dereceden deyimler//kavuşmalar: *Aba altından değnek göstermek; Delik büyük, yama küçük; ağaca çıksa pabucu yerde kalmamak; iğneyle kuyu kazmak* ve bunun gibi.

–Yarı veya ikinci dereceden deyimler//uyuşmalar: *Adam olma; ağız değiştirmek; adını bağışlamak; araya soğukluk girmek* ve bunun gibi.

–Üçüncü dereceden deyimler//bileşimler: *Adamına düşmek; adamdan saymak; ağız açmak; göz gezdirmek; gözden geçirmek; haber uçurmak* ve bunun gibi.

–Üçüncü dereceden deyimlerle bir sırada deyimbilimsel kalıplar olarak ‘*Kızım sana söylüyorum gelinim sen işit*’ tipli dördüncü bir cümle gruplanması da belirlenmektedir.

Deyimleri oluşturan sözcüklerin sözlüksel (müstakim) anlamlarından tamamen ayrılma ve kısmen uzaklaşma oranlarıyla yapılan sınıflandırmadaki anlam boyutlanması derecelerinin, yaşanan somut hayat deneyimleriyle tanıtlanabileceği kanısındayız. Dolayısıyla, herhangi bir deyim;

–Anlamsal içerik veya gösterilen (lat. *signicatum*– adlandırılan)

–Dil dışı gerçeklik veya nesnel varlıklar ve öznel içerikler (lat. *denotatum*– bildirilen veya gerçekleştirilen, lat. *referentis*– ilişkin, ait olan, karşılaştırılan)

–Duygusal veya sanatsal değerlendiricilik (lat. *connotatio, connoto*’dan– ek anlam nitelikselliği ve nicelikselliği)

–Sözcüksel, sözdizimsel-işlevsel yapılanma ile etnik-kültürel olgular olarak sözcüksel anlamını oluşturan bileşenleri, deyimselleşme süreci oluşumunu koşullandıran kavramsal prototipleriyle betimlenmelidir. Belirtilenlerin içerisindeki *duygusal değerlendiricilik, sözdizimsel-işlevsel yapılanma* ve *etnik-kültürel olgular*, herhangi bir dilde *konusan=gözlemleyen=dinleyen* destekli üçlü işlevselliğiyle deyimselleşmeyi sağlayan temel etkenlerdir. Bunun yanında unutulmamalıdır ki konuşan ve dinleyen konuşma ortamının tartışma tarafları, gözlemleyen ise hem konuşanın hem de dinleyenin dilsel edinçlerini ve hafızalarını algılayarak dilde yansıtır (Лингвистический энциклопедический словарь 1990:128-129; 236-237;410-411; 444; Солодуб, Альбрехт 2003:196-230).

Sözgelimi, *göz* vücut organı adıyla türeyen ve ‘şaşırmak, hayret etmek’ anlamını ifade eden bir deyim, Estonya *simli suureks ajama*, Güney Afrika’daki Eve dilinde *lé ñku ga* biçimlerinde, dolayısıyla dilbilgisel olarak farklı nicelikli, anlamsal olarak ise aynı nitelikli sözcüksel bileşenleriyle gerçekleşmektedir (Baak

1968:152). Bu deyim, Türkiye Türkçesinde *gözleri fal taşı gibi açılmak* veya *gözleri büyümek* (Aksoy 1976: 683), Azerbaycan Türkçesinde *gözləri bəralə qalmaq* (Orucov 1976:173) olarak aynı sözcüksel ve dilbilgisel değişkeleriyle biçimlenmektedir. Söz konusu deyim, çeşitli dillerde sözcüksel anlamın genel nitelikli birincil (gösterilen), ikincil (dil dışı gerçeklik), üçüncül (değerlendiricilik) bileşenlerine göre aynı, özgün nicelikli dördüncü (sözdizimsel-işlevsel yapılanma ve etnik-kültürel olgular) bileşenine göre ise farklılık gösterdiği açıktır. Buysa, dünyanın insanca algılanışı sürecinde deyimlerin somut kavramlara göre belirlenişinin, söz konusu olguların bilişsel değerlendirilmesiyle olanaklı olabileceğine işaret etmektedir.

Deyimlerin dördüncü bileşenine göre belirlenebilir biçimlenişi, bir dilin konuşucularının içgüdüüne, dille simgelenen psikolojik dünyasına, ulusal-kültürel algılanış ve bilinçleniş tarzlarına bağlı olarak çeşitli diskursal (konuşma-tartışma ve siyasal-kültürel nitelikli) türevleriyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, *konuşan=dinleyen* ve *gözlemleyen=dil* etkileşimliğiyle dil edincindeki algılanma ve bilinçlenme olgularının düşünüşe dönüşümü sürecinde gerçekleşmektedir. Buna bağlı olarak dilbilimde, gerek siyasal-tarihsel gerekse kültürel-psikolojik nitelikli olay ve her türlü sosyal olgulara ilişkin retrospektif (geçmişe ilişkin, artgörünümsel), prospektif (şimdiye ilişkin, eşgörünümsel) ve perspektif (geleceğe ilişkin, öngörünümsel) olarak seçilebilir retrospektif (artgörünümsel-eşgörünümsel-öngörünümsel) nicelikli araştırma doğrultusu, incelemeleri ve gözlemleri sadece somut bir dilin verileriyle sürdürülen yeni bir interospektif (içgörünümsel) boyutuyla da 1990'lı yıllara gelindiğinde belirlenebildi (Добровольский 1998). Bu yöntemle her şeyden önce deyimlerin oluşumunda daha önceler de gözlemlenen ama deyimlere özgün tüm kurucu parametreleriyle belirlenemeyen somut bir dildeki bilişsel-bilinçaltı psikolojik belirtiler gösterildi.

Her bir dilde ya tümüyle ya belli ölçütleriyle ancak söz konusu dilin konuşucularınca kendi ulusal değerlerine göre algılanabilir ve bilinçaltı dünyasında içgüdüsel olarak belirlenebilir deyimler bulunmaktadır. İçgörünümsel araştırma yöntemiyle her şeyden önce söz konusu deyimlerdeki ulusal-kültürel özellikleri yansıtan arkaik sözcükler, özel ad, gerçeklik olguları, halk mitolojisine ilişkin kavramları ifade eden sözlükbilimsel birimler ve gerek sözel gerekse geniş diskursal ortamlar kurucu etkenler olarak saptanmaktadır. Kurucu-kavramsal etkenlerin belirlenışı, bir yandan deyimlerin bir dilden başka dile çevrilemezliği ve tümünün ise her hangi bir dile özgünlüğü savını çürütmektedir. Öte yandan, herhangi bir dile özgün birebir çevrilemez nitelikli ve çeşitli dillerdeki yapısal-anlamsal değişkeleriyle evrensel nicelikli deyimlerin sayısal sınırları da belirlenebilmektedir.

Sosyal bilimlerin, insan bilinci ve düşünüşü merkezli algılanabilir belirtileriyle bilişsel bilimlere, dolayısıyla bilişsel felsefeye, sosyolojiye, antropolojiye, edebiyat bilimine, psikolojiye, kültür bilimine vb. dönüşümü, günümüzün bir gerçeği. Bu bağlamda, insana özgün her türlü algılanmaları, bilinçlenmeleri ve bunların oluşum süreçleri belirtilerini dil aracılığıyla ve tüm dengelim yoluyla inceleyen *bilişsel* ve teknolojik olarak betimlenmelerini programlaştıran ise *bilişimsel* dilbilimdir.

İlk önce dil sisteminde temel kavramların ve uygun sözcüklerinin, *algılama-bilinç-düşünüş* ekseninde belirlenebilir *olağan=sözcüksel=sözlüksel ve olağanüstü=deyimbilimsel* düzlemleri göz önünde bulundurulmalı. Sonra ise sözcüklerin yukarıda belirtilen anlamsal bileşenleri ekseninde, deyimlerin de temel kavramsal ilk örnekleri, dolayısıyla insanca algılanabilen ve yaşanan dünyadaki deyimbilimsel adlandırılışların her türlü nesnel varlıklardan, öznel düşünce veya sanal biçimlenmelerden oluşan içeriği belirlenmelidir.

Ulu Önder Atatürk'ün '*Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır*' cümlesinde ifade edilen *boyunduruk* kavramı prototipleriyle işte bu eksen de irdelenebilir. Şöyle ki; *boyun* ve *duruk* bileşenlerinden oluşan arkaik sayılabilecek *boyunduruk* kelimesinin sözlüksel içeriği eski ve yeni içerikli aşağıdaki anlamlar sıralamasından oluşmaktadır;

*Çift süren veya arabaya koşulan hayvanların birlikte yürümelerini sağlamak için geçirilen bir tür ağaç çember

*Güreşte hasmın başını koltuk altına alıp boynuna kol dolama oyunu

*Kapı veya pencere gibi açıklıkların üzerine konulan ağaç, taş veya beton kiriş, *lento*

*Mengenenin üst yanındaki kemer biçimli bölüm (Türkçe Sözlük 2005:3008-3009).

Söz konusu kavramsal sıralanmanın ilk etmeniyle gerçekleşen anlam boyutlanması (zulüm ve zorbalık baskısı, esaret) olgusu, deyimbilimsel nicelikli adlandırılmalarıyla (*boyunduruk* altına girmek//zulme, esarete katlanmak veya maruz kalmak) şimdilikte sadece sözlüksel olarak betimlenebilmiştir. Oysa Türkçe'nin ortak bir dünya dili düzeyindeki kullanılabilirlik potansiyeli, gerek söz konusu kelimeyle gerekse diğer kelimelerle ifade edilen kavramların, hem etimolojik içerikli sözcüksel bileşenleriyle hem de deyim ve ad aktarmalı anlam alanlarıyla ele alınmasını gerektirmektedir.

Bu bağlamda *boyunduruk* arkaik sözcüğünün kavramsal bileşenlerinin ilkinin, ağaç çember, boynuna kol dolama, taş veya beton kiriş, mengenenin üst yanındaki kemer biçimli bölümü prototipleriyle genel çevrelenme sahnesi veya çerçeve (frame) oluşturur. Hayvanın zorla ve eziyet edilerek çalıştırılması deyim aktarmalı ikincil anlamı ise, birincil bileşenin (ağaç çember) somutlaştırılmasıyla gerçekleşir. İnsanların, milletlerin veya toplumların zorla veya beyinleri yıkanarak çalıştırılması deyim aktarmalı üçüncül bileşenin Ulu Önder Atatürk'çe kullanımı ise, "*Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır*" özdeyişinin oluşumunu sağlamış ve Türkçe'nin gelişiminde yeni bir evrenin habercisi olmuştur. Arkaik sözcükler, atalar sözleri ve özellikle de özdeyişler deyimlerin dil sistemindeki oluşumunu sağlayan temel kaynaklardır. Buna bağlı olarak '*Boyunduruk* altına girmek//*boyunduruğu* altına girmek' deyimini de, *boyunduruk* deyimbilimsel kurucu ögesinin belirtilen kavramsal prototiplerine göre şemalaştırılabilir.

Söz konusu özdeyişin veya deyim in ortaya çıkması, somut olarak XX. yüzyılın başlarındaki siyasal-diskursal ortamla, dolayısıyla *Hilafetin* ortadan kaldırılması, Cumhuriyetin kurulması, kültürde ve dilde gerçekleşen yenilemeler ve bunun gibi

etmenlerle ilintilidir. Bundan dolayı, söz konusu sözel ses bileşiği veya kelime gruplaşması deyimselleşmesi, ulusal kültüre ve bağımsızlık ortamı koşullarına bağlı olarak irdelenmelidir.

Deyimler, karşılaştırmalı-betimlemeli olarak artgörünümsel, eşgörünümsel ve içgörünümsel açılardan irdelendikte hem aynı düzlemli evrensel nicelikleriyle hem de farklı biçimli ulusal nitelikleriyle seçilebilmektedir. Sonuncular, her hangi bir dile özgün niteliğiyle farklı bir sosyal boyut oluşturmaktadır. Bunlar, kendi kültürel-içgörünümsel ekseninde arkaikleşmiş veya kullanım sıklıkları daralmış sözcüklerinin de kullanımıyla içsel bir öykülenmeye, inanca; geçmişe bağlı halk zanaatı, halkbilimi, mitolojisi, maddi ve manevi yaşam tarzı vb. prototipleri sahneleri canlandırılmasıyla dilin tarihsel gelişimi sürecinde artık çoktan deyimselleşmiş olan *kavuşmalar* veya *uyuşmalar* olarak da belirlenebilmektedir.

Söz konusu deyimlerin bir dilden başka bir dile çevrilmesi ise, özel bir filolojik yöntemle olanaklıdır. Sözelimi benzeri deyimler, Rus dilinden Türkçe'ye hem sözdizimsel ve deyimbilimsel hem de metindilbilimsel nicelikli açıklanmalarıyla aktarılabilir. Sözelimi: *Bit' bakluşu* (Rusça): 'avare dolaşmak'(Türkçe), '*daban döymək, veyl-veyl gəzmək*' (Azerbaycanca), *kot na plakal kogo, çego* (Rusça), 'çok az//lap az'; '*metat' biser pered svinyami*' (Rusça), 'domuz karşısında inci sıçmak'(Türkçe), '*eşşəyə zəfəran təklif etmək,qanmaza şeir oxumaq*'(Azerbaycanca); '*otstavnoy kozı barabanşika*'(Rusça), 'herhangi bir işe yaramayan//gərəksiz'; *vsevidyaşee oko* (Rusça), 'her şeyi gören//hər şeyi bilən' ve bunun gibi.

İçgörünümsel deyimlerin çeşitli yazı dillerinde ilk biçimleriyle günümüze değin varlığını sürdürmesinde, artık arkaikleşmiş ve söz konusu dillerin pasif sözlük kadrosunda muhafaza edilen ve belli metinlerde kullanılan kimi sözcüklerin, çoğunlukla da adların büyük rol üslendiği gözlemlenmektedir. Sözelimi, yukarıdaki deyimlerde bugünkü Rusça'da kullanım sıklığı giderek daralan *bakluşi* 'kütük', *oko* 'göz' sözcükleri gibi. Dolayısıyla, içgörünümsel nitelikli deyimlerde deyim kurucu öge işlevini çoğunlukla arkaik sözcükler ve *özel-kültürel yüklü isimler* üstlenmektedir.

Herhangi bir dilde, konuşanlarının inançları, folkloru, mitolojik tasavvurları ve milli-dini maneviyatlarıyla ilintili yaşam deneyimleriyle içgörünümsel olarak biçimlenen deyimler bulunmaktadır. Sözelimi, Azerbaycan Türkçe'sinde kullanılan 'canı sulu olmaq//çanında hələ su var//canı suludur', "qanı qaralmaq" ve diğer uygun deyimlerin genellikle sözel türetiliş ve çeşitli dil birimleri olarak biçimlenme tarihlerinin, her şeyden önce genel Türklük bilimi ekseninde ve Azerbaycancılık anlayışıyla halkın geçmiş yaşam deneyimleriyle ilintili olarak belirlenebileceği açıktır. Bu bağlamda, birinci deyim çeşitli kavramların ve değerlerin kavramsal eksenine göre belirlenebilir etkileşimliğinde prototipik bileşenlerinden birinin, "tibba göre insanın ihtiyarlaştıkça vücudundaki suyun miktarının azalması" olgusu olduğu gösterilmiştir (Axundov 2003: 283-288).

Düşüncemize göre, yukarıda getirilen ikinci deyim deyimbilimsel temelini oluşturan birinci bileşen de benzer bir tıbbi arayışa göre belirlenebilir. Ancak bilgi-

nin söz konusu sahifelerde işaret ettiği gibi burada çözümlenecek sorun, hem birinci hem de ikinci deyimın halkın yaşam deneyimleri tarihi bağlamında gösterilen etkileşimsel prototipliğin ikinci bileşeninin, dolayısıyla bu tip deyimbilimsel birimlerin türetilişine yol açan somut dini, folklorik, mitolojik, yaşamsal vb. etmenlerin belirlenmesidir...

Yukarıda gösterilen “canı sulu olmaq//canında hələ su var//canı suludur” deymi, sadece Azərbaycan Türkçesinde kullanılan bir deyimdir. Azərbaycan Türkçə’sine en yakın olan Türkiyə Türkçə’sinde bile yukarıda belirtilen ne birinci ne de ikinci deyimın kullanımına rastlanmamıştır. Oysa yukarıda belirtilen “qanı qaralmaq” deyiminin, Türkiyə Türkçə’sinde və Azərbaycan Türkesinde hem tümüyle hem de ayrılıqta anlamca birbiriylə ötüşən dəyişkələriylə edebi dilin çeşitli üsluplarında və konuşma ortamlarında istifadə olunduğı gözlemlənməkdədir. Şöylə ki; hər iki yazı dilində də göstərilən deyim, Türk kökenli kan//qan deyim kurucu sözcüksəl birimiylə biçimlənmişdir. Söz konusu deyimın, genelliklə “kızmak, sınırlanmaq//hırsələnmək, əsəbləşmək və ya qəzəblənmək, hiddətlənmək” olaraq gerçəkələşən sözcüksəl-anlamsəl anlam alanları somut olaraq örnekləndirilmişdir. Sözgeli-mi, **kan ağlamak, kanı başına çıkmak** (veya *sıçramak* və ya *toplamak*//*qan ağlamaq, qan başına vurmaq, qan beyninə vurmaq, sıçramaq*).

Bu bağlamda, en yakın akraba dillər olaraq Azərbaycan Türkçə’si və Türkiyə Türkiyə Türkçə’si deyimlər sözlüğündə yer alacaq dil birimleri, başlanğıçta temel ilkələriylə iki ayrı düzlemde derləmləşirilə bilər:

*Her iki yazı dilində, sadəcə kimi sesbilgisəl və yazım gələneğı özəllikləriylə aynı və belli lengüistik dəyişkələriylə bənzər olan deyimlər. Bunlar, gərəkdir Azərbaycan Türkçə’sində və Türkiyə Türkçə’sində gərəkdir digər Türk yazı dilləri və lehçələrində yüzdə yetmişlik və ya səksənlik bir çoğunluğu oluşturmaktadır.

*Her iki yazı dilində, Türk dilləri və lehçələrinin tarihsəl gelişimə və kültürel-bölgesəl gelişimlərinə və kullanımbilimsəl dil normlarına bağli olarak belirlənə bilər farklı deyimlər bulunmaktadı.

Aynı Sözdizimsəl-Anlamsəl Nitelikli Deyimler, gözlemlənən kimi küçükdə çalar-larıyla aynı anlamlarda kullanılmakta, uygun sözcükdə öbekləriylə, kelime gruplaş-malarıyla və cümle yapılanmalarıyla ifade olunmaktadı. Her iki yazı dilində, *bir-birində doğrudan bərbir karşılığı olan deyimlər* çoğunluğu oluşturmaktadır. Çeşit-li sözcüksəl və dilbilgisəl farklılıklarıyla aynı anlam aktarmaları düzlemlərində gerçəkələşən ama birbirində doğrudan karşılığı olmayanlar isə, *deyimbilimsəl geliş-kelerdir*.

Azərbaycan Türkçə’si və Türkiyə Türkçə’si sözvarlığındaki, birbiriylə sadəcə ufak tefək sesbilgisi və biçimbilimi çeşitlilikləriylə və *biçimcə aynı eşanamlı və ya sıradan eşanamlı sözcüklerin kullanımlarıyla* seçiləbilen və belli bir ölçüdəki farklılaşmış yazı dili normlarını da içərən ortak deyimlərimizin tümünü, *her iki yazı dilində bərbir karşılıkları olan deyimlər* olarak tanımlıyoruz. Söz konusu ortak deyimlərimizin karşılaştırmalı-açıklamalı örnekləndirilmələriylə uygun bir derləmi isə aşağıdaki gibi düzenlənə bilər.

Söz Konusu Türk Yazı dillerinde Deyimlerin Sözcüksel-Deyimbilimsel Karşılıkları:

Abır-həyə eləmək (etmək): ‘utanmak, hicap duymak’; *adam olmaq*: ‘adam olmak’; *adət görmək*: ‘adət görmek’; *adı qalmaq*: ‘adı kalmak’; *ağ bayraq qaldırmaq*: ‘beyaz bayrak çekmek, teslim olmak’; *ağıl öyrətmək*: ‘akıl öğretmek’; *ağır gəlmək*: ‘ağır gelmek’; *ağız-burnunu əzişdirmək*: ‘ağızını burnunu dağıtmak’; *ağız deyəni qulaq eşitmir*: ‘ağızından çıxanı/çıkan sözü kulağı duymamak/işitməmək’; *ağzında şirə qalıb*: ‘tadı damağında kalmak’; *ağzi ilə quş tutmaq*: ‘ağziylə quş tutmaq’; *anadan (anasından) əmdiyyə süd burnundan gəlmək (tökülmək)*: ‘anasından emdiyi süt burnundan gelmek’; *araları dəymək (sərinləşmək, soyumaq)*: ‘araları açılmək’; *atdan düşüb eşşəyə minmək*: ‘attan inip eşşəyə binmək’; *avara etmək (eləmək)*: ‘avara etmək’; *Ayda ildə bir namaz, onu da şeytan qoymaz*: ‘Ayda yılda bir namaz, onu da şeytan koymaz’; *Aydan arı (təmiz) sudan (gündən)duru*: ‘Aydan arı gündən/sudan duru’ vb.

Azərbaycan Türkçesi’ndə sözvarlığında yer alan birçok deyim, Türkiye Türkçesi’nde birebir karşılıkları değil, deyimbilimsel değışkeleri de bulunur. Bu değışkeler, deyim ve ad aktarmaları düzeylerinde Azərbaycan Türkçesi’ndeki karşılıklarıyla benzerlik gösterir. Söz konusu değışkelerin kullambilimsel normlaşmalarıyla birbirinden seçilen kimi sözcüksel-biçimbilimsel ayrılıkları da vardır.

Normlar-normlaşmalar nitelikli sözcüksel-biçimbilimsel ayrılıklar, en yakın akraba diller düzeyindeki anlamsal-sözdizimsel aynılıklara göre dominant belirleyiciler olarak da belirlenebilir. Çünkü söz konusu durumda ayrılıkların göstergeleri olarak ortaya çıkan sözcüksel-biçimbilimsel ve ayrıca biçimbilimsel etkenler, diğer dil-aktarım ortamları veya metinlerde de aynılıklardan farklılık gösteren dominant belirleyiciler olarak seçilebilir.

Bu bağlamda deyimbilimsel değışkelerin ilk aşamada Azərbaycan Türkçesi-Türkiye Türkçesi’ndeki deyimler sözlüğü temelinde kapsamlı bir lengüistik derleme yapılabilir. Bu, bir yandan deyimlerin dilbilgisel-sözcüksel belirtilerinin net olarak belirlenmesine, öte yandan ise yapılan benzeri çalışmaların bilişsel ve bilişimsel yöntemlerle sürdürülmesine ve Türkiye’de de filolojik bilim üretilmesi eğilimine belli bir ölçüde yol açar. Söz konusu derlemede, Azərbaycan Türkçesi’ne ilişkin deyimlerin Türkiye Türkçesi’ndeki birebir karşılıkları değil, uygun dilbilgisel-sözcüksel değışkeleri yer alacaktır.

Deyimlerin Sözcüksel-Deyimbilimsel Değışkeleri:

Abi-neysan (abi-leysan) kimi göz yaş axıtmaq (tökmək): ‘Nisan yağmuru gibi göz yaş dökmək’; *abır-həyədan salmaq*: ‘rezil kepaze etmək’; *acı bağırsaq kimi uzanmaq*: ‘yılan hikayesine dönmək’; *acından qarnı quruldamaq*: ‘(acından) karnı zil çalmək’; *Açaram sandığı, tökəram pambığı*: ‘Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü’; *açıq qapını itələmək*: ‘havanda su dövmək’; *adamın yerə baxanı*: ‘yere bakan yürek yakan’; *addım atmağa qoymamaq*: ‘adım attırmamak’; *adı pisə çıxmaq*: ‘adı kötüye çıkmək’; *ağır tərpənmək*: ‘ağırdan almak’; *ağız-burununu turşutmaq*: ‘ağızını burnunu büzmək’; *ağzi aralanmaq*: ‘dili çözölmək’; *axına qarşı getmək*: ‘akıntı-

ya karşı kürek çekmek'; *Ala qarğa balasına aşıq olub*: 'Kirpi yavrusunu kadife tüylüm diye sever//Kuzguna yavrusu anka görünür'; *arabanın dal çarxı*: 'zurnanın son deliği'; *arı yuvasına çöp soxmaq*: 'arı kovanına çomak sokmak'; *aşının suyunu vermek*: 'ağzının payını (ölçüsünü) vermek'; *atın (dəvənin) quyruğu yerə dəyəndə*: 'balık kavağa çıkınca//kırmızı kar yağdığında...' ve bunun gibi.

Her İki Türk yazı dilinde bir-birinde doğrudan sözcüksel-dilbilgisel karşılıkları veya değişkeleri bulunmayan deyimler de vardır. Bunlar, Türkçe'nin sözcükbilimsel nitelikli deyimleşme alanlarına, dolayısıyla eşzamanlı Türk deyimbilimi ölçütlerine ve tarihsel gelişim-değişim ilkelerine göre derlenmelidir. Bu ölçütler ve ilkeler ise, diğer birçok genel Türk dilbilimi disiplini ölçütleri ve ilkeleri gibi dilbilimsel düzlemde ne yazık ki daha net olarak saptanamamıştır. Çünkü söz konusu ölçütler ve ilkeler, çağdaş dilbiliminin bilinciyle ve akımlarının izlenimiyle Türk dilleri ve lehçelerinin hem eşzamanlı hem de artzamanlı karşılaştırmalı incelenişi ekseninde belirlenebilir. İşte bugün hala Azerbaycan Türkçe'sinde kullanılan, onun aktif sözcüklüğünde yer alan birçok deyim, Türkiye Türkçesi sözcüklüğünün kullanılmayan veya kullanım sıklığı giderek daralan bölümünde yer alışı da bu bakımdan irdelenmelidir.

Aynı durum, sadece Türkiye Türkçe'si dışındaki Türk dilleri ve lehçeleri sözcüklüğünde yer alan deyimler için değil, diğer sözcüksel birimler için de söz konusudur. Dolayısıyla, çağdaş Türkiye Türkçe'si sözcüklüğü bileşenleri, gerek sözcükbilimsel gerekse deyimbilimsel içerikleri ve sıralanışları açılarından diğer Türk dilleri ve lehçeleri sözcüklüğünden belli farklılıklar gösterir. Bunların arasındaki deyimbilimsel farklılıklar, Azerbaycan Türkçe'si ve Türkiye Türkçe'si deyimlerine ilişkin olarak Türk deyim biliminde iki ayrı alt başlığıyla gruplandırılabilir:

*Azerbaycan Türkçe'sinde hala kullanılan, Türkiye Türkçe'sinin ise artık tarihsel nitelikli sözcüklüğünde bulunan veya çağdaş Azerbaycan Türkçe'sinde son yüzyılda ortaya çıkan *yazı dili nitelikli deyimler*;

*Azerbaycan Türkçe'sinde genellikle sözel olarak türeyen ve kullanılan, Türkiye Türkçe'sinde ise deyimbilimsel biçimlenmeleriyle boy gösteren *konuşma dili nitelikli deyimler*.

Yazı Dili Nitelikli Deyimlere, daha çok Azerbaycan Türkçe'sine ilişkin yazılı metinlerde; hem edebiyat ve dil eğitimi-öğretimi ders kitaplarında, araç ve gereçlerinde hem de görsel ve yazılı basında; gazetecilik yazılarında, dil, edebiyat, yazım sorunları, sosyal bilimler vb. üzerine yapılan diskursal nitelikli tartışmalarda rastlanmaktadır. Benzeri deyimler, Azerbaycan Türkçe'sinden Türkiye Türkçe'sine metine bağlı kavramsal nitelikli dil açıklanmalarıyla aktarılabilir. Sözcüklüğü, *Abrına qısılmaq* 'konuşmaktan kaçınmak, tepkisini göstermemek, utancından ağzını açmamak'; *al dilə tutmaq* 'kandırmak//tatlı dille kandırmaya çalışmak'; *ana xəttini təşkil etmək* 'temelini oluşturmak'; *bağrını qana döndərmək* haddinden fazla kederlendirmek, ıstırap vermek, üzme ' ve bunun gibi.

Konuşma Dili Nitelikli Deyimlere, Azerbaycan Türkçe'sinde anlatılan sözlü edebiyatın dilinde, konuşmalarda ve diskursal nitelikli iletilerde rastlanmaktadır. Benzeri deyimler, Azerbaycan Türkçe'sinden Türkiye Türkçe'sine hem metine

bağlı hem de sözel-diskursal nitelikli dil-adlandırılma açıklanmalarıyla ve söz konusu deyimlerin deyim-ad veya benzetmeli anlam aktarmalı alanlarını şu veya bu biçimde belli bir ölçüde yansıtabilen deyimleriyle aktarıla bilmektedir. Sözelimi, *Adəmdən xətamə* ‘ezelden ebede, yüz yıllarca’; *Adı it dəftərində (də) yoxdur* ‘adı sanı bilinmemek’; *Adını tut (çək) qulağını bur* ‘lafının üstüne gelmek; İyi adam lafının üstüne gelir; İti an çomağı hazırla//İti an taşı eline al’; *Ağ at arpa yemez* ‘yaşına durumuna uygun olmayan isteklerde bulunmak; Kırkıdan sonra azanı tenəşir paklar’; *ağız əymək* ‘alay etmək, dalga geçmek//taklit etmək’; *ağzı isti yerdə olmaq//Ağzı isti yerdədir* ‘durumu iyi olmak’; *Ağzına çullu dovşan yerləşmir (sığışmur)* ‘atıp tutmak’; *alığını aşırmaq* ‘hakkından, üstesinden gelmek’; *Allahü Əkbərin eşidilməyəni (çatmayan) yeri* ‘ıssız yer//kuş uçmaz kervan geçmez yer’; *altına od qoymaq* ‘yanğına körükle gitmek’; *anasının əmcəyini kəsən* ‘anasının gözü’; *Aranda tutdan olmaq, dağda qovutdan (qovut)// Əli aşından da olmaq, Vəli aşından da* ‘Diyat’a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak’; *Aslanın erkəyi, dişisi olmaz* ‘Cesur yürekli insanlar, özellikle de cesur bayanlar için kullanılır’; *At gedib, örkəni də aparıb* ‘gerekli olan diğer şeylerin de kaybolması’; *ayağı yüngül* ‘ayağı uğurlu’; *ayağına yazmaq* ‘birisinin üstüne atmak’; *ayağından silmek* ‘başından atmak’ ve bunun gibi örnekler çoğaltılabilir.

Sonuç olarak şunu belirtmek istiyoruz; deyimbilimsel prototiplerin kavramsal nitelikleriyle şemalaştırılması ve buna bağlı olarak belirtilen araştırma yöntemiyle Azerbaycan Türkçe’si-Türkiye Türkçe’si deyimler derlemi ilkelerinin belirlenmesi, en yakın akraba diller düzeyinde Ana Türk evresini oluşturan Sahaca ve Çuvaşça dışındaki Türk dilleri ve lehçelerinin, karşılaştırma-açıklamalı olarak bilişsel ve bilişimsel yöntemlerle incelenmesine katkı sağlar.

KAYNAKÇA

Axundov A. A. (2003), *Dil və ədəbiyyat (iki cildə)*, I cild 658 s. II cild 436 s. Bakı, “Gənclik”.

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 2, Deyimler Sözlüğü, Ömer Asım Aksoy, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1976, 968 s.

Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, I cild, 1964, 595 s.; II cild, 1980, 576 s.; III cild, 1983, 554.; IV cild, 1987, 541s., Bakı, “ELM”.

Добровольский Д. О. (1998), *Национально-культурная специфика во фразеологии (II)*. –Вопросы Языкознания, № 6. с. 48-56.

Фразеологический словарь русского языка, Свыше 4 000 словарных статей, Сос. Л. А. Войнова, В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров, Под редакцией А. И. Молоткова, Издание 4-е, стеротипное, Москва, “Русский Язык” 1987, 543 с.

Фразеологический словарь современного русского литературного языка, Более 35000 фразеологических единиц, Сос. А. В. Королькова, А. Г. Ломов, А. Н. Тихонов, Москва, Изд-во “НАУКА” 2004, Том первый, 831 с., Том второй, 830 с.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, (Kılavuz Kitap), I, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, Ankara, 1183 s.

Лингвистический энциклопедический словарь, Москва, “СОВЕТСКАЯ ЭЦИКЛОПЕДИЯ”, 1990, 683 с.

Оруджов А. А. (1976), *Азербайджанско-русский фразеологический словарь* (5500 выражений), Изд-во “Элм”, Баку, 247 с.

Солодуб Ю. П, Альбрехт Ф. Б. (2003), *Современный русский язык. Лексика и фразеология (Сопоставительный аспект)*, Второе издание, Москва, Изд-во “НАУКА”, 259 с.

Türkçe Sözlük, 10. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005, 2244 s.

Ваак Ф. (1968), *О соматической фразеологии эстонского языка.* – Вопросы фразеологии и составления фразеологических словарей (Материалы 9-го всесоюзного координационного совещания), Баку, с. 152-155.

Yurtbaşı M. (1996), *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü, Türkçenin zenginliğini ve yaratıcılığını kanıtlayan 25.000 deyim, 30. 000 örnek cümle, binlerce resim*, İstanbul, 521 s.

LEGAL ANALYSIS OF MENTAL CONSTITUENT UNDERLYING DELIBERATE MURDER IN THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN

İRAN İSLAM CUMHURİYETİNDE KASTEN ADAM ÖLDÜRMEİNİN HUKUKİ TAHLİLİ

ЮРИДИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХИЧЕСКОГО ЭЛЕМЕНТА В НАРОЧНОМ И УБИЙСТВЕ В ИСЛАМСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ ИРА

Ali SHAHBAZI*

Abstract

Mental constituent, as one of the main cornerstones of deliberate crimes, is interpreted as the criminal's latent intention and conduct, where the criminal's will is directed towards the prohibited action and the realization of the result which has been considered a crime by the penal lawmaker. It is also considered to be one of the most important and difficult elements in interpreting a murder as a deliberate or an unintentional by the judiciaries. For the abovementioned reasons, the researcher is interested in studying and analyzing the mental constituent in Iranian law. The researcher also tries to define the mental constituent and analyze the legal Articles related to it as well. The impediments towards the mental attribution of murder are also studied in this article.

Key words: Of deliberate crimes, criminal's will, law, analyzing, murder.

Özet

Bilerek ve kasten adam öldürmenin aslında cinayete sebep olan gizli niyet bulunmaktadır. Mevcut kurallar; cinayet işlemenin önlenmesine yöneliktir ve cinayetle sonuçlanan olayların meydana gelmemesine hizmet etmektedir. Bu kurallar aracılığıyla aynı zamanda bilerek veya bilmeyerek adam öldürmenin, gerekli ve zor faktörlerinden biri olarak mahkeme tarafından uzun uzun, her taraflı anlatılmakta ve dikkatlice gözden geçirilmektedir.

* PhD Student in Criminal Law, Baku State University Faculty Member, Islamic Azad University, Rasht Campus, IRAN

Bu nedenle, makalede araştırmacı; İran kanunlarında yer alan bu faktörleri ve bu kuralların bölümlerini tahlil etmektedir.

Anahtar kelimeler: Kasten adam öldürme, cinayet sebepleri, kanunlar ve kurallar, tahlil

Mental constituent, as one of the main cornerstones in deliberate murders, is interpreted to be the criminal's intention and conduct, so that in the process of accomplishing it the criminal's will is directed towards doing the forbidden conduct and achieving the result which have been recognized as a crime by the lawmaker. The criminal intention which is not defined by the penal lawmakers has caused a variety of issues in the interpretation of deliberation.

Emil Garson the French lawmaker and some other criminologists define deliberation as "the knowledge of the criminal to perform an illegal action." (1, S.268) While criminal's knowledge on the illegality of the action performed is in fact "knowledge to the decree", it is an indispensable element in the accomplishment of intention.

Some of the Islamic lawmakers, in the process of establishing intent, have taken the statement of the action into consideration along with the intention to the action. This is due to the fact that voluntary action may not happen without labeling it, and an action may have more than one label, so it may be considered intentional on one hand and unintentional on the other hand. Thus, in interpreting the definition of deliberation, it can be stated that: "criminal deliberation or intent includes the criminal's will to conduct the action despite the fact that s/he knows about its illegality and forbidden nature. (2, S66)

The mental element of deliberate crimes includes some fundamental elements, and since crime is bound to a result, then the conditions for deliberation are both basic and specific malice. In Islamic collections they are interpreted as deliberations in action and in result, respectively. (3, S.245)

In addition to general and specific intents, criminal's knowledge on the forbidden action and its results along with the possibility of mental relation of the murder to the person's will are of the other issues which must be taken into account in the process of studying mental factors underlying deliberate murders. Therefore, as it is stated in the Articles 206 and 295 of the Islamic Punishment Law, being deliberate murder or any other type, it is the mental factor quality of the crime and its constituents that matter and the study of various aspects of the crime are of crucial importance as well.

The mental factor or basic malice includes the knowledge of the crime elements and the will or accepting to do it." It is called the "mental or literal element" of the crime in French law and "flaw" in Italian law. Mental element in the sense of basic malice is the necessary constituent in all crimes, and this element

includes knowledge and will, and all the lawmakers accept this unanimously. In the same way, they agree upon the fact that the object of knowledge is an element of the crime meaning the murderer should know about the murder elements, but they disagree on the object of will. Some follow the knowledge doctrine and state that the object of will is a criminal behavior, i.e. the criminal should both intend and conduct the crime, and some others follow the will doctrine and state that the object of will is criminal conduct and its result, i.e. the criminal should intend the result along with the physical conduct. Hence, considering the knowledge factor, a criminal who has committed a deliberate murder is convicted as a murderer in case he realizes the victim is a human being. Then if he sees a figure in the distance and presumes that it is an animal and shoots at it and kills it and then it is proven to be a human being, s/he has not committed a murder which deserves talion. Secondly, if he realizes that the victim is a human being, about whose death he is not certain, and he buries the person and then it is proven that the person was alive, he has not committed a murder which demands talion. Third, if the person knows that s/he is qualified to put an end to the life of a victim, and s/he aims a gun, which s/he believes to be disarmed, at the victim and kills the person, s/he has not committed a murder which demands talion.

If the will element is considered, the criminal's will should be towards the physical conduct (whether done or not), and this conduct should be powerful enough to kill the victim. Thus, when a person is not conscious or does not have any will, attacks and kills another person, s/he has not committed a deliberate murder. S/he should also intend to get to the result of a murder which is taking somebody's life. Therefore, if somebody intends to frighten another person or to shoot the surroundings for pleasure without intending to kill anybody and then the bullet hits a person, this is not a case of deliberate murder. (4, S.102)

Specific malice, which the lawmaker finds necessary for completing the mental factor, is deeper than basic malice, and the criminal should have this type of intention so that the criminal act is realized by the law. In other words, specific malice is the same as motivation which does not principally play a role in the realization of the crime, unless the lawmaker specifically considers it as part of the mental constituent. However, the lawmakers disagree on whether the intention of acquiring the result, i.e. taking somebody's life is basic malice or specific malice. The adherents of the first case believe that basic malice includes taking somebody's life for when a murderer intends to conduct an action which is violent enough to kill the victim, s/he has the intention of taking somebody's life, too, and this does not need a separate intent; but others believe that conduct intent is limited to the hitting of an instrument or weapon to the victim which is common between the murder and assault and battery cases. Therefore, there should be a distinction between these two types of crimes, and that is taking somebody's life where specific malice is involved in the deliberate murder.

As it was mentioned before, the proponents of will doctrine state that specific malice is necessary for a crime to happen whereas the proponents of knowledge and imagination doctrine do not consider it as a necessary malice. The difference

between these two doctrines is in the sense they provide for the will and intent, where the first group considers will as a sensual movement towards the result of the action (taking somebody's life), and the second group sees it as a sensual movement towards conducting the action. They discuss that realization of the results cannot be the subject of the will, since the result is the natural outcome of an action and realizing natural phenomena is out of the human beings will.

There is another line of argument to the necessity of the presence of specific intent in deliberate crimes where the lawmaker has implied the use of this kind of intent, because wherever it is talked about the murder, the word deliberate follows it, hence if it was meant to use general intent then there was no need for the word to be stipulated, for deliberation is a necessary description of all the deliberate crimes and for the other crimes there is no need for the stipulation of the word.

In the Article 206 of the Islamic Punishment Law, the intention to kill someone is stated as the malice intent to commit murder; however from this statement it cannot be concluded that it is necessary to have the specific malice intent in a murder, though it reinforces the specific malice doctrine.

Motivation

To commit a crime, the motivation behind it is the mental incentive which precedes the will, that is to say, before a criminal intends to commit a crime, the motivation which might be dignity, position, or material needs, forces him or her to do it. For instance, a person who intends to kill another person might have a mental motivation to avenge, get wealthy, or feel pity. S/he might think about it, consider all the consequences and then decide to kill (A spark in the mind + Motivation+ Decision+ Intention). What constitutes the mental element of a crime is the same intention and will to commit a crime, and motivation is not a mental element unless the lawmaker has stipulated it where it can be recognized as a specific malice. In discretionary punishments, motives like dignity and position may be considered mitigating or aggravating, but in murder they do not have such influences because the punishment for murder is firm and it cannot be mitigated or aggravated.

Time of the Intention Realization

The major factors of a crime which are related to the criminal are the criminal act and mental elements, and the conditions for these elements to happen at the same time, meaning the absence of one in the presence of the other prevent the fulfillment of the crime. Thus, the criminal should have the intention to commit murder while he is achieving the conduct element. However, in the time of result realization, if such intention does not exist, then two instances can be imagined. In the first instance the result has occurred, for example, a person is thrown into the fire by the criminal, but s/he immediately regrets the action. When s/he tries to take the victim out of the fire and save him or her, s/he faces his or her lifeless body. In this case, there is no use in regretting and the criminal intention had also been

present in the time of fulfillment. Another instance is when the result has not happened and the criminal changes his or her mind before taking the victim's life; then again, there is no use in the victim's regretting; although in the time of result fulfillment i.e. taking the victim's life there is no criminal intention, there is an intent towards the result in the time of conduct, and the result has been achieved through the same intention. Moreover, it is the life of a human being, supported by the law, which is being infringed and attacked. (4, S.126)

Proof of Intention

The conduct element of the crime possesses an external manifestation but the mental element of the crime is formed inside the criminal's mind. Therefore, proving the conduct element is easier than proving the mental constituent, and the judicial authorities usually reach the mental element through conduct, so the conduct is directly proven while the mental constituent is indirectly proven. For example, criminal conduct shows a criminal intent under one of the following frameworks: thrusting a long knife into victim's heart, stabbing a knife repeatedly to the sensitive parts of the body, shooting the victim's head from close distance, hitting the victim's belly, chest and head repeatedly, where in all cases, there is intention of attacking the victim.

Proving the murder intention indirectly is related to all cases for intention is an internal factor which can be recognized through criminal's confession. However, in some cases it is possible to reach the criminal's intention directly by his confessing, under these circumstances, the conduct and the weapon are in the next classification of importance. (4, S.127)

Impediments to Mental Evidence

There are different factors which prove the failure of the mental element some of which relate to the derangement in the will and some others relate to the understanding and perception of the person. Sometimes the presence of these factors leads to a change in the labeling of the crime from a deliberate one to an unintentional one. However, in some cases the impediments to the mental intention require specific decrees which are explained as follows:

1. Drinking Alcohol

It is a physical and mental state which is created under the influence of drinking alcoholic drinks which incapacitates human beings to assess and distinguish between good and evil, and it involves an ecstasy where the person loses the harmony in speech and speaks in a way that s/he is not inclined to do in a normal situation. In the meantime s/he feels more powerful, too. (5, S.499)

Drunkenness has degrees in some of which the criminal loses the power of will and intention. Article 53 of the Islamic Punishment Law has stated the decree for committing a crime while being drunk as a general regulation. It is stated that "if

somebody loses her or his will through drinking alcohol, and it is proven that drinking has occurred to commit a crime, the criminal is convicted on both drinking and the crime s/he has committed". However, the lawmaker has not restricted the law to the Article 53 and has referred to the murder while being drunk in the Article 224 as follows: "murdering someone while being drunk deserves talion, unless it is proven that the criminal has lost control and intention due to drinking alcohol, and s/he has drunk with the intention to commit a crime. In case the person's actions create disorder in the community or fear in the victim, a three to ten year imprisonment will be effected. (6, S.173)

However, jurisprudences have different opinions, the majority of whom believe in talion of a drunken murderer, and some people like Shahid Thani and Allame (the great scholar) Helli do not believe in talion. Some have differentiated between a drunken person who knows her or his action will lead to a murder and a person who is drunk and accidentally committed a murder. They only believe in talion for the person in the first case. (5, S.186)

Some jurisprudence have separated criminal drunkenness and drinking with justifiable excuse. Thus, a person who is drunk due to unawareness, urgency or duress does not deserve talion; however, if a person drinks purposefully and without any justifiable excuse and commits a crime s/he deserves talion. This punishment deserves the person if s/he specifically has drunk to commit the murder where Articles 53 and 224 are applicable. (7, S.129)

2. Coercion

Coercion, force and influence are instances of suppression on the soul and body in a way that they extinguish the will and intention in human beings. By virtue of the Article 54 of Islamic Punishment Law, in the crimes related to the punishments and preventions, whenever a person commits a crime based on obligation or duress, which s/he cannot tolerate naturally, the crime does not deserve a punishment. Instead the duressor who has forced the duressee is convicted and punished with regard to the conditions of the duressee, the times, the status and the degrees of the crime and punishment.

Islamic judiciaries have studied murder by coercion in its various forms and believe that it does not generally deserve talion or blood money. Sometimes coercion is believed to be an internal factor and its origin is the doer herself or himself without having any will in the occurrence of the crime. For example, a person might become unconscious or fall on somebody from above and cause injury or death, where s/he is neither liable nor capable of preventing the accident. In some other cases, the origin of coercion is external which takes the intention and will away from the person. The external factor may be a third party human factor or his or her intention where that person is liable to the crime, like a situation in which a person pushes or throws another on a victim and kills her or him. (8, S.492)

By virtue of the Article 329 of the Islamic Punishment Law, if a person pushes or throws another on a third person who may die or get hurt, in case the first person intends to commit a crime or if his or her action involves an intention to the crime, the action is considered quasi delict, and a blood money deserves to be paid, and in case there is criminal intention, it is considered deliberate murder and it deserves talion and the person who has been thrown is not guilty due to the fact that s/he has been forced to do so. In general, the Islamic judiciaries do not consider the crimes in which the coercion factor plays the main role as cases where the doer of the conduct should be punished, and in their opinion the action does not deserve any penal sentence such as talion or blood money, and in case the action is forced by another person liable for the crime, s/he must stand the punishment. (9, S.134)

3. Duress

Duress is defined as a forcible obligation by another to do an action (9, S.138). As per Article 54 in the crimes related to the punishments and preventions, whenever a person commits a crime based on obligation or duress, which s/he cannot naturally tolerate, the crime does not deserve a punishment. Instead the person who has forced the duressee is convicted and punished with regard to the conditions of the duressee, the times, the status and the degrees of the crime and punishment.

According to the Islamic principles and traditions, especially in "settlement narration" (Raf' Hadith) by Prophet Mohammad (PBUH), duress is influential in all kinds of crimes except there is a "specific Quranic term" for it and this general regulation has been earmarked. Then, one of the cases where earmarking is emphasized is duress in deliberate murder.

It is stated in the Islamic tradition that "dissimulation is for the occasions such as preventing bloodshed, and if somebody's life and blood matter, then dissimulation is rejected (10, S.133). In this regard, it is stated in the Article 211 that "duress in murder or the order to murder is not a permit to murder; therefore, if somebody is forced or ordered to kill another person, s/he should face talion, and the person who has ordered the murder is punished to life sentence. If the duressee who commits murder is an indiscerning child or insane, then only the duressor faces talion as his or her punishment. If the duressee is a discerning child, s/he should not face talion but the kinsman must pay the blood money, and the duressor is punished to life sentence. (11, S.81)

4. Childhood and Insanity

Maturity and intelligence are the general conditions for the criminal liability, and absence of one of these conditions causes liability incapacitation. Article 49 of the Islamic Punishment Law about the children states that "in case children commit a crime, they are not liable for the crime, and based on the judicial opinion their training is a responsibility of the custodian or a guidance school."

Article 50 of the Islamic Punishment Law on the children's civil liability states: "if an immature criminal commits murder or assault and battery, his or her kinsman is liable. In case there is the destruction of others' property, the child is liable and the parents must pay for the loss."

Article 51 of the Islamic Punishment Law on non liability of an insane person states that: "insanity while committing a crime in any degree eliminates criminal liability."

Article 51 of the Islamic Punishment Law on the same issue states that "if an insane or immature person kills someone on purpose, it is considered to be a mistake and the person does not face talion, but the kinsman must pay the blood money to the heirs." (4, S.139)

5. Sleeping or unconsciousness

Lawmaker has taken the issue of murder while sleeping into account in Articles 225 and 323. As per Article 225 "if a person kills somebody while sleeping or unconscious, s/he does not face talion, but is sentenced to pay the blood money to the heirs." Article 323 states that "if somebody kills the other or causes deformity in the person's body due to movement or rolling while sleeping, it is considered a simple mistake and the kinsman must pay the blood money."

There are discrepancies regarding who must pay the blood money. The legal department in Judiciary Power has declared in one of its advisory opinions that: "Article 225 is different from Article 323, regarding the manner of conduct and realization of the result, meaning Article 323 solely emphasizes on the action of rolling while sleeping, but Article 225 refers to the other similar cases. In other words, what is stated in Article 225 is related to those who do actions while sleeping or unconscious like sleepwalking and actions causing murder and since their actions are quasi malice they are sentenced to pay the blood money; however what is mentioned in Article 323 refers to the normal sleeping person whose rolling causes death or deformity in the victim's body, and it is considered a simple mistake and the kinsman must pay the blood money. (12, D.81/8/22)

To conclude, the mental constituent is one of the most important factors in deliberate murder and other crimes, and its distinction requires meticulous inspection. That is why the Iranian judiciaries and jurisprudences pay special attention to the issue. The present article has also pointed to the most crucial issues regarding the mental constituent in deliberate murder.

REFERENCES

1. Sane'I, P. General Criminal Law. Tehran. 1976
2. Allame (the great scholar) Tabatabaei. M. The Translation of Almizan Interpretations. Tehran. 2000
3. Mohaghegh Helli, H. Sharaye ol Islam (Islamic Faiths). Najaf. 1969

4. Zera'at, A. Crimes against Individuals. Tehran. 2007
5. Najafi, M. Javaher ol Kalam. Tehran. 1984
6. Ameli, M. Vasael ol Shieh. Beirut. 1986
7. Ghepanchi, H. Legal Views Magazine. Tehran. 2007
8. Aljab'ei Alameli, Z. Masalek ol Efham. Qom. 1974
9. Sadeghi, M. Crimes against Individuals. Tehran. 2008
10. Gorji, A. Punishments and Talion. Tehran. 2002
11. Sepahvand, A. Crimes against Individuals. Tehran. 1995

The Legal Department, Judiciary Power. Advisory Opinion. No. 7/6210. November 12, 2002

TRABLUSGARB VE BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİNDE GİRİT SORUNU KUZEY AZERBAYCAN BASININDA

KRIT PROBLEM ON WARS OF TRABLIS AND BALKAN IN THE PRESS OF NORTH AZERBAIJAN

ПЕРИОДИЧЕСКАЯ ПЕЧАТЬ СЕВЕРНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА И КРИТСКИЙ ВОПРОС ПЕРЕД ТРАБЛИСКОЙ И БАЛКАНСКИХ ВОЙН

Samir BAŞSALIYEV*

Özet

Makalede; Kuzey Azerbaycan basınında yer alan Avrupa Devletlerinin ve Osmanlıların, Trablusgarb ve Balkan Savaşları öncesinde Girit sorunu ilgili siyasi görüşlere yer verilmektedir. Yazıda ayrıca; Avrupa Devletleri ile Rusyanın siyasi oyunlar sonucunda Osmanlı Devletinin Girit adasını nasıl kaybettiği de araştırılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kuzey Azerbaycan basını, Osmanlı Devleti, Girit Sorunu, Avrupa Devletleri, Rusya

Abstract

In the article it is mentioned Turkish and great European governments policy related with Krit problem on war of Trablis and Balkan in media of North Azerbaijan. Noted in this article that great European governments and Russian biased policy related with the problem, later cause to lose Krit island of the Ottoman Empire.

Key words: Media of North Azerbaijan, Ottoman Empire, Krit problem, European governments, Russian.

XIX. yüzyılın son çeyreği – XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devletinin iç ve dış durumuna ait sorunlar üzerine yazılara Kuzey Azerbaycan'da yayınlanan çeşitli gazete ve dergilerin sayfalarında geniş yer ayrılmıştır.

* Azerbaycan Üniversitesi Öğretim Üyesi/AZERBAIJAN

Osmanlı Devletinin söz konusu dönemdeki değişik sorunlarına özel önem veren yayın organlarından biri olarak Kaspi gazetesi dikkati çekmektedir. Sosyal-siyasi ve edebi eğilimli Kaspi gazetesi Ocak 1881 - Mart 1919 arasında Bakü'de Rusça kesintisiz olarak yayınlanmıştır. Toplam 10.065 sayı çıkarılmış, Ocak 1881'den itibaren günlük gazete olmuştur (1). XX. yüzyılın başlarında gazetenin ilgilendiği ve özel bir önem verdiği konulardan biri de Girit Adası'na ilişkin olayların açıklanması ve yorumlanması idi.

Girit meselesi dışarıdan – büyük devletlerce ve Yunanistan tarafından körüklenen ve Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı bir sorun idi. Söz konusu mesele ile ilgili olarak Kaspi gazetesi'nde çeşitli telgraf ajanslarının ve özel muhabirlerin haberlerine, dış telegramlara, özel mektuplara dayanan, ayrıca diğer gazete ve dergilerden aktarılan yazılar bastırılmıştır. Şu yazılar «Yad Ellerde», «Savaş Yankıları», «Dışarıda» («Hariçte»), «Dış Haberler», «Türkiye'de», «Türkiye İş» ve b. başlıklar taşımışlar.

Bilindiği gibi 1669 Yılından itibaren Girit Adası Osmanlı egemenliği altında bulunmuştur. Ada'nın nüfusu pek uzun zaman Osmanlı yönetiminde huzur içinde yaşamıştır. Ne var ki XIX. yüzyılın 60'lı yıllarından itibaren dışarıdan gelen baskılar ve kışkırtmalar sonucunda Ada'da Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmalar başgösterdi (2; 166). Özellikle Yunanistan'ın Girit'teki eylemleri kışkırtma niteliği taşımaktaydı. 1898 yılında dış güçlerin desteklemesiyle Girit'te Osmanlı egemenliğine bağlı olmakla özerk bir yönetim kuruldu (2; 161).

XX. yüzyılın başlarında Girit meselesi dışarıdan kaynaklanarak güncellik kazandı. Bununla ilgili olarak Kaspi gazetesinin 2 Eylül 1904 gününde çıkan sayısında (№198) «Savaş Yankıları» başlığıyla verilen bir yazıda Girit meselesinin yeniden gündeme alındığı belirtilmektedir. Kaspi gazetesi telgraf haberine dayanarak Girit genel valisi prens Yorgi'nin soruna ait önerisini açıklıyor. Yorgi Girit'in Yunanistan'a katılmasını, başka sözle ilhakını söz konusu mesele için en iyi çözüm olduğunu büyük devletlere duyuruyordu. Atina da böyle bir çözümü istiyor, fakat şimdilik sorunu ortaya koymak için acele etmemeği uygun buluyor ve fırsat bekliyordu (3).

II.Meşrutiyet'in ilanını müteakip, 1908 yılında Girit kurucu meclisi Yunanistan'a katılmak kararını aldı. Fakat Yunanistan hükumeti İngiltere'nin de baskısına boyun eğerek ve beklenen fırsatın henüz yetişmediğini de göz önünde bulundurarak katılmanı – ilhakı kabul etmedi (2; 161;4).

Kaspi gazetesinin 13 Ocak 1910 tarihinde yayınlanan sayısında (№9) Osmanlı parlamentosu (Meclisi-Mebusan) 'ndaki görüşmeni içeren bir yazı yayınlanmıştır (5). Bakanların tamamının katıldığı görüşmede Sadrazam Hakkı Paşa kabinenin programını okumuş, iç ve dış sorunlara değinmiştir. Hakkı Paşa konuşmasında anlatıyordu: «Siz benden Girit üzerine bir açıklama bekliyorsunuz... Bizim Giriti koruma hakkımız kuşkusuzdur; biz onu hiç kimseye vermeyiz ve bütün devletlerce tanınmış olan egemenliğimizi ayakta tutarız» (7). Gazetenin verdiği habere göre Hakkı Paşanın sözleri mecliste hazır bulunanlarda güzel bir izlenim bırakmıştır (7).

Yunanistan'da millet meclisinin toplantıya çağırılmasından dolayı Türk – Yunan ilişkilerinde bir gerginleşme meydana geldi. Kaspi'nin Berlin'den aldığı habere göre Türk – Yunan ilişkilerinin gerginleşmesi oradaki bütün basını ilgilendirmiş ve şu gerginleşme pek ciddi sayılmıştır (8). Yetkili çevrelere göre Girit delegelerine Yunanistan millet meclisine bütün haklara sahip üye olarak katılma izni verilmesi çok istenmezdir. Zira böyle bir katılma devletlerin yürüttüğü politikaya ve diğer devletlerin, bilhassa Türkiye'nin istemine aykırı olurdu. Gene onların fikrince Yunanların aldıkları savaş önlemlerine, diğer eylemlerine karşılık vererek Türk ordusu Tesalya'ya saldırırdı. Bütün bunlar ise Yunanistan'da ağır felaketlerle sonuçlanabilirdi (9).

Türkiye uluslararası ilişkilerde sürekli olarak barış politikasını uygulamaktaydı. Onun barışçı tutumunu Kaspi gazetesinin 26 Ocak sayısındaki (№20, 1910) «Türkiye İşi» başlığıyla verilmiş olan yazı bir daha doğrula maktadı, Kaspi belirtiyor ki, «Russkoye Slova» gazetesinin (Rusya'nın Moskva'da yayınlanan günlük gazetesi – S.B.) Paris muhabiri Türkiye Büyükelçiliğini ziyareti esnasında ona şöyle söylemişler: Yeni Türkiye katliama karşıdır. Emin olunuz ki, biz ihtilaf peşinde değiliz ve biz hiç bir zaman ona yüz tutmayacağız. Şunlar ise vurgulanarak ifade edilmiştir: Türkiye Giritlilerin Atina millet meclisine delegeler göndermesine imkan bırakmayacaktır. Eger Atinada ihtiraslar alevlenirse, umarız ki, koruyucu devletler Yunanistan'ı uslandırır (10).

Kaspi'nin yukarıda anılan sayındaki yazıya «Russkoye Slovo» muhabirine Yunan heyetince değilenler de aktarılmıştır. Yunan heyetinde muhabire şunları bildirmişlerdi: Bizim barış özlemlerimiz vardır, fakat halk ihtiraslarının patlama ihtimalini de hesaba almak gerekecektir; büyük devletlerin enerjik müdahalesi her şeyi yoluna koyabilir.

Nüfuzlu siyasi çevrelerin Balkanlardaki şimdiki durumla ilgili görüşü iyimser olsa da ani, beklenmedik bir adımın durumu gerginleştirebilir diye sakınıyorlardı (11).

Bütün bunlara rağmen Girit meselesi üzerine bir anlaşmaya varmağı hedef alan Türk-Yunan görüşmeleri de sürmekteydi. Örneğin, Şubat 1910'da İttihat ve Terakki Komitesinin Giritli müslüman olan 6 seçkin üyesi Girit meselesi üzerine Türk-Yunan anlaşmasının olanağını saptamak amacıyla görüşmeler yapmak için İstanbul'dan Atina'ya geldiler (13).

Hami (koruyucu) devletlerin konsolosları Girit halkının Yunanistan'daki yasama seçimlerine katılmasına müsaade etmemeye dair bildiri hazırlayıp Girit yürütme komitesine sundular. Söz konusu devletlerin büyükelçileri ise bildirinin içeriğini Türkiye dış işleri bakanına duyurdular. Bu arada şunları da işaret ettiler: Eger Girit halkı gene de seçimlere katılmayı arzu ederseler, o halde hamî devletler katılmayı önlemek için gereken önlemler olacaklar. Duyurulan şu bildiri Babiali'yi yatıştırıcı biçimde etkiledi (13).

1911 yılında Türk-Yunan ilişkilerinde olumlu bir ilerleme, gelişme belirmedi. Girit meselesini barışçı yollardan çözmeye Yunanistan ve Girit Rumları istekli değillerdi. Yukarıda da bahsedildiği gibi Yunanistan Girit'in ilhakı için fırsatlar

beklemekteydi. Taraflar arasında karşılıklı görüşmeler yüzeysel bir nitelik taşımaıktaydı. Durumun gevşekliği yetkililerin bildirilerinden de anlaşılıyordu. 1911 yılının ilk aylarında teleqraf ajansı muhabiriyle yaptığı bir mülâkatta baş bakan Kunduros, Girit'te düzenin, bu arada müslümanların güveliğinin geçıci jandarma müfrezeleriyle sağlandığını bildiriyordu(14). Ama büyük devletler komiserinin Eylül'de yetki süresi bittikten sonra durumun gücleşeceğinden korkuluyordu; zira Giritliler Yunanıstan ile yeniden birleşmeye çalışıyorlardı. Bundan dolayı devletlerin yeni komiserini Giritliler reddede bilirlerdi.

Milletvekili Dunis'e göre büyük devletler kendi kararlarında diretirse Girit'in bütün makamları grev ilan edeceği de mümkün idi. Türk grubundan milletvekili Nisimbeyzade ise müslümanların (Girit'teki – S.B.) güvenliğinin bir süre için sağlandığını itiraf ederek büyük devletler ısrar ederse Giritlilerin Eylül'de yeni komisere boyun eğeceğine umut bağladığını belirtiyordu(15).

Kaspi qazetesinin 8 Haziran sayındaki (No 125) «Girit Meselesine Dair» başlığıyla verilen yazıda yılın ortalarında Girit'te durumun daha da gerginleştiği anlatılmaktadır. şöyle ki, Türkiye için olumlu anlamda Girit'e kadılar göndermek meselesi büyük devletlerce artık karara bağlandığı hakkında haberin Yunan basınında yayınlanmasından dolayı Girit'te hemen şiddetli kargaşalık bařęösterdi. Ada'nın her yerinde silahlı mitingler yapıldı. Hanya'daki mitingde 20 bingen fazla silahlı kişi toplandı. Gönüllü asayiş takımlarının bütün başkanları, milletvekilleri, hatta hükümet üyeleri de mitinge katıldılar. Hep birden edilen ateşler altında konuşmacılar coşturucu nutuklar söylüyorlardı. Mitingde bir müslüman kişi yaralandı. Mitingde çıkarılan ve hami devletlerin genel konsoloslarına sunulan kararda şunlar yer almıştı: Girit halkı kadıların adaya inmesini tüm araçlarla engellemeye karar verdi; kadılar hatta büyük devletler tarafından atanmış olsalar bile halk kararında azimlidir; Girit hükümeti kadıları kabul ederse, hükümeti halk devrilmiş sayacak (16).

Trablusgarp ve Balkan savaşları öncesinde büyük güçlerin baskıları ve Yunanıstan'nın saldırgan tutumu yüzünden Girit meselesi barışçı yoldan çözülemedi. Osmanlı Devleti Balkan savaşını (1912) kaybettikten sonra Yunanıstan Giriti ilhak etti.

KAYNAKÇA

1. Ahundov, Nazim. Senedlerin dili ile. Yazıçı, Bakı, 1980; Azerbaycan dövri metbuatı (1832-1920). MEK, Bakı, 1987.
2. Sovetskaya İstoriçeskaya Ensiklopediya, t. 8 İzdatelstvo «Sovetskaya Ensiklopediya», Moskva, 1965.
3. «Kaspiy», 2 Sentyabrya 1904 g., No 198.
4. Tugin, Cemal. Girit // İslam Ansiklopedisi, c. 14. Güzel Sanatlar Matbaası A.ř., Ankara, 1996, s. 85-93.
5. «Kaspiy», 13 Yanvarya 1910 g., No 9.
6. Adı geçıen kaynak

7. Adı geçen kaynak
8. «Kaspiy», 23 Yanvarya 1910 g., No 17.
9. Adı geçen kaynak.
10. «Kaspiy», 26 Yanvarya 1910 g., No 20.
11. Adı geçen kaynak.
12. «Kaspiy», 17 Fevralya 1910 g., No 38.
13. «Kaspiy», 19 Fevralya 1910 g., No 40.
14. «Kaspiy», 3 Marta 1911 g., No 49.
15. Adı geçen kaynak.
16. «Kaspiy», 8 İyunya 1911 g., No 125.

INDICES OF DROUGHT TOLERANCE IN CORN HYBRIDS IN MOGHAN

**MUĞANDA KURAKLIĞA (SUSUZLUĞA) DAYANABİLEN TAHİL
HİBRİDLERİNİN GÖSTERİCİLERİ**

**ПОКАЗАТЕЛИ ЗАСУХОСТОЙКИХ ПОСЕВНЫХ ГИБРИДОВ В
МУГАНДЕ**

Shahram MEHRİ* - Hamdollah Kazemi ARBAT
Farhad Farah VASH*** - Ali Reza Tari NEJAD******

Abstract

In order to determine the best indicators of drought resistance, an experiment using a factorial split plot design in randomized complete block design with three replications at the research farm in agricultural research center Taha was executed in 1389. In this experiment, main plots, three irrigation regimes (1 - based on irrigation water requirements of plants and two common area - irrigation at vegetative stage 3 - irrigation at grain filling stage) and sub-plots, including plots to about hybrids and hormonal treatments was carried out. Hybrids evaluation of drought resistance using an arithmetic average of various indices (MP), geometric mean (GMP), stress tolerance index (STI), stress susceptibility (SSI) and tolerance (TOL) in group A genotypes isolated (genotype which both stress and non stress conditions possess a higher yield) are more successful than other groups and hybrids in drought conditions suitable vegetative and seed filling based on the above indicators respectively of hybrid SC704 and hybrid SC720 conditions of the water off the stage and the vegetative hybrids SC647 and SC704 for water conditions in the grain filling stage are appropriate.

Key words: Maize, drought, resistance, index

Özet

Kuraklığa dayanabilen uygun arazilerin tespiti için Taha Köy Araştırma Merkezi'nde hicri 1389 yılında üç tür verimlilik testine tabi tutulmuş tam blok konstruksiyasında, alanların faktoryal parçalanması deneyleri yapıldı. Bu deneyler-

* Department of Agriculture, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, IRAN

** Department of Agriculture, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, IRAN

*** .Department of Agriculture, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, IRAN

**** .Department of Agriculture, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, IRAN

de önemli özellikleri olan sahalarda yetiştirilen bitkilerin üç kez irrikasıya (suvarma usulü) ile hem hibrid, hem de honmonlu bitkilerin dayanıklılığı incelendi.

Bu makalede; Çeşitli susuz sahalarda dayanıklılığın ortalama sayısı (MP), geometrik ortalaması (GMP), gerginlik dayanıklılığı endeksi (STİ), gerginlik zıhnılığı (SSİ), genotipleri tecrid etmek (TOL) programlarından yararlanarak kuraklığa dayanıklılığının değerlendirilmesi yapılmıştır. Sonuç olarak kuraklığa genotiplerin başkalarından daha dayanıklı olması açığa çıkarılmıştır.

Anahtar kelimeler: kuraklık, endeks, verimlilik, arazi

Introduction

Among crops, maize (*Zea mays* L.) as one of the coarsest grains due to the significant role that human and animal nutrition is in the realm of global production has a valuable role. Warmth of love, enjoying photosynthetic pathway, proper water use efficiency compared with other grains such as corn which features of researchers has, but on the other hand, among the four crops, corn most sensitive to stress is peripheral. Stress resulting from lack of water and its different forms as one of the most original and comprehensive crop yield limiting factors, especially in arid and semiarid regions of the world and this has on the breeding program to enhance crop tolerance trait or resistance to water shortages or drought conditions, as one of their main targets (Yadav and Bathagar, 2001). Plants in natural and agronomic conditions frequently are exposed to environmental stresses. Of environmental factors such as temperature may be stressful minutes. Other factors such as soil water content may, after days to weeks and lack of mineral soil after months and years are stressful. Is estimated that in the United States due to stress caused by soil and climatic conditions (Abiotic factors) that are below optimal levels, crop product, only 22% of their genetic capacity (Boyer, 1982). Therefore, understanding the physiological processes involved in stress and damage mechanism used by plants to compromise and environmental stresses is important to have. Drought, a major factor in reducing the level of performance and agronomic crops throughout the world and it is one that occurs when a combination of environmental factors (biological and non biological) cause stress in plants and thus reduce production. Further increasing tensions prevented the plants are cultivated and predicted that such forms of environmental stresses such as high or low temperature, salinity, drought, etc. (separately or combined effects of them) capable of producing plants in the next decade severely restrict (Duncan, 2000). So to analyze the effects of stress such as temperature and water stress or salt stress is difficult to separate.

Fernandez (1992) with yield in stress and non stress environments, the genotypes of two reactions in the environment can be divided into four groups and used to calculate indices of stress resistance to the following formula can be used.

$$2)MP = (Y_p + Y_s) / 2 \quad 1)TOL = Y_p - Y_s$$

$$4)SSI = (1 - Y_s / Y_p) \div SI \quad 3)GMP = \sqrt{Y_s \cdot Y_p}$$

$$SI = \left(1 - \frac{Y_s}{Y_p} \right) \quad 5)STI = \frac{Y_p}{Y_p} \times \frac{Y_s}{Y_s} \times \frac{Y_s}{Y_p} = \frac{Y_p \times Y_s}{(Y_p)^2}$$

Y_p : yield of each genotype in the environment without stress

Y_s : yield stress in the environment of each genotype

Y_p^- : average yield of each genotype in non-stress environment

Y_s^- : The average yield in stress environment of each genotype

SI: Mazl stress intensity

METHODS

In this study, seven hybrids, SC647, SC724, SC704, SC703, SC700, SC720 and TWC600 partially corn to design split plot factorial based on experimental design randomized complete block was carried out in three main plot included three irrigation levels to describe ((1 - based on irrigation water requirements of plants and two common area - irrigation at vegetative stage (irrigation after emergence and continued to rise canopy irrigation of flowers Flower emergence period to the end of vegetative canopy) 3 - irrigation on grain filling stage (irrigation from planting to anthesis and then finishing off the stage of completion of water pollination to physiological maturity)) and sub-plots of various factors, including hybrids and hormonal treatments factorial as the Agriculture Research Farm Research Center moghan in 2010-2011 crop year was executed. Each experimental plot consists of four lines apart and 75 cm in length was 4 meters. each genotype in 22 hill 18 cm apart to be implanted manually. Including plant density and planting distance lines including one plant per hill, was equal to 74,000 plants per hectare. Brdaryha data obtained from the notes and comments Nmvnhgyryhay traits, via MSTATC and STATISTICA software analysis and graphs were drawn.

Results and discussion

Comparison of irrigation regimes in terms of yield showed that cultured normal irrigation highest yield with 3 / 9 tons per hectare, but yield under water off the vegetative phase was reduced compared to normal irrigation seems to cause the decrease grain weight was reduced. Because the vegetative stage of crop water stress facing the growth of limbs thus does not completely and this reduces the level of material savings and reduced photosynthesis photosynthetic poster, the result is decreased performance. Yield under water off the grain filling stage compared to full irrigation was reduced (table 1) these non significant decreased due to reduced grain weight has been. stage of grain filling due to lack of moisture, current photosynthesis decreased and the material transfer to the grain completely

done will not, Therefore grains formed are not full satisfactory way and this led to lower grain weight was reduced and consequently the performance has caused.

Denmead and Shaw studies (1990) and osboran (2002) showed that water stress during pollination stage, the yield would decrease 50 percent. Tension in the final stages of vegetative growth rate of 25 percent and the rate of ear growth stage, 21 percent yield reduction will create. Moisture stress during pollination stage, the corn yield 8-3 percent per day decreases. Three weeks after pollination, water stress effect on the number of grains per ear, but no grain weight is reduced. The Song and Dai (2000) concluded disruption of flowering and ear inoculation of the important reasons for reducing maize yield in the water deficiency conditions. Results of this study and other researchers with the above results were consistent. Therefore studied the yield hybrids with different reactions in different irrigation regimes was that the fluctuations should be less stable hybrids with yield and environmental conditions of the population mean yield are to be selected this purpose, the indices STI (proposed Frnadez 1992) SSI, MP, TOL and GMP to select drought tolerant varieties were used and sustainable. Based on the shape of three dimensional grain yield under normal and off the water stage of grain filling index STI, hybrid single cross 647 and SC 704 in group A were studied. The hybrids highest STI also possess and most tolerant hybrids were recommended to stop the culture conditions in the water are the grain filling stage Single cross hybrid 720 in group B and his more hybrids and single cross 724 cross 600 in group C and single cross hybrids were 700 in group D (Fig. 1 and 2).Based on indices SSI and TOL hybrid single cross 647, the lowest values of this criterion the ranked. Based on these two indicators selected item is placed. hybrid single cross 647 and 724 more single cross 600 his lowest values were having these standards, single cross 647 in group A , single cross 724 and cross 600 and more are in Group C is located. So again, these two indicators the group failed to separate from each other. Thus, two criteria, the criteria are not very useful (Figure 1 and 2).

Overall, group A could cause STI indicators from other groups to separately index than SSI and TOL is a better indicator and setting the most tolerant and adaptable hybrids better than other indices acts. Considering the circumstances cultured cut water phase vegetative hybrid single cross 704 and SC720in the culture conditions off the water at flowering stage and cut the water phase of grain filling hybrid single cross 647 and single 704 cases selected were. So we can say that hybrid single cross 704 adaptable and most tolerant hybrids in stress and stress is Vqabl is recommended for each condition. The results of this study with results Vnvrmd Ahmadzadeh and more researchers who announced the setting in the STI index, genotypes tolerant to stress than other indices will better match.

Figure (1) three-dimensional diagram stress tolerance index (STI), yield potential (YP) and yield under stress at vegetative stage (YS1) filling (YS2)

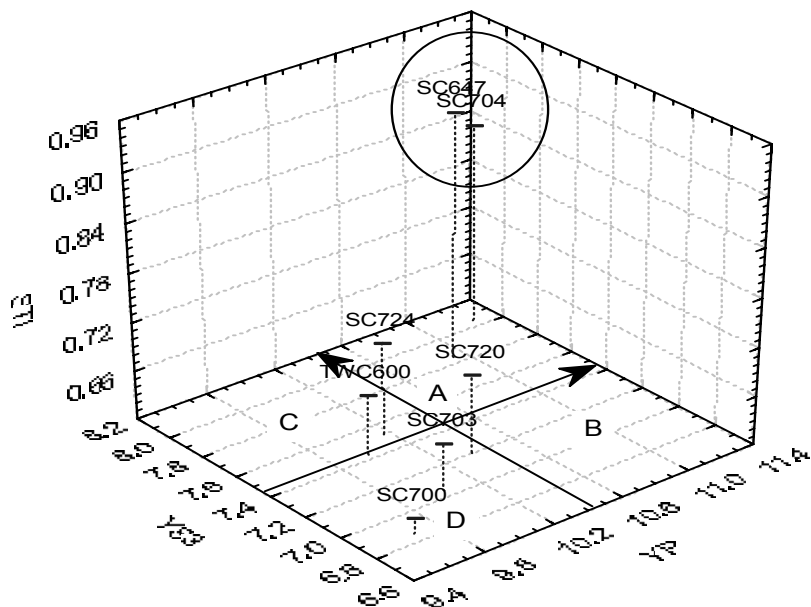

Figure (2) three-dimensional charts between tolerance index (STI) and yield potential (YP) and yield under stress at grain filling stage (YS2)

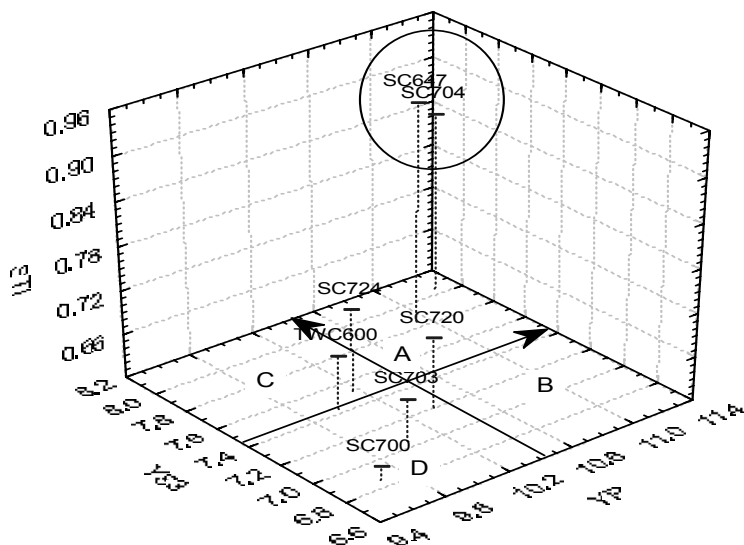

Table (1): Comparison of different irrigation regimes based on different traits of maize hybrids

Irrigation regime	Grain yield (t/h)	plant Height (cm)	Ear height (cm)	Seed Row	Seeds per row	1000 Kernel weight (gr)	ASI	Heading (days)	Days to peak bloom	Maturity (day)
Yp	9.3A	206.3A	117.4A	18.3A	40.1A	305.2A	5.4A	59.2B	64.6B	112.5A
YS1	7.1B	149.7B	81.1B	16.6B	38.3A	264.3B	5.2B	63.9A	69.1A	112.7A
YS2	7.9AB	204.1A	115.3A	17.6A	39.3A	39.3A	4.19B	59.6B	63.8B	108.9B
Mean	8.1B	186.7B	104.6A	17.5A	39.2A	203.3B	4.93A	60.9A	65.8A	111.4A

Average difference of having the same letters are statistically significant are not.

REFERENCES

- Boyer, J.S. 1982. Plant productivity and environment. Science 218:443-448.1-1- Denmead. O.T. and 2- R..H.Shaw.1990.The effects soil moisture at different stages of growth on the development and yield of maize.Agronomy.J.95:688-696.
- 3- Duncan, R. R. 2000. Plant tolerance to acid soil constraints: genetic resources, breeding methodology, plant improvement. In: wilkinson R.E. (ed.), plant-Environment Interactions 2nd edn. Marcel Dekker, New York, pp 1-38.
- 4- Fernandez,G. C. 1992. Effective selection criteria for assessing plant stress tolerance in proceeding of symposium, taiwan.13-18-Aug.257.270.
- 5- Osborne, S.L., J.S. Schepers, D.D. Francis, and M.R. Schlemmer. 2002. Use of spectral radiance to in - season biomass and grain yield in nitrogen and water-stressed corn. Crop Sci. 42:165-171.
- 6- Song, F.B. and J.Y. Dai. 2000. Effect of drought stress on growth and development of female inflorescence and yield of maize. J.of Jilin Agricultural University.22:1, 18-22.
- 7-Yadav, O. P. and Bathagar, S. K. 2001. Evaluation of indices for identification of pear millet cultivars adapted to stress and non-stress conditions. Field crop Research, 70: 201-208

ARASBARAN FOREST AND ITS BIODIVERSITY

ARASBARAN ORMANI VE BİYOLOJİK ÖZELLİKLERİ

ЛЕС «АРАСБАРАН» И ЕГО БИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

Mir Mahmood HOSSEINI* - Gita EINOLLAHI
Mir Mohammad HOSSEINI*****

Abstract

Arasbaran protected area, a mountainous region and is elevated. This area contains various forms of heights, deep valleys, steep slopes and filled the long, mountainous land is forest and grassland pastures. Subsequent addition of natural area, parts of the affected livestock activities, nature had been altered and therefore sparse forests, farm lands and villages, parts of the region deformed form. Altitudinal belts of vegetation to rainfall and finds a different TV and high diversity of plant species and about 775 plant species have been identified in the region. This area of wildlife diversity, particularly in relation to species and represent the Caucasus Mountains covered with forests and Europe is very rich. The natural richness of the region that joins wildlife habitat value in the network between the four regions into EPA has finally reached the required results and the analysis and proposals are presented.

Key words: Forest, Biodiversity, Arasbaran

Özet

Arasbaran arazisi dağlık bölge olduğundan mühtelif türlü ucalıklar, derin vadiler, sıldırım kayalıklar, ormanlı dağlar, otlaklı çimenliklerden oluşmuşdu. Arazinin tabii özellikleri, hayvanların tabiata vurduğu ziyanlar, tabii olayların sonraki ilaveleri tabiatın deyimesine neden olmuşdu. Buna gore de nadir meşeler, köy tasarufatı için ayrılan toprak sahaları bölgenin doğal görüntüsünü çok deyişmiş. Bu bölgede

* Department of Geography, parsabad moghan Branch, Islamic Azad University, parsabad moghan, IRAN

** Young Reserche Club, parsabad moghan Branch, Islamic Azad University, parsabad moghan, IRAN

*** Department of Geography, parsabad moghan Branch, Islamic Azad University, parsabad moghan, IRAN

aramsız leysan yağmurlarının yağması 775 mühtelif türlü çok yıllık, yüce bitkilerin bitmesine neden olmuştu. Kafkazi temsil eden, ormanlıklarla ahate olunan bu arazi sakin, doğal bir ortam olduğu için Avropanın çok zenginlikleri ile mükayisede dinlenmek için çok münasibdi. Dört bölgenin arasında yerleşen vahşi hayvanların yaşadığı arealın deyerini anlamak ve korumak için bir şebekede birleşmesinin zaruri olması ile ilgili EPA-ya (ATRAF MÜHİTİN MÜHAFİZESİ ÜZRƏ AGENTLİYİNE) teklifler taktım edildi.

Anahtar kelimeler: Otman, bioloji variativlik, Arasbaran

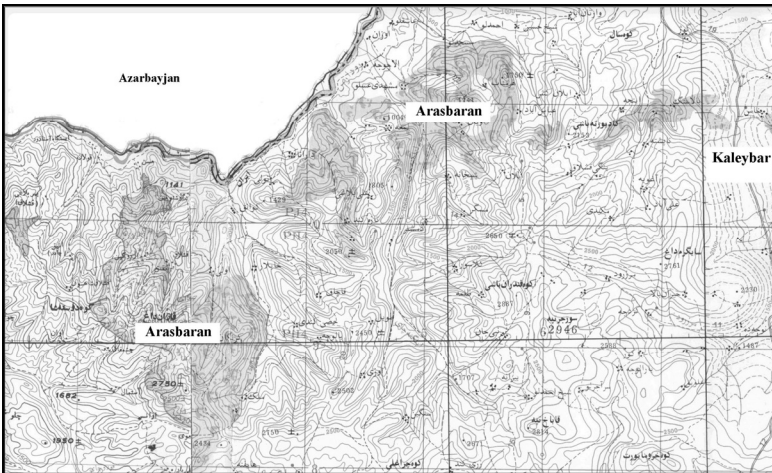
Introduction:

Arasbaran forests with 164 thousand hectares of the mountain range and the Aras River Karadag is located. Arasbaran large area that has 900 thousand hectares and two parts of North and South Arasbaran be formed. Arasbaran forest is a protected area and UNESCO (United Nations Science Cultural Organization) as the regional conservation and reserve "biosphere" (genetic) has raised the Earth. Experts in Iran in recent years silvics Arasbaran forests due to 785 plant species and 170 tree species, including 42 brigades pasture and forest unit 143, among the region of the genetic value of the known world and to some special features of a Independent vegetative region, with forested area Arasbaran have introduced one of the five areas of eruption Iran, is considered. (Col. Zadeh, 1380)

Position and about the area:

And Azerbaijan is in a region between the towns of Ahar city center, and the nomads. Arasbaran forests eastern border with northern forests in the western border about 120 km away. general and about the region Map Number (a) is shown.

Map No. (1) About the region Arasbaran

Source: 1:250000 Topographic Map

Profile Forest Arasbaran settlements

Eruption of the five areas of Iran called Arasbaran "there. Forest area despite some similarities with the Caspian forests, due to differences in climate and vegetation, special features are and why the program "Man and biosphere" by UNESCO, the area in 1355 Biosphere introduced. Until then, even many experts also were not aware of the importance of these forests. (Www.arasbaran.net)

Characteristics of Arasbaran, ecological, wildlife, cultural heritage and aesthetics with premium features and exclusive place of rare plant species growing in Iran. Arasbaran plant geographical location of the various climate feedback Tuesday Caspian, Caucasus and Mediterranean is a. According to studies, Dr. Asadi, so far 781 species have been identified in the region that some species are unique to Arasbaran. Morphology and distribution of vegetation Arasbaran special laws is thus essentially covered the southern slopes of pasture and forest mainly in the northern slopes and elevations between 800 m to about 220 m is observed, and areas with higher elevation of 2200 meters and is less than 800 meters range. (Zahedi Amiri, AH. Isaac Rudd, vol., 1379)

Arasbaran 126 species in the forests there are trees and shrubs of 0.40 years before the forest area of 300 hectares but now reached 164 thousand hectares to 70 hectares when it is stored. With 700 mm of rainfall annually, because "in May caught being" half-wet forests component is considered. Arasbaran forest, tree and shrub species such as oak or less dedicated Arasbarany, blueberries, tree filled, locally, White aspirated, Nagorno-Quack, hazelnuts, yew, Bodaghi Seven cool to be seen. Some trees in the forests of northern forests Arasbaran there such as: beech, alder, evangelical, Lylky, Lrg, , white platform,. (pile var, 1386)

The most important forest habitat Arasbaran:

Arasbaran important habitat area in the table below.

Scientific name the most important	species habitat
Panthera pardus	Nza - Vnyq - Haider Shah - Shah Avtran.
Lynx lynx	Nza - Vnyq - King Avtran - inhale - Qarvnlr - Napsht - aged thirty Napsht Valley - Hjrjan friend
Capreolus capreolus	Askvl - inhale - Napsht - Ghvyh - Khryl
Capre aegagrus	Nza - Haider Shah - Qaqalv - Vnyq - Dar Ghzy - Vayqan - King Avtran - ten brave Nvjh
Lyrurus molosiewiczzi	Cologne and Dghdvn
Phasianus colchicus colchicus	around the river Aras - Ghvyd - inhale - Ali Abad - Fort President - Artillery - hot Saygrm

Source www.frw.org.ir

Vision in black and white oak forests Arasbaran

The main vegetation in this forest, especially Azartfa 300 to 1400 and from 1400 White Oak Mtrbh Mtrbh top black oak (*Quercus* resistant species) is dedicated both are resistant to harsh climatic conditions. To help cover the protection of these forests Arasbaran in some major forest to plant oak trees work for the Zad collection is Nyzaqdam.

However, other species of this forest habitat value in terms of plant height Nyz·hstnd the area they are growing different. The first area that vegetative coma Drknarh Gzv Kbh Juniperus tree (poplar type) then stumble black, corms (wild pistachio), wild pomegranate, maple Vmmrz is dedicated to the fact Hornbeam Knarblvt Azmdh plant coverage area is considered. (Lyjanpvr, A., Isaac Rudd, vol., Banj Shafie, A., 1387)

Non-native species in forests Arasbaran

Any non-native species Arasbaran Drjnglhay Azvrvd pests that can unknown brings with him to be refused. Resuscitation main objectives Drjngl need reform plan, strength training to indigenous Vbrtrf creating livelihood strategies are, in our forests Arasbaran different species that we saw every one domain can be dominant Vhrkdam Drjngl themselves are worth. Some species are popular as sun shade Barberry eg some are friendly; they can Bkarym Zyrsaqh oak trees. In fact, thus helping to maintain soil quality and they will kill the tall trees is the refuge. This set of species mass densities should be our space to play over half acres in the forest control has not been. (Pvrbabayy, Abedi, inconsistent, 1388)

And anti-cancer compounds in yew forests Arasbaran

Lobbying species shade-friendly name of yew Nyzbayd talk that unfortunately 30 years ago since the tin Aboriginal area is located because these kind of toxic named taxon that animals Azkhvrdn it after 24 hours are died.

Conclusion

Should never forget that the forest, what Drarsbaran, north or Zagros, the legacy of centuries ago and should remain for centuries and that future generations may inherit and Nyzmalk. Arasbaran the not too distant past the edge of a wide range of Aras river level Jolfa to heights between Taha and Sabalan, Sahand Bzqvsh and was referred to now, several reasons such as destruction of unique forest areas Bhmrz·hay nomads and Ahar districts is limited. The protected area among the three major rivers in the north of Aras, "Aylgnhchay" in the West and "Klybrchay" located in the East and south elevations "Saygram" is attached. Arasbaran ecological perspective, social structures, political, economic and historical, regional unique Drkshvrshmar progress.

Arasbaran Nzrazjzabhay spent hunting, economic, Ajtmayvfrhngy due to rare plant and animal species, and vast virgin landscapes and fragility and vulnerability to the protected area was declared under protection and supervision.

Suggestions:

- Plan to improve protected area Arasbaran National Park
- The right information and tourist attraction areas and educational welfare infrastructure
- Construction of garden water gardens, particularly in rainfed areas and steep destroyed
- The need to strengthen implementation of Watershed Management and Rangeland Vegetation.
- Development Plan Snvbrv planting seedlings cultivated the river Drhashyh
- Better TV Arasbaran forests gradually from "Category birth" to "branches and offspring seed" and then "seed offspring" to change.
- Operations such as protective fencing (for grazing of livestock Jlvgyry Rdakhl de Forest)
- National Rehabilitation Project Environmental canvas and damaged habitats,

SOURCES:

- 1 - Colonel M., Jalil, 1380, land preparation Arasbaran protected area, publishing the National Conference of land management - soil erosion and sustainable development
 - 2 - Zahedi Amiri, AH., Isaac Rudd, vol., 1379. Relationship between ecological groups and diameter growth in mixed forests of beech, National Conference of forests management and sustainable development, Ramsar - Iran
 - 3 - Lyjanpvr, AZ., Isaac Rudd, vol., Banj Shafii, AS., 1387. Review of qualitative and quantitative distribution and characteristics of blueberries in the forest masses Arasbaran (Urmia University Research Project)
 - 4 - Pvrbabayy, Abedi, inconsistent, in 1388 to investigate the biological diversity of plant species in habitats Arasbaran White Oak (Case study: tree Drq and Darana, Environmental Engineering Seminar
 - 5 - cocoon around, B, 1386, concepts of forest management and conservation of biodiversity in forest and pasture Quarterly, Journal of social, economic, No. 75, p. 92
- www.arasbaran.net 7 -
- 8 - www.frw.org.ir

**PROF. DR. AHMET TEMİR'İN II. DÜNYA SAVAŞI
SIRASINDA ZİYARET ETTİĞİ ALMAN ESİR
KAMPLARINDAKİ TÜRK ESİRLERLE İLGİLİ RAPORLARI**

**REPORTS BY PROF. DR. AHMET TEMİR RELATED TO TURKISH
PRISONERS IN GERMAN PRISON CAMPS PREPARED AFTER HIS
VISIT TO SUCH CAMPS DURING THE II. WORLD BANK**

**РАПОРТЫ, СВЯЗАННЫЕ С ТУРЕЦКИМИ ВОЕННОПЛЕННЫМИ
ЗАФИКСИРОВАННЫЕ ПРОФЕССОРОМ АХМЕТОМ ТЕМИРЕМ ПРИ
ПОСЕЩЕНИИ НЕМЕЦКИХ КОНЦЛАГЕРЕЙ ВОЛ ВРЕМЯ МИРОВО**

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY*

Özet

Ahmet Temir, Türk dünyasının yetiştirdiği dünya çapında bir Türkolog ve Mongolistdir. Ayrıca iyi bir müzisyen, kayakçı ve patencidir. 1912-2002 yılları arasında yaşamış ve uzun yıllar Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde profesörlük yapmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da bulunduğu yıllarda, Kızılordu saflarında savaşırken Almanlara esir düşen Türkmen, Özbek, Kazan Tatarı, Mişel Tatarı, Sibiry Tatarı vb. Türk boylarına mensup askerlerin bulundukları çeşitli esir kamplarını ziyaret ederek onlar hakkında raporlar hazırlamış ve bu raporları Alman hükümetine vermiştir.

Bu raporlar Almanlar tarafından dikkate alınarak esir askerlerin kamplardaki durumları düzeltilmiştir.

Yazıda; Prof. Dr. Ahmet Temir'in hazırlayıp ilgilileri verdiği raporlar yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: II. Dünya Savaşı, Alman Esir Kampları, esir Türk soylu askerler, raporlar.

Abstract

Ahmet Temir is an international Turkologist and Mongolist, trained by the Turkish world. He is also a musician, skier and skater. He lived between the year

* Erciyes Üniversitesi em. Öğretim Üyesi/TÜRKİYE

1912-2002 and as a professor, he instructed in University of Ankara – Language and Faculty of History-Geography (DTCF) for years.

When he lived in Germany during the II. World War, he visited various prison camps and prepared reports on soldiers of Turkmen, Uzbek, Kazan Tatars, Mişhel Tatars, Siberian Tatars etc. from Turkish tribes while they fought in the lines of Red Army and became prisoners of Germany and presented these reports to the German Government.

By taking into consideration these reports by the Germans, conditions of the prisoner soldiers were rehabilitated.

In the writing, reports are available prepared by Prof. Dr. Ahmet Temir which were then forwarded to the relevant authorities.

Key Words: II. World War, German Prison amps, prisoner soldiers of Turkish tribes origin, reports.

Türk dünyasının yetiştirdiği tanınmış Türkolog ve Mongolist Ahmet Temir, hayatı maceralarla dolu bir kişidir. Dünya çapında bir Türkolog ve Mongolist olmasının yanında çok iyi bir müzisyen (*orquestra kemancısı, piyanist ve besteci*), iyi bir at binicisi, kayakçı ve patencidir.

Kendisini 1963 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nün üçüncü sınıfına naklen geçiş yaptığım yıl tanımıştım. Önce öğrencisi, sonra asistanı ve yakın dostu olarak ölümüne kadar gö-rüş-tüm; onun fikirlerinden, bilimsel tecrübesinden ve hayat tarzından dersler aldım.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü’nde uzun yıllar beraber çalıştık, Türki-ye’de ilk defa 1973 yılında Ankara’da toplanan **PIAC** (Permenant International Altaistic Conferance)’ın onaltıncısının düzenlenmesinde onun yanında yer almış ve “**Türk ve Moğol İctimai Hayatında Kadın ve Onun Devlet İdaresindeki Rolü**” adlı ilk ilmi tebliğimi de bu toplantıda sunmuştum.

Ahmet Temir’in hayatının on iki yılı aralıklarla Almanya’da geçmişti. **II. Dünya Savaşı** sırasında Almayan’da öğrenci ve Tatarca lektörü iken Rus ordusun-da bulunan ve Almanlar’a esir düşmüş *Türkmen, Kırgız, Kazak, Özbek, Kazan ve Mişer Tatarı* vb. Türk boylarından askerlerin esaret yıllarını geçirdikleri kesir kamplarını ziyaret ederek çeşitli raporlar hazırlamış ve bu raporları Alman makam-larına vererek onların savaş sonrasında vatanlarına kavuşmalarına yardımcı olmuş-tur.

Ahmet Temir’in Almanca olarak hazırladığı bu raporlar ilk defa onun “**Altmış Yıl Almanya**” (Ankara 1998) adlı hatıra kitabında yer almış olup, kızı Bahşayış Hanım tarafından yapılan Türkçeye tercümesi de ilk defa burada yayınlanacaktır.

Aşağıda tam metinleri verilen raporlar, hem dünya hem de Türk tarihi açısından çok önemlidir. Büyük savaşta esir düşen Türkler'in durumları bu raporlarda açıkça görülmektedir.

Ben, raporlardan önce rahmetli Prof. Dr. Ahmet Temir'in hayatından önemli kesitleri okuyucularıma sunmak istiyorum.

Ahmet Temir Kimdir:

14.XI. 1912 tarihinde, İdil-Ural bölgesinde bulunan Tataristan Cumhuriyeti Bügülme (Bugul'ma) kazasının Elmet (Al'met'yevsk) köyünde doğdu. Babası aynı köyden **Carullah'ın oğlu Reşid**; annesi Tüben Şelçili köyünün meşhur müderrislerinden **Abdülfettah Hazret**'in kızı, kızlar mektebinin öğretmeni, Ahmet Temir'in ifadesine göre "*son derece fedakâr, dindar ve millyetçi asil ruhlu bir kadın olan*" **Zeyneb Hanım** (Zeyneb Abıstay)'dır (doğ. 1878- ölm. 12.IV.1978/Astrahan). Babasının ailesi **Reşid** daha küçük yaşta iken Türkiye'ye göç etmişler; annesi Halep'te, babası da Medine'de vefat etmiştir. Reşid, on yıl kadar Mekke ve Medine medreselerinde okuduktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır, Suriye, Irak ve Anadolu gibi bölgelerini gezdikten sonra Elmet'e dönmüş, Ufa şehrindeki "Orenburg Mahkeme-i Şer'iyesi"nde "İmam, Hatip ve Müderris (profesör)" pâyelerini kazanıp öğretmen ve imam olarak köyünde yerleşerek Zeynep hanım ile evlenmiştir.

1920 yılı yazında başlayan büyük bir kuraklık sonucunda memlekette açlık olacağı anlaşıncı, ailesi yer değiştirmek zorunda kalır ve Elmet'in bağlı bulunduğu Kaza şehri olan Bügülme'ye gelirler. Babası Bügülme Kantonu ikinci nahiye müdürlüğüne atanır.

Ahmet Temir'in 5 kardeşi daha vardır:

1. si: Muhemmed Abi (1908/Elmet-13.VIII.1943/savaşta)
2. si: Beşir: (1915/Elmet-2.V.1955)
3. sü: Havva (1919- ?) "Emekli doktor" / Mahaç Kala-Dağıstan'da yaşıyor.
4. sü: Sagit (Sait) (1923- ?) "Ziraat mühendisi"/Mahaç Kala-Dağıstan'da yaşıyor.
5. si: Gamir (Amir) (1926- ?) "tabip profesör"/Volgograd'da yaşıyor.

Babası Carullah oğlu Reşid Yarullin, 27 Ekim 1937'de Kazan'da kurulan askerî mahkemenin kararı ile 15 Şubat 1938 günü, *İdil-Ural bölgesinde Sovyet rejimini yıkarak bir Türk-Tatar devleti kurmak maksadı ile kontr-revolüsyoner teşkilât meydana getirmek, yabancı devletlerle temasa geçerek ve Sovyetler aleyhinde bilgi vererek casusluk yapmak, Hadi Atlası* (eşi, Ahmet Temir'in teyzesi Hüsnükemal idi) başkanlığında yürütülen bu teşkilâta girerek ona yardımcı olmak gibi suçlardan, 9 kişi ile birlikte, kurşuna dizilerek şehit edilir. [1950'den sonra bu mahkeme-

nin kararları iptal edilerek hapse atılan 15 kişiden sağ kalanlar serbest bırakılır ve 1938 yılında idam edilenlerin adları da temize çıkarılır.]

Ahmet Temir'in ilk tahsili çok intizamsız geçer ve uzun sürer. Elmet'te üç yıl Tatar mektebinde okuduktan sonra onu bitirmeden taşındıkları Bügölme'de Rus mektebine gönderilir. Rusçası zayıf olduğu için, yeniden birinci sınıftan okumaya başlar. Temir, harıralarında: “*Bu okulda çok eziyet çektim. Tatar diye çok tahkir ederler, sıradan itip düşürürlerdi*” diye anlatır. İkinci ve üçüncü sınıfları seviyeli bir okul olan özel bir okulda; 4. sınıfı başka bir okulda; 5. sınıfı da Sokol köprüsü tarafında Puşkin okulunda okur. Bu okulda iken Rusçayı iyice öğrenir, keman ve piyano çalmaya başlar ve iyi de resim yapar. Almancayı Volga boyu Alman kolonilerinden bir Fräulein ile Avusturyalı savaş esirlerinden Santo adında birisinden öğrenmeye başlar.

1925 yılı sonunda 6 yıllık Rus lisesinin ilk sınıfına yazılır. İkinci sınıfa geçtiği 1926 yılında, “*ailevî yönden menşei proleter olmadığı, bir din ve bilim adamının çocuğu olduğu için*” okuldan çıkarılır. Üç yıl okuldan uzak kalan Ahmet, Kazan, Moskova ve Leningrad'dan getirttiği kitapları okuyarak kendisini yetiştirmeye çalışır. Rus yazarlarından **Tolstoy**, **Puşkin**, **Maksim Gorki** ve **Turgenyev**'i okur. Avrupalı ve Amerikalı yazarları Rusça tercümelerinden takip eder; Alman ediplerinden **Goethe** ve **Schiller**'i tanır ve bazı eserlerini okur. Fransız ediplerinden **Victor Hugo**'nun “*Sefiller*”i ve **Guy de Mopassant**'ın hikâyeleri masasındaki eserler arasında bulunur. **Jean Jaques Rousseau**'nun “*Emile*”ini de daha o zamanlar okur. İngiliz edebiyatından **Robinson Crusoe**'yü; **Walter Scott**'un ve **Charles Dickens**'in bazı hikâyelerini, **Thomas Carlyle**'i; Amerikan yazarlarından **Edgar Allan Poe** ve **Jack London**'un eserlerinin külliyatını okuyarak Avrupa ve Amerika edebiyatı hakkında engin bilgiye sahip olur. Bütün bunların yanında, küçüklüğünden beri kütüphanelerinde bulunan çok sayıda kendi millî edebiyatları ile ilgili eserleri, *Şura*, *Ang*, *Ak Yol*, *Meşveret*, vb. gibi mecmuaları; **Abdullah Tukay** gibi millî şâirlerin şiirlerini; Türkiye'den getirttikleri **Ahmet Refik**'in 6 ciltlik *Tarih-i Umûmî*'sini; Şemseddin Sami'nin *Kâmus-u Türkî*'si ile *Kâmusü'l-Alâm* gibi pek çok eser elinin altından eksik olmamıştır.

1927-1928'lerde, babasının teşviki ile, Rostov-Don şehrindeki mektupla ders veren “Poliglot” adlı okula yazılır ve bu arada teknikerlik ve İngilizce dersleri de alır.

Babasının “*Burada kendi kendine çalışıyorsun amma diplomam olmayınca bunun pratik bir değeri yoktur. Rusya içinde okuman da imkânsız. En iyisi, siz arkadaşlarınızla birleşip Türkiye'ye kaçın. Orada hem okur, hem iyi insan olarak yaşarsınız. Orası kardeş bir ülkedir*” sözü üzerine 1911 doğumlu **Abdulahat (Ahat Ural Bikkul)** ile 17 Haziran 1929 Pazartesi günü daha gün doğmadan yola çıkarlar. Ufa'dan gelip Simbir'e gidecek olan trene binerler. Simbir'den bir at arabası ile

Volga'nın iskelesine giderler; oradan vapur ile Stalingrad'a ulaşırlar. Oradan Astrahan'a, oradan da trenle Batum'a varırlar.

Batum'da geçirdikleri zorlu günlerden sonra, Türkiye'de Şavşat ile Ardanuç arasında bir jandarma karakolunda 8 Temmuz 1929 günü yeni hayatlarına başlarlar. Ahmet ve arkadaşı **Ahat Şavşat** ve Ardanuç üzerinden Artvin'e gelirler ve yazı burada geçirirler. Millî Eğitim Bakanlığı'nın emri ile Trabzon Muallim Mektebi'ne yerleştirilirler. Beş yıl parasız-yatılı olarak okudukları bu okulun kapanması üzerine 1934 yılında Haydarpaşa Lisesi meslek kısmında okuyan Ahmet Temir, 1935'te buradan mezun olur.

1935 yılında Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir semester Prof. **M. F. Köprülü**, Macar Prof. **L. Rásonyi**, Prof. **G. Rohde**'nin derslerine devam eden A. Temir, 1936 yılında "**Humboldt-Stiftung**" tarafından verilen bursu kazanarak, Almanya'ya gider ve Berlin Üniversitesine kaydolar. Bu üniversitede Prof. **Annemarie von Gabain** ve Prof. **R. Hardtmann**'dan *Türkoloji*; Prof. **E. Haenicsh**'ten *Moğolca* ve *Çince*; Prof. **M. Vasmer**'den *Slavistik* dersleri alır; Üniversite orkestrasına da *kemancı* olarak katılır. Bu arada, Üniversitenin Şark Seminerinde açık bulunan "**Tatarca lektörlüğü**"ne de atanan Temir, 1943 yılına kadar burada görev yapar.

"**Die Konjunktionen und Satzeinleitungen im Alt-Türkischen**" adlı Doktora tezi hazırlayarak 17.VI.1941'de sözlü sınavı verir; 2.VII.1943 tarihinde yapılan "Promotin" ile **Dr. Phil.** (Felsefe Doktoru) unvan ve payesini kazanır. 1943 yılında Türkiye'ye döner, 1946 yılına kadar 39. Tümen'e bağlı Pozantı 47. Dağ Alayı'nda emir subayı ve sonradan Alay Adli Subayı olarak görev yapar. 1946 yılında, Kazan Türkleri'nden **Zakir Kadiri Ugan** (doğ. 1878/Kandal köyü-22 Ekim 1954/Ankara) ile Kazanlı millî şâirelerden Saniye İffet Hanım'ın kızı **Azat Hanım** ile; onun vefatı üzerine de ikinci defa, 1962 yılında **Rana (Soytekin) Hanım** ile evlendi. Bu evlilikten 1964 yılında **Bahşayış Zeyneb** adında bir kızları oldu.

Askerden sonra, 1947-1951 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığı Müzeler Genel Müdürlüğünde çalışır; 1952 yılında Hamburg Üniversitesi'nin daveti üzerine tekrar Almanya'ya giderek iki yıl Türkçe lektörlüğü yapar. Burada bulunduğu sırada hazırladığı "**Die arabisch-mongolischer Stiftung surkunde von 1272 des Emirs von Kırşehir Cacaoğlu Nur el-Din**" (Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nur el-Din'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi) adlı tezini hazırladı ve 1.VIII. 1953 tarihinde "**Türkoloji ve Moğolca Doçenti**" unvanını kazandı.

1954'te Türkiye'ye dönen Temir, 6 ay kadar Hasanoğlu Öğretmen Okulu'nda Türkçe öğretmenliği yaptı, 1955 Martında da Ankara **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi**'ne Doçent olarak atandı. 1961 yılında **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü**'nün **Abidin İtil** ve **Osman Nedim Tuna**'dan oluşan üç kurucu üyesinden birisidir. Bu kuruluşu 1962-1975 yılları arasında "Başkan" olarak yönetir; **Türk**

Kültürü, Türk Kültürü Araştırmaları, Cultura Turcica adlı dergilerin sahipliğini yaptı.1962 yılında Profesörlüğe yükseltilerek **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi**'ndeki ders ve bilimsel çalışmalarını sürdüren Temir 1982 yılında yetmiş yaşını doldurarak emekli oldu.

21-26 Ekim 1973 tarihleri arasında Ankara'da toplanan **XVIth Permanent Internatioanal Altaistic Conference (PIAC)** [XVI. Daimi Milletler Arası Altaistler Konferansı-DAMAK]'ın Başkanlığını yaptı.

Ahmet Temir, Türkolog ve Mongolist olmanın yanında çok iyi bir müzisyen idi. Bir gün, eşim Hatice Hanım ve büyük oğlum Baybars ile ziyaretine gittiğimizde bize hem piyano hem de keman çalarak, kulaklarımıza da hitap etmişti. Resim yaptığını biliyordum ama yaparken hiç görmedim. Eşimin evleri için yaptığı "koşan adlar" yağlı boya tablosu piyanonun üzerinde asılı duruyordu.

Çok iyi bir satranççı idi. Ankara-Türk Satranç Kulübünü beraber kurmuştuk. Berlin'e her gittiğinde önce satranç kulübüne uğradığını anlatırdı. Ata da çok iyi bindiğini, Kazan'daki köylerinde çocukken at sırtında büyüdüğünü anlatırdı.

2003 yılında Ankara'da vefat eden Ahmet Temir benim, hem lisanstan Moğolca hocam, hem de "Doktora Babam"dır. Öğrenciliğim sırasında ve mezuniyetimden sonra da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nde "Enstitü Başkanı"m olarak 11 yıl birlikte çalıştık. Çok çalışkan, kimsenin işine ve özel hayatına karışmayan, dedi-koduyu hiç sevmeyen bir kişiliğe sahipti. Hani, Nasrettin Hoca'ya "*Hoca, bak bir tepsi baklava gidiyor!*" demişler. Hoca "*Bana ne!*" demiş. "*Ama sizin eve gidiyor!*" diye tekrarlamışlar, "*Sana ne!*" diye cevap vermiş. İşte böyle bir yapıya sahipti. Son derece bilgili, geçmişini ve özellikle ailesini hiç unutmamış, gönlü Türk-lük sevdasıyla dolu bir insandı. Çok iyi bir Türkolog ve Mongolistti. Türkçenin bütün lehçelerini, Moğolca, Rusça, Almanca, İngilizce, Fransız, Farsça ve Arapça'yı iyi biliyordu. Titiz çalışır, yanındakilerin de öyle çalışmalarını isterdi. Yanında Doktora çalışması yaparken, bana daima doğru olanı gösterdi. Şişirme işi sevmeydi. Doktora planımı ilk defa gösterdiğimde, pek çok maddeyi çizip atmış, açıkçası beni oldukça korkutmuştu. "*Biz krala kitap yazmıyoruz! Bu doktora tezi, Moğolcanın en büyük âlimi Nicholas Poppe'nin ilgisini çekmeli, ona hitap etmelidir!*" sözleri hâlâ kulaklarımda çınlar. "*Sözlükler bakılmak için yazılmıştır. Bir kelimeyi biliyorsan bile, emin olman için yine de bakmalısın!*" sözü kulağımda küpedir.

Beni Moğolca asistanı olarak alamadığı için çok üzülürdü. DTCF'de arka arkaya dekanlık yapan iki arkadaşı da söz verdikleri halde asistanlık kadrosu açamadıkları için onlara kırılmıştı. Ben Doktora yaptıktan üç yıl sonra Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın kürsüsüne Türk Dili Dr. Asistanı olarak girdiğim zaman buna razı olmuş fakat iki yıl benimle konuşmamıştı. Sebebi de "*Sen Moğolca üzerine Doktora yaptın, bu konuda ilksin. Dil kürsüsüne geçince Moğolca çalışamayacaksın. Bu*

da senin ve Moğolca için kayıp olacak!” düşüncesi idi. Fakat ben onun bu endişesini unutturdum Zira, hiçbir zaman Moğolcayı bırakmadım. “**Altan Topçı**” adlı Moğolca çok önemli eseri Türkçeye tercüme ederek yayımladım. Altayistik ve Mongolistik üzerine, Türkçe ve İngilizce pek çok makale yazdım ve yurt dışı kongrelerde de tebliğler sundum. 1987, 1990, 1995 ve 2004 yıllarında Moğolistan’da bulundum, “**Moğolistan Bilimler Akademisi Moğol Araştırmaları Kurumu**”na Türkiye’yi temsilen ilk defa yönetim kurulu üyesi seçildim.

Hayatının son yıllarını da makale ve kitap yazarak geçiren Hocam, sık sık beni Ankara’ya davet ederek görüşür, hayatının özel bölümlerinden bahsederek bana bazı mesajlar verirdi. Bir görüşmemizde, donan Gençlik Parkı havuzunda kızı Bahşayış ile paten yaptıklarını gülererek anlatmıştı. Yetmiş yaşın üzerinde, ak saçlı, ufak-tefek bir adamın patenle havuza indiğini gören gençler “Şimdi poposunun üzerine oturacak!” diyerek bakmışlar. Ama Hocam paten ile kayıp figürler de yapmaya başlayınca hep birlikte alkışlamışlar. Son görüştüğümüzde artık gözleri iyi seçemiyordu. Gözlükle birlikte büyüteç kullandığını da görünce çok üzül müştüm. Yaşı 92 idi. Elleri de titriyordu. 1963 yılında tanıdığım Ahmet Temir’in kırk yıl sonra bu durumda bulunması, hayatın ne kadar zor geçtiğinin bir göstergesi idi. Vefat ettiği haberini sevgili eşi Râna hanım telefonla bildirince çok üzgündüm. Kayseri’deydim. Hemen dost ve arkadaşlarımı, Hocanım arkadaşlarını haberdar ettim. Kocatepe Camiinde kılınan cenaze namazına öğrencilerinden Hamza Zülfi-kar ile birlikte katıldık ve aziz naaşını, Karşıyaka Mezarlığı’nda ovaya bakan bir mezara defnettik. Nur içinde yatsın.

Ahmet Temir’in

“Fallingbostel Esir Kamplarındaki İdil-Ural Bölgesinden Türk-Tatar Esirlerini Ziyaret Hakkında Raporlar:

Ziyaret Edilen Esir Kampının Yeri:

1. Oerbke, Stalag XI (321), Hannover yakınında Fallingbostel,
2. Bergen-Belsen XI C (311), Hannover yakınında Fallingbostel.

Türk-Tatar esirlerinin sayısı:

	<u>Oerbke</u>	<u>Bergen-Belsen</u>
Tatarlar:	60	135
Başkurtlar:	5	4
Çuvaşlar:	5	54
Toplam:	70	193

27 ve 28 Ağustos'ta Oerbke'deki kampta bulunan 65 Tatar ve Başkurt esirin hepsiyle tek tek ve 29 Ağustos'ta Bergen-Belsen'deki kampta bulunan Tatar, Başkurt ve Çuvaş esirlerin bir kısmıyla görüştim. Bu görüşmelerimin sonucunda aşağıdaki bilgileri vermek istiyorum:

1. Yerel Halk Arasındaki İlişkiler:

Türk-Tatar kökenli yerel halklar arasındaki ilişkiler fevkalade dostanedir. Yine de ilişkilerde birkaç seviye bulunmaktadır. Gerek Tatarlar, gerekse Başkurtlar birbirlerinden farklı olmadığını söylemektedir. Tatarlar Başkurtlara nasıl davranıyor, diye sorulduğunda çoğu hayret içinde kalmaktadır. Bazıları Tatar mı, Başkurt mu olduğu konusunda tam bir bilgi sahibi değildir ve ikisinin de aynı olduğunu söylemektedir. Onlara göre ikisi de Müslüman ve kardeştir. (bkz. Oerbke'deki 7315, 6465, 4774, 5995, 5278 v.d. sayılı esirlerin ifadeleri). Bir Astrahan Tatarı'nın ifadesine göre, Kazaklar'la (Türkistanlı) olan ilişkileri de aynı şekilde çok dostanedir. Stalingrad bölgesinden 6465 no.lu esirin söylediğine göre: *"Tatarlar, Başkurtlar, Mişerler, Kreşenler, Kazaklar ve Kırgızlar hepsi aynı milletten ve bir dinleri var."* Kreşenler kendilerini Tatarlar'dan görmekte ve onlarla birlikte kalmak istemektedirler. Nijni'den gelen bazı Tatarlar'ın kesinlikle Mişer ailelerden gelmelerine rağmen, Tatarlar arasında Mişer adıyla bir ayrışmaya gidildiğine rastlamadım.

İlginç bir şekilde, konuştuğum bazı Çuvaşlar da kendilerini Tatar saymakta ve onlarla birlikte kalmak istemekteydi. Meselâ, 4339 nolu esir, (Tataristan'ın Bua rayonu Aksu köyünden) bir Çuvaş olan **Semyon Kazakov oğlu Anatolij**: *"Bizim köyümüz yarı yarıya Çuvaş ve Tatarlar'dan oluşur. Aralarındaki ilişkiler çok iyidir. Beni Tatarlar'dan ayırmayın! Ruslar bize yabancı, onlarla dost olamayız. Sonuçta Tatarlar'la Çuvaşlar arasında bir fark yoktur."* demektedir. 1922 doğumlu olan bu esir, Tatarca ve Çuvaşça olarak iki anadilini aynı mükemmellikte konuşuyordu. Ayrıca, Rusça da biliyordu. Bundan başka Tatar ve Çuvaş melezi olan esirlerle de karşılaştım. Mesela, babası Çuvaş, annesi Tatar olan 4338 nolu esir **İvan (Dimitri Feodorov oğlu, Başkurtya Puslu köyünden)** da bu iki boy arasındaki büyük dostluğu ifade etmiştir. 1919 doğumlu bu esir de aynı şekilde iki anadili konuşuyordu. Bu Çuvaş meselesinin daha derinlemesine araştırılması gerekir. Ben ilk başta Çuvaşlar'ı dikkate almamış ve bu yüzden Oerbke'deki 5 Çuvaşla hiç konuşmamıştım. Bu fikir ancak ziyaretlerin sonunda, Bergen-Belsen'de bir tesadüf eseri aklıma geldi ve ne yazık ki ancak birkaç Çuvaş'la görüşebildim. Yine de Alman kumandanlara, her Çuvaş'a Tatarlar'la birlikte kalmak isteyip istemediklerinin sorulmasını söyledim.

Türk-Tatarlar'ın Fin boyları ile olan ilişkileri de çok dostane görünüyor. Mesela, 5854 nolu esir **Ali Ekber (Cafer oğlu)** köyünün yarı yarıya Tatarlar ve Udmurtlardan oluştuğunu ve dostça yaşadıklarını belirtmiştir. Bu esir 1919 yılında Tataristan'ın Tikeniş rayonu, Tüben Üres köyünde doğmuştur. Yukarıda bahsedilen iki kampta da birçok Fin kökenli esir bulunmaktaydı. Zaman darlığından onlarla konuşa-mamış olduğum için üzüntü duyuyorum. Ancak, eminim ki, onlar da aynı şekilde Ruslardan ayrı tutulmayı istemektedir. Ayrıca, onlara da Tatarlarla birlikte kalmak isteyip istemedikleri sorulmalıdır.

2. Ruslar'la İlişkiler:

Esirlerin % 98'e yakın kısmı köy kökenli olduğu ve bu köylerin de % 95'e yakınında Rus bulunmadığı için, Türk-Tatarlar'ın Ruslar'a karşı olan tavırları hakkında belirgin ve sağlıklı bir şey söyleyebilmek çok zordur. Birçok esir bu konu ile ilgili konuşmak istememiştir. İzlenimlerime göre, daha sonra Ruslar'la tekrar birlikte olacakları için, onların tepkisinden korkarak Ruslar hakkında açıkça bir çıkış yapmaktan çekinmişlerdir. Yine de birkaç istisna olmuş, bazı esirler Ruslar'la ilişkilerin iyi olmadığını belirtmiştir. (Mesela, Oerbke'den 4841, 5852 ve Bergen-Belsen'den 4667 nolu esirler). Çuvaşlar'a gelince, onlar Ruslara karşı tutumlarının saklamadan, Rusların kendileri için tamamen yabancı olduğunu belirtmiştir. Uzun süre büyük şehirde yaşamış Tatarlar'ın, Ruslar'la olan ilişkileri nispeten dostça olmuştur. Burada kampta ise Tatarlar ve Ruslar arasındaki gerginlik olağanüstü fazlalaşmıştır. Sürekli olarak kavgalar baş göstermektedir. Ruslar, hakaret amacıyla “*Natsmen, Predatel*” ifadelerini kullanmakta ve Almanlar'ın “*Natzmenleri*” yani Tatar, Çuvaş, Özbek, Azeri, Çeçen vb.leri asacaklarını, bu yüzden kendilerinin Rus olarak tanıtılmalarının ve Rusluğu kabul etmelerinin daha iyi olacağını söylenmektedir. Aynı taktiği Ukraynalar da kullanmıştır. Oerbke'de birkaç Tatar, Rusların zorlamasıyla kendilerini Rus olarak tanıtmişti. Bergen-Belsen'de de Ukraynalılar bir Tatar'ın ismini değiştirerek Ukraynalı olarak tanıtılmıştı. Bu gibi durumlar, Volga bölgesinde Türk-Tatarlar ile Ruslar arasındaki düşmanlığın, hayatın bitmez bir kuralı olduğunu ispatlamaktadır.

3. Toprak Konusu ve İktisadi Durum Hakkındaki Tutum:

Esirlerin büyük çoğunluğu kolhoz sisteminden şikâyetçidir. Eski köyler kuvvet kullanılarak kollektivize edilmiştir. Bundan dolayı da hayat olağanüstü zorlaşmıştır. Mesela, 5973 numaralı esir **Sacceddin oğlu Alaaddin**: “*Kolhozlarda hayat çok zor. Yiyecek ve giyecek çok kıt. Açlık alışılmış bir durum. Bu hayat bizi yok olmaya götürüyor.*” demektedir. Ancak, yönetici sınıfın daha iyi beslendiği ve giyindiği anlaşıyor. Bergen-Belsen'den 4667 nolu esir, kolhozlarda parti üyelerinin durumunun iyi olduğunu ama halkın kötü durumda bulunduğunu söylemiştir.

Hayretle müşahade ettim ki, konuştuğum kimselerin geldiği Türk-Tatar köylerinin neredeyse % 98'inde hiç Rus bulunmamaktadır. Sıklıkla Tatar-Başkurt ve Türk-Çuvaş köyleri bulunurken, Tatar-Rus köylerine rastlamak çok nadirdir.

Ücretler ve fiyatlar üzerine bazı bilgiler: (Oerbke) Kazan'dan (?) nolu esir, kürk tesisinde çalışıyor: Aylık ücret 250-300 Ruble, Astarahan'dan 5972 nolu esir kooperatifte çalışıyor, aylık gelir: 170-250 Ruble, 4022 nolu esir Kazan'dan kalori-ferci olarak çalışıyor, aylık ücret: 300 Ruble.

1 kg. siyah ekmek: 75 kopek, beyaz ekmek: 1,5-3 Ruble.

1 çift çizme: 14-400 Ruble.

4. Bolşevizme Karşı Tutum:

Bu esirler arasında, mutlaka komünist partiye üye olmuş olanlar vardır. Çok azı ise bunu açıkça ifade etmektedir. Çoğunluk Bolşevizme karşı bir tavır sergilememektedir. Birçok esir ağlayarak Bolşevizme karşı olan nefretlerini dile getirmişlerdir.

4647 nolu esir, **Ahmedullah oğlu Abdurrahman**, kendiliğinden (benim sorularıma gerek kalmadan) bu konuda konuşan tek kişiydi. Komünistlerin halka hükmettiklerini ve soyduklarını söylemiş, gençliğin onlar tarafından kandırıldığını belirtmiştir.

5. Din Meselesi:

Genç nesil nispeten dinden uzak durmaktadır. Dinî gereklerin uygulanması mümkün değildir, ibadet edememektedirler. Ancak aralarında bazı istisnaları da vardır. Daha yaşlı olan esirler, esir kampına gelinceye kadar muntazaman oruç tuttuklarını ve namaz kıldıklarını söylemişlerdir. Esirlerin hemen hemen hepsi ise, anne ve babalarının çok dindar olduklarını belirtmişlerdir. Halk arasında dinî davranışlar ve ibadet gizli olarak devam etmektedir. Dinî nikâh kısılması gibi faaliyetler de bu işi bilen yaşlı dindar kimseler tarafından evlerde yapılmaktadır. Hemen hemen bütün camiler kapatılmıştır, ama birçokları 1940'a kadar hizmetini sürdürmüştür. Kazan'da bugün, imamının devletten yıllık 60.000 Ruble maaş aldığı bir cami bulunmaktadır. Verilen ücret ise halktan toplanmaktadır.

6. Esirlerin Fiziki Yapısı:

Neredeyse, istisnasız olarak bütün esirler sağlıklı ve çalışabilecek durumda, genellikle orta boylu, kısmen de kuzeyli-Finli havasına sahip, uzun boylu ve sarışın kimselerdir. Şimdiye kadar sadece Bolşevik propagandası altında yaşamış ve sefalet çekmişlerdir. Hemen hemen hepsi okuma yazma bilmektedir, ancak eğitimleri orta seviyededir. Daha yüksek tahsilli olarak içlerinde ancak 4-5 kişiye rastladım. % 97'si 1915-1922 arası doğumlu genç insanlardır. Çoğunluğu 1940 ya da 1941'de askere alınmış ve çok az bir eğitimle en uzak cepheye gönderilmiştir. Çoğunluğu savaşmadan teslim olduklarını söylemiştir. Bu kimselerin kendi millî davaları yönünde ve Moskova Bolşevizmine karşı kolaylıkla kazanılabileceğini düşünüyorum.

7. İstekleri:

Her şeyden önce Ruslar'dan ayrı bir yerde bulunmak istemektedirler. Ayrıca çalışacak iş istemektedirler. Daha iyi kalacak yer, giysi ve yiyecek talepleri vardır.

8. Sonuç Düşünceleri:

Bu vesile ile '**Tatar**' kelimesinin Alman çevrelerinde yanlış algılandığını belirtmek istiyorum. Bütün bu halkları "**Asyalı, Tatar, Moğol**" olarak tanımlamak, belki bütün bu halkların Asya'da Moğollar'ın idaresinde birleştiği XIII. yüzyılda uygun olabilirdi. Bugün, XIII. yüzyılda değil, XX. yüzyılda yaşıyoruz. Bugün artık Asya'nın her bölgesi ve buradaki her halk gayet iyi bilinmektedir. Asya halklarıyla Kafkasyalılar'ın birlik olarak Avrupa'yı istila etmek istediklerini söylemek de yanlışır. Onlar, Bolşevizmin elinde tuttuğu bir araçtan başka bir şey değildir. Asıl düşman Asya'da değil, Moskova'da oturmaktadır.

Komünizm veya Bolşevizm, bilindiği gibi, Asya'da değil İngiltere'de, XVIII ve XIX. yüzyılda işçi sınıfının en kötü şartlarla yaşadığı Manchester ve Londra'da doğmuştur. **Marks**'ın beyninden çıkan komünizm, Moskova'da Rusların ruhuna işledikten sonra Bolşevizm hâlini almıştır. Bütün bu fikirler Asya, Doğu Avrupa ve Kafkaslar için çok yabancıydı ve hâlen de öyledir. İdil-Ural bölgesinde bugün ya-

şayan **Türk-Tatarlar** da bu Rus-Moskova teorileriyle bir ilgileri olsun istememektedirler. İstedikleri sadece, kendi hür memleketlerinde hür ve rahat bir hayat sürmektir.

“**Tatar**” kelimesi aslında Moğolca kökenlidir. Ancak bugün yanlış olarak **Tatar** denilen halk, Moğol değildir, hatta tam anlamıyla Tatar da değildir. Bu halk Kuzeyli-Finli karışımı da olan **Türk-Bulgar** kökenli bir halktır. Zaten Asya’da bile değil, bin yıldan fazladır Avrupa’nın en doğusunda Volga nehri ile Ural dağları arasında yaşamaktadırlar. Ülkeleri XVI. Yüzyılın ortalarında Moskova tarafından ele geçirilmiş, ama varlıklarını sürdürme savaşından hiç vazgeçmemişlerdir. Tatarlar, eski Çarlık Rusya’sı ve yeni Bolşevik Rusya’ya karşı tarihte en uzun ve en cesurca savaş vermiş bir millettir. Bu sebeple, Tatar halkının Almanya’ya karşı duyduğu sempati de bilinen bir gerçektir. Bugünkü Tatarlar’ı burada düşman olarak görmek çok üzücü olur. Tam tersine, onların Bolşevizme karşı en kolay ve en başarılı şekilde kazanılabileceğinden eminim.

Şüphesiz, Tatarlar’ın arasında ‘gerçekten’ Bolşevik olan ve sadakatle Moskova’ya hizmet eden kimseler de vardır. Ancak tabii ki bu durum Tatar halkının, Moskova’nın sadık bir hizmetkârı olduğuna dair bir kanıt olmaz.

DOĞU PRUSYA ESİR KAMPLARINDAKİ İDİL-URAL (TÜRK-TATAR) ESİRLERİ ZİYARET HAKKINDA II. RAPOR

Hazırlayan: Dr. Ahmet TEMİR
6-25.IX.1941

Giriş

İdil-Urallılar, yani,

- a. Türk-Tatarlar (Tatar-Başkurt),**
 - b. Çuvaşlar ve**
 - c. Üç Fin boyu: Mari, Udmurt ve Mordvinler**
- hakkında bazı bilgiler:

Güneyde Hazar Denizi, batıda Volga (Tatarca: İdil) nehri ile çevrili, kuzeyde 57°-58° paralellere kadar uzanan ve doğuda da Türkistan ve Ural dağları arasına dayanan bölgede çok eskiden beri temel olarak Türk kökenli halklar yaşamaktadır. Bugün de, bu bölgede Türk-Tatarlar (yani Tatar ve Başkurtlar) ve Çuvaşlar – ki bunlar Moğol halkları olmayıp, Volga Bulgarlarının devamıdır- Ruslara karşı çoğunluk oluşturmaktadır. Türk-Tatarlar’ın, komşu Fin halkları ile sıkı bir birlik için-

de oldukları göz önünde bulundurulursa, Rusların doğuya doğru yayılmaları karşısındaki barikatın yeniden oluşturulabilmesi için burada özellikle uygun bir ortam bulunmaktadır.

Fin boylarının yerleşim alanı doğrudan Türk-Tatarlarınki (57°-58° paraleller civarında) ile komşu olup, neredeyse Kuzey Buz Denizi'ne kadar uzanmaktadır. Urallar'ın kuzey batısında kalan ve bugünkü *Finler*, *Estler* ve *Macarların* çıktığı bu bölge Fin-Ugor halklarının ana vatanıdır. Bu bölgenin Fin kökenli insanları çok eskiden beri bugünkü Türk-Tatarlar'ın ataları ile (bunlar İsa'nın doğumu sıralarında Altaylar'dan Volga bölgesine gelmiştir) çok yakın bir dostluk içinde yaşamıştır. Bu dostluk sadece sosyal ve iktisadi alanla sınırlı kalmamış, iki halk arasında kan bağı da oluşmuştur. Bu yüzdendir ki, günümüzde Türk-Tatarlar genellikle, kuzeyli-Fin karışımı da olan Türk kökenli bir halk olarak görülmektedir.

Türk-Tatarlar ve Çuvaşlar'ın tarihine ve “**Tatar**” tanımlamasına burada derinlemesine girmeyeceğim. (bkz. *Bu konudaki ayrıca yazılmış bir makale*). Yalnız, kısaca belirtmek isterim ki, Türk-Tatar ismi altında Volga ve Kırım Tatarları ile Başkurtlar toplu olarak kastedilmektedir. Tatarlar'la Başkurtlar arasında bir ayırım yapmak hem dil hem de etnografik olarak mümkün değildir. Hem kan bağı hem de dil olarak Türk-Tatarlar'la akraba olan Çuvaşlar da Moskova'ya karşı sürdürdükleri millî savaşlarında Türk-Tatarlarla birlikindedir.

Fin boylarına gelince, temel olarak, bin yıldan beri Türk-Tatarlarla birlikte yaşamış olan ve onlarla sosyal ve iktisadi olarak birlik kurmuş bulunan üç grup görmekteyiz: **Mariler**, **Mordvinler** ve **Udmurtlar**. Bu halkların yerleşim alanlarını Türk-Tatarlar ve Çuvaşlar'inkinden ayırmak çok zordur. Birçok yerde Türk-Tatar ve Fin köyleri ortak bir cemaat oluşturmaktadır.

Ayrıca, bu bölgelerde Tatarlar'ın, Çuvaşlar ve Fin halkları üstünde kültürel olarak büyük bir ağırlığı bulunmaktadır. Bu konuda özellikle iki faktör önemli rol oynamaktadır: **Dil** ve **din**. Çuvaşlar'ın ve Fin halklarının Tatarlarla birlikte yaşadıkları bölgelerde, bu halklar %90'a varan oranlarda Tatarca öğrenmekte ve Tatar geleneklerini benimsemekte; Tatarlar ise çok ender durumlarda Çuvaşça ya da Fince öğrenmektedir. Bir Çuvaş veya Finlinin Tatarca konuşması durumunda, Türk-Tatarlar onun hangi dine inandığı ile pek ilgilenmemektedir. Çünkü doğal olarak Tatarca öğrenen bir kimsenin manevi olarak da cemaatlerine dâhil olacağını ve sonuçta da İslam dininin dışında kalamayacağını düşünmektedir.

Çarlık zamanında, Çuvaşlar'ın ve Finlilerin bu şekilde ‘tatarlaşması’ özellikle İslam dinini seçmeleri şeklinde meydana gelmiş, bunun sebebi de Ruslar tarafından baskı altında tutulmaları olmuştur. Birçok durumda bu halklar hem İslamiyete geçerek, hem de Tatar dili ve geleneklerini benimsemek ve sonuçta Tatar cemaatine dâhil olmak suretiyle Ruslaştırılmaya karşı kendilerini korumak istemişlerdir. İdil-Ural bölgesindeki Türk-Tatarlar ve Fin boylarının bugün de birlik içinde olmalarının bir sebebi de buna dayanmaktadır ve bu durum söz konusu halkların yakın gelecekte nihayet kendi memleketlerinde yaşamak istediklerini ve bunu başaracaklarını göstermektedir.

DOĞU PRUSYA ESİR KAMPLARINDAKİ İDİL-URAL (TÜRK-TATAR) ESİRLERİ ZİYARET HAKKINDA RAPOR

6-25 Eylül 1941 tarihleri arasında, Sturmbannführer (Binbaşı) Geibel komisyonunun İdil-Ural bölgesi Türk-Tatar temsilcisi olarak, Doğu Prusya'daki en önemli savaş esiri kamplarındaki İdil-Uralı esirleri (*Türk-Tatarlar, Çuvaşlar, Mariler, Udmurtlar ve Mordvinler'den oluşan Finli halklar*) ziyaret ettim. Ziyaretimin sonucunda aşağıdaki bilgileri vermek istiyorum:

Ziyaret edilen esir kampının yeri ve İdil-Uralı esirlerin sayısı:

3. Thorn, Stalag 312 (6-7.IX.1941)

Türk-Tatarlar: Çuvaşlar: Fin halkları (Mari):

35 10 5 = 50

4. Prostken, Oflag 56 (10.IX.1941)

Türk-Tatarlar: Çuvaşlar: Fin halkları (Udmurt):

5. Alan 15 - 1 = 16

8. Alan 57 - 3 = 60

10. Alan 4 3 2 = 9

76 85

5.Suwalki (Sudauen), Oflag 68. (12-16.IX.1941)

Türk-Tatarlar: Çuvaşlar: Mari: Udmurt: Mordvin:

4. Blok 22 3 4 7 4 = 40

6. Blok 615 5 2 18 - =640

637 8 6 25 4 680

6.Schirwindt (Neusradt), Oflag 60, Blok D (18-19.IX.141)

Türk-Tatarlar: Çuvaşlar: Mari: Udmurt: Mordvin:

700 115 16 32 27 =890

7. Matzicken (Heyderkrug yakınında), Stalag 331 (21.IX.1941)

Türk-Tatarlar: Çuvaşlar: Mari: Udmurt: Mordvin:
37 7 1 2 3 =50

8. Progenen (22.IX.1941)

Türk-Tatarlar: Çuvaşlar ve Finler
302 100 (yaklaşık) =400

9. Ebenrode (22.IX.1941)

Yaklaşık 300 = 300
(Bu kampta şahsen bulunmadım.)

9. Yerel halklar Arasındaki İlişkiler:

Bu konuda her şeyden önce ilk raporumda yer alan açıklamaları tekrarlamak istiyorum: Yerel halklar arasındaki ilişkiler çok dostanedir. Yine de ilişkilerde birkaç seviye bulunmaktadır.

Tatarlar ile Başkurtlar birbirlerinden hemen hemen ayırt edilemez. Aralarındaki fark günlük kullandıkları konuşma dilindeki bazı seslerin farklılığından ibarettir. Bu durumu hem Tatarlar hem de Başkurtlar, aynı millet olduklarını ifade ederek teyit etmektedirler. Başkurt ismi bugün pratik bir anlam ifade etmemekte, sadece tarihî açıdan önem taşımaktadır. 1917 devriminden sonra bu ayırımın tekrar ortaya çıkması, hatta suni olarak bir Başkurt Cumhuriyeti'nin kurulması sadece Lenin'in parçalama ve Ruslaştırma politikasının sonucudur. Esirler arasında Başkurtların çok az bulunmasının sebebi, ayrı bir halk tanımlanmalarının zorluğunu (hatta imkânsızlığını) gördükleri için çoğunlukla kendilerini Tatar olarak tanıtmalarıdır. Bir kampta Tatarların bir araya gelmeleri istendiği zaman, Başkurtlar da "Almanlar 'Tatar' diyorsa bununla bizi de kastediyordu" diyerek, özel bir çağrıya gerek kalmadan buna katılmaktadır. Çuvaşlar ve Fin halkları da hemen hemen her zaman Türk-Tatarlar'la birlikte bulunmaktadır. Bu halklar arasındaki birliğin ne kadar kuvvetli olduğu ise Tatarca konuşup konuşmadıklarına bağlı olmaktadır. Eğer Çuvaşlar ya da Fin halkları Tatarca biliyorsa, mutlaka kaynaşma olmaktadır. Bu halkların Tatarca bilmemeleri, yani daha uzak bir bölgeden geliyor olmaları durumunda da kaynaşmaya yol açan unsur dil veya din değil, temelde Ruslara karşı duyulan düşmanlık ve daha sonra ise karşılıklı iktisadi ilişkiler olmaktadır.

10. Ruslar’la İlişkiler:

Türk-Tatarlar istisnasız, açık bir şekilde Ruslar’a karşı düşmanlık duymaktadır. Bu konu her zaman ve her yerde ifade edilmektedir. Sadece memleketlerinde değil, burada kamplarda da Ruslar’ın baskısı ve aşağılamaları, Türk-Tatarlar, Çuvaşlar ve Fin halklarını birbirine yaklaştıran en önemli unsurlardan biri durumundadır.

11. Bolşevizme Karşı Tutum:

Genel olarak esirler Bolşevizme karşı olumsuz bir tavır içindedir. Özellikle iktisadi sistemine ve dine karşı olan olumsuz yaklaşımına karşı olumsuz bir tepki duymaktadırlar. Ancak, aralarında komünist olmuş olanların belirlenebilmesi çok zor olurdu. Hemen hemen her gezdiğim kampta bulunan esirler, aralarında böyle zararlı kimselerin bulunmadığını temin etmişlerdir. Dediklerine göre bu şekilde açıkça Bolşevizm taraftarı olan kimselerin daha esir alınma sırasında kendileri de dışlanmış, hatta Almanlar’a bildirmişlerdir. Bence esirleri Komünist Partisi’ne olan bağlılıklarına göre sınıflandırmaya çalışmak yanlış olacaktır. Çünkü bu öncelikle pratikte imkânsız, ayrıca anlamsızdır. Esirler için şimdi hayatlarının korkunç bir bölümü sona ermiş ve yeni bir dönem başlamıştır. Birçok esir kendisi de bilmektedir ki, bu yeni yol anti-Bolşevizm yani ‘milliyetçilik’ olmak zorundadır.

12. Din Meselesi:

Esirlerin çoğunluğu gayet dindardır. Hatta birçoğu, dinlerini milliyetleri ile bir tutmakta ve “*Kimsin?*” sorusuna “*Müslümanım!*” diye cevap vermektedir. Bazı kamplarda esirler mutlaka oruç tutmak istemişlerdir. Onları bu şartlarda oruç tutmanın gerekli olmayacağı konusunda ikna edebilmemiz çok zor olmuştur.

13. Esirlerin Yapısı ve Eğitim Düzeyi:

Esirler sağlıklı ve çalışabilecek durumda, genellikle *orta boylu ve koyu renkli*, kısmen de Finli-kuzeyli karışımı etkisiyle *orta veya açık sarışın* kişilerdir. Hemen hemen hepsi okuma yazma bilmektedir. Öğrenim durumları genellikle orta seviyede olmakla birlikte, aralarında yüksek okul mezununa da rastladım.

14. İstekleri:

Her şeyden önce Ruslardan ayrı bir yerde bulunmak istemektedirler. Ayrıca çalışacak iş istemektedirler. Daha iyi kalacak yer, giysi ve yiyecek talepleri vardır. Birçoğu Sovyetlere karşı elinde silahla savaşmaya hazır olduğunu belirtmektedir.

**GENERAL GOUVERNEMENT* ESİR KAMPLARI'NDAKİ İDİL-URAL
BÖLGESİNDEN TÜRK-TATAR SAVAŞ ESİRLERİNİ ZİYARETİN SO-
NUÇLARI
HAKKINDA III. RAPOR**

Ziyaret Tarihi: 7-28.X.1941

Sturmbannführer (Binbaşı) Geibel Komisyonu

* **Generalgouvernement**, Polonya'da (ve kısmen Ukrayna'da) 2. Dünya Savaşı sırasında Almanya tarafından işgal edilmekle birlikte **Reich** topraklarına katılmış bölgeler için kullanılan bir deyimdir.

GİRİŞ

**Alman Esir Kamplarındaki Türk-Tatar, Türkistanlı ve
Kafkasyalı Savaş Esirlerinin Kaderi Hakkında
(Düşünceler ve Öneriler)**

(Dr. Ahmet Temir)

Almanya'da "**Asyalı**" tabirine tuhaf bir mana verilmeye başlandı. Bu kemlime sıklıkla, coğrafi bir anlam ifade etmekten öte "**Untermenschum**" ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Basında "**Asyalı Bolşevizm**"i tasvir eden makaleler yayımlanmakta, sinemaların haftalık haber filmlerinde "**İç Asya'nın steplerinden gelen bu cahil vahşilerin Almanya'yı işgal ve talan edeceği**" ifadeleri eşliğinde Asyalı savaş esirleri gösterilmektedir.

Aynı algılamının esir kamplarındaki Asya kökenli esirler için de geçerli olduğunu, maalesef, gezdiğim birçok kampta açıkça gördüm. Bu kamplarda yöneticiler bu konudan o kadar emindiler ki, bu esirleri gereksiz yere vurmaktan bile kaçınıyorlardı. Böyle ve benzer durumlarda, *Sturmbannführer (Binbaşı) Geibel* komis-

yonunun üyeleri olarak biz Alman subaylarla irtibat kurarak, bu insanların Bolşevizmin temsilcileri değil, daha çok onların düşmanları olduklarını anlatmaya çalıştık.

Ancak, şu anda, sadece esirlerle değil, Almanlar'ın da temaslarımızın olduğu bu üçüncü ve dört haftalık ziyaretimizin sonunda, memnuniyetle söyleyebilirim ki, Almanlar arasında “**Asyalı**” deyiminin yarattığı yanlış anlayış sadece konunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Konuşmalarımızdan sonra Alman subaylarının bunu görmeleri, anlamaları ve kabul etmeleri; ayrıca, durumu düzeltmek için söz vermeleri bizi çok memnun etti.

Ancak, bir veya iki komisyon tarafından yürütülen bu açıklama ve propaganda girişimini yeterli görmüyorum. Burada daha temelden ve kapsamlı bir girişim yapılması gerekmektedir. Konu ile ilgili olarak aşağıdaki noktaları önermek istiyorum:

1. Alman Karargâhları İçin Açıklamalar:

Kafkasyalılar, Türk-Tatarlar ve Türkistanlılar hakkında açıklayıcı bilgilerin yer aldığı broşürlerin yayımlanarak bu halklardan esirlerin bulunduğu kamplara gönderilmesi. Bu broşürlerde her şeyden önce, bu halkların Ruslara ve Bolşevizme karşı olan düşmanlığı, Almanlara olan sempaticileri ve kendi bağımsızlıkları için verdikleri savaş konuları açıkça yer almalıdır. Ayrıca, çok net bir biçimde belirtilmelidir ki, bu halklarla dostluğun kuvvetlendirilmesi, büyük Alman Reich'inin çıkarları ile örtüşmektedir. Kamp komutanlarına, esirlere (Ruslardan) daha iyi davranılması, daha iyi şartlarda kalmalarının, giyinmelerinin ve beslenmelerinin sağlanması için gerekenlerin yapılması konusunda talimatlar verilmedi.

2. Propaganda Daireleri İçin Açıklamalar:

Cephelerde haftalık film gösterileri için çekimler yapan Alman propaganda dairelerine ve bu filmleri hazırlayanlara da yukarıda bahsedilen konularda gerekli açıklayıcı bilgiler verilmelidir. Bu halklara karşı kullanılan yanlış ve abartılı propaganda ifadeleri filmlerden derhâl çıkarılmalıdır.

3. Kalacak Yerler:

Memnuniyetle öğrendiğime göre Türk-Tatar ve diğer bahsedilen esirlerin belli bir bölümü ayrı bir kampta eğitim için toplanmıştır. Diğer kalan esirlerin de bir veya birkaç özel kampta (Kış kampı) toplanmasının çok gerekli olduğunu vurgulayarak öneriyorum. Bunu mümkün görüyorum. Mesela, Lemberg'deki kamp nispeten iyi durumdadır ve burada bütün Ruslar'ın çıkarılarak diğer kamplardaki “**Asyalı**” esirlerin onların yerine getirilmesi mümkün olabilir. Heyderkrug'daki kamp da aynı şekilde iyileştiriliyordu, burada da birkaç bin esir kalabilir. Birçok kamptaki hayat şartları hiç de iyi değil. Buralardaki esirler mutlak ölümle yüz yüze kalmış durumda. (Örnek olarak, sadece Suwalki'de bulunan **Oflag 68 kampı**nda, Eylül ayında günde 5-10 kişi ölüyordu.) Burada bir hesap yapılması gerekir: Ya bu insan-

lar hayatta kalır ve kendi vatanları ve Almanya için çalışır, ya da ölüp giderler. Ölü kimseler ise bir işe yaramaz. Bugün için en önemli mesele, esirlerden mümkün olduğunca fazla sayıda kişinin ölümden kurtulabilmesidir.

4. Giyecek:

Giyecek konusu da kamplarda çok eksik durumdadır. Hâlihazırda temizlik kurallarına uygun bir giyimden söz etmek kesinlikle mümkün değildir. Esirlerin pek çoğunda iç çamaşırı hiç yoktur. Esirler için şimdi en önemli konu kendilerini sıcak tutabilecek giysilerle mümkün olduğu kadar hayatta kalabilmek ve bir gün bir mucize ile bu korkunç yerden çıkıp kurtulabilirlerse, o güne kadar yaşayabilmektir. Bu yüzden, palto, ayakkabı veya çizme şu sırada en önemli rolü oynamaktadır. Deba'daki kamp, esirlere iç çamaşırı dâhil yeni giysilerin verildiği tek kamptı.

5. Yiyecek:

Bu konuya çok fazla girmek istemiyorum. Birçok kampta esirlerin bana anlattığına göre, kalma koşullarının düzgün olması ve kalın giyecekleri bulunması durumunda, mevcut yiyeceklerle uzun bir süre idare edebileceklerdir. Esirlerin kendi ifadelerine göre: “Ya kaldığımız yerler, ya da yiyeceklerimiz daha düzgün olmalıdır. Açıkta ya da yere kazılmış çukurlarda yaşamak zorunda kalacaksak, bu yiyecekler yetersizdir. Bu durumda sadece sonumuzu bekliyoruz!”

Durum hakkındaki açıklamalarım ve tavsiyelerim bunlardan ibarettir. Yapılması gerekenlerin çok acil olduğu kesindir. Mutlaka bir şeyler yapılması gerekmektedir!

Esirler Kim Tarafından ve Ne İçin Seçilecektir?

Sonuç olarak belirtmek istiyorum ki, bu esirler arasından güvenilir kimselerin seçilmesi merkezî bir yerden yapılmak zorundadır. Ancak şu anda durum böyle değildir. OKW, Gestapo, Propaganda Bakanlığı ve nihayet Şark İşleri Bakanlığı, hepsi kendi amaçlarına uygun belli kimseler aramaktadır. Bu konuda olması gereken ana hedef ise, bana göre:

a) Esirlerin seçilmesi ve ileride eğitilmesi, merkezî bir yerden ve belirli bir kurala göre yapılmalıdır.

b) Bu esirlerin eğitilmeleri ve bilgilendirilmelerinde

bu halkların milli mülteci organizasyonları temel rol oynamalıdır ki memleketlerinin kurtulmasından sonra orada millî birliklerini kurmada ve Almanya ile işbirliğini sağlamada görev yapabilsinler.

c) Bu seçilen ve eğitilen kimseler yabancı bölgelere gönderilmemeli, sadece ve sadece kendi memleketleri için çalışmalıdırlar.
